

ISSN: 2667-422X

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt	Volume	8
Sayı	Issue	8
Yıl	Year	2025

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2025, Cilt.8, Sayı.8

YAYIN KURULU

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,

Turizm Fakültesi Gölbaşı Yerleşkesi, Ankara, Türkiye.

editor@sobibder.org

editor.sobibder@gmail.com

Telefon: +90 312 231 73 60/1847

DİL EDITÖRÜ

Doç. Dr. Ayşe Nevin SERT, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. nevin.sert@hbv.edu.tr

EDITÖRLER KURULU

Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye. megilmez@kastamonu.edu.tr

Coğrafya: Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye. fdoker@sakarya.edu.tr

Çalışma Ekonomisi: Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. sakyalcin@anadolu.edu.tr

Çocuk Gelişimi: Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. ayukselen@medipol.edu.tr

Dilbilimi ve Edebiyat: Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye. kihsan@gazi.edu.tr

Ekonomi: Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. atilla.aydin@rumeli.edu.tr

Felsefe: Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye. nerkizan@mu.edu.tr

İletişim Çalışmaları: Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. yusufyurdagul@hotmail.com

İşletme Yönetimi: Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye. tarhan@baskent.edu.tr

Maliye: Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. acelikka@ogu.edu.tr

Muhasebe: Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. seyhan.cil@hbv.edu.tr

Pazarlama: Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD. ctosun@gwu.edu

Psikoloji ve PDR: Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. sefa.bulut@ihu.edu.tr

Psikoloji: Doç. Dr. Kemale SALMANOVA, Simqait State University, Simgait, Azerbaycan. salamovak11@gmail.com

Siyasi Tarih: Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye. onursen@mersin.edu.tr

Sosyoloji: Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye. suna.tekel@inonu.edu.tr

Turizm ve Otel İşletmeciliği: Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Maskat, Umman sedatyuksel@gmail.com

Temel İslam Bilimleri: Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye. caglayanharun@gmail.com

Uluslararası İlişkiler: Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. snaktiyok@atauni.edu.tr

Yakın Çağ Tarihi: Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye. agunduz@gantep.edu.tr

Yönetim Bilişim Sistemleri: Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. ersinkaraman@atauni.edu.tr

Yönetim ve Strateji: Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye. harundemirkaya@kocaeli.edu.tr

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye.

Prof. Dr. Ahmet TAYFUN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

Prof. Dr. Alptekin SÖKMEN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu KILIÇLAR, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Prof. Dr. Cemalettin AKTEPE, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD.

Prof. Dr. Evren GÜÇER, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ, Central Florida Üniversitesi, Orlando, ABD.

Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üni., Muğla, Türkiye.

Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.

Prof. Dr. Mehmet BAŞ, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye,

Prof. Dr. Metehan TOLON, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Mithat ÜNER, Atılım Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Şeyhmus BALOĞLU, Nevada Üniversitesi, Las Vegas, ABD.
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ, Portsmouth Üniversitesi, Portsmouth, İngiltere.
Prof. Dr. Zeynep ASLAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye.
Doç. Dr. Ali Turan BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye.
Doç. Dr. Kadri Gökhan YILMAZ, AHBV Üniversitesi, Ankara.
Doç. Dr. Lütfi BUYRUK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni., Nevşehir, Türkiye.
Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye.
Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Nuray TOSUNOĞLU, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Saadet Pınar TEMİZKAN, Osmangazi Üni., Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üni., Maskat, Umman
Doç. Dr. Selma KALYONCUOĞLU, Ankara HBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Yaşar KAYA, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üni., Kastamonu, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZDEMİR AKGÜL, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YÜKSEKBİLGİLİ, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

BU SAYIDA HAKEMLİK YAPANLAR

Prof. Dr. Özden Demirkan, Gazi Üniversitesi.
Doç. Dr. Abdulkadir YÜKSEL, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
Doç. Dr. Esed YAĞCI, Hacettepe Üniversitesi.
Doç. Dr. Gökdeniz KALKIN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
Doç. Dr. Nalan IŞIK, Gaziantep Üniversitesi.
Doç. Dr. Oğuz NEBİOĞLU, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi.
Doç. Dr. Sevtap SARIOĞLU UĞUR, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.

Doç. Dr. Subhan EKŞİOĞLU, Sakarya Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Ali Güray AÇIKEL, Kırklareli Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba GÜCENMEZ, Adıyaman Üniversitesi.
Yrd. Doç. Dr. Başak BAĞLAMA, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi.
Yrd. Doç. Dr. Fahriye BALKIR, Yakın Doğu Üniversitesi.

ODAK VE KAPSAM

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın odağında;
Sosyal Bilimler alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, Sosyal Bilimler alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen eserler yer almaktadır.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın kapsamında;
Arkeoloji, Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi, Avrupa Birliği, Bankacılık ve Sigortacılık, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat, Beşiri ve İktisadi Coğrafya, Bilgi ve Belge Yönetimi, Bölgesel Çalışmalar, Çağdaş Dünya Tarihi, Çocuk Gelişimi, Dilbilimi, Eğitim Bilimleri, Ekonometri, Erken Hristiyan ve Bizans Sanatları, Eskiçağ Tarihi, Felsefe, Finans, Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji, Fiziki Coğrafya, Gazetecilik ve Medya Çalışmaları, Gelişim Psikolojisi, Genel Türk Tarihi, Görsel İletişim Tasarımı, Halkla İlişkiler, İktisadi Düşünce, İktisat Tarihi, İletişim Çalışmaları, Kamu Yönetimi, Makro İktisat, Maliye, Mikro İktisat, Muhasebe, Nicel Karar Yöntemleri, Organizasyon, Ortaçağ Tarihi, Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti, Öğrenme-Bilişsel-Biyo-Deneysel Psikoloji, Pazarlama, Reklamcılık, Sanat Tarihi, Sinema, Siyasi Düşünceler, Siyasal Hayat ve Kurumlar, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Sosyal Psikoloji, Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Sosyoloji, Turizm, Türk İslam Sanatı, Uluslararası İktisat, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Ticaret, Uygulamalı Psikoloji, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Yakınçağ Tarihi, Yeniçağ Tarihi, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yönetim ve Strateji, Yükseköğretim Çalışmaları yer almaktadır.

YAYIN SIKLIĞI

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi elektronik ortamda yayın yapan hakemli bir dergidir. Aylık yayın yapan dergide yılda 12 sayı yayınlanmaktadır.

YAYIN DİLİ

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi Türkçe olarak yayın yapmaktadır. Ancak her bir makalede İngilizce başlık, abstract ve keywords bulunmalıdır.

INDEX

SOBIAD Atif Dizini

DRJI | Directory of Research Journals Indexing

RI-ROOTINDEXING

ResearchBib – Academic Resource Index

ROAD | ROAD, The Directory of Open Access Scholarly Resources

ISI | International Scientific Indexing

Eurasian Scientific Journal Index

ICI Index Copernicus International

General Impact Factor

CiteFactor

Asos Index

Scientific Indexing Services

EuroPub Database

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2025, Cilt.8, Sayı.8

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi

Matematik Dersi Bağlamında PISA Sınavları Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlere İlişki Bir Çözümleme

(An Analysis of Postgraduate Theses on PISA Exams in the Context of Mathematics Course)

Zeynep TÜREL, H. Şenay ŞEN

ss.568-582.

Araştırma Makalesi

Gelişmiş Ülkelerin Bireysel Emeklilik Sistemiyle Ülkemizde Uygulanan Bireysel Emeklilik Sistemi Refah Rejimleri Kapsamında Bir Panel Veri Analizi

(A Panel Data Analysis of The Individual Pension System in Developed Countries and The Individual Pension System Implemented in Our Country Within the Scope of Welfare Regimes)

Ali Kemal TERZİ

ss.583-609.

Araştırma Makalesi

Küresel Sosyal Politika Araştırmalarının Haritalandırılması: Scopus Veri Tabanlı Bibliyometrik Bir Analiz

(Mapping Global Social Policy Research: A Bibliometric Analysis Based on Scopus Data)

Hakan SARAÇ

ss.610-625.

Kavramsal Makale

Gastronomide Yapı Taşı Olarak Örtülü Bilgi: Eylem Tabanlı Kazanım ve Geliştirme Stratejileri

(Tacit Knowledge as A Corner Stone in Gastronomy: Action-Based Acquisition and Development Strategies)

Meliha Yaren BERKTAŞ, Hulusi DOĞAN

ss.626-637.

Kavramsal Makale

Sosyal Anksiyete Bozukluğu ve Bilişsel Davranışçı Terapi Üzerine Bir Derleme

(A Review on Social Anxiety Disorder and Cognitive Behavioral Therapy)

Gökçe SAKARYA, Meryem KARAAZİZ

ss.638-656.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Matematik Dersi Bağlamında PISA Sınavları Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlere İlişki Bir Çözümleme*

Zeynep TÜREL, Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, e-posta: zynpvtrtl@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3816-7717>

Doç. Dr. H. Şenay ŞEN, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara, e-posta: senay@gazi.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0951-1216>

Öz

Araştırmada, matematik dersi bağlamında PISA sınavları üzerine yapılan lisansüstü tezlerin incelenerek, genel eğilimlerin ortaya konulması amaçlanmıştır. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından, belirlenen ölçütler çerçevesinde 78 lisansüstü tez analiz edilmiştir. Nitel bir çalışma olan bu araştırmada doküman incelemesi yapılmıştır. Verilerin işlenmesinde 'tez inceleme formu' kullanılmış ve betimsel içerik analizi yapılmıştır. Araştırma bulgularına bakıldığında; tezlerin daha çok yüksek lisans tezi olduğu ve ağırlıklı olarak Hacettepe Üniversitesi'nde yapıldığı bulunmuştur. Ayrıca en fazla araştırmacının 2019 ve 2022 yıllarında olduğu, büyük çoğunluğunun matematik ve ölçme ile ilgili bilim/anabilim dallarında yapıldığı ve PISA 2012 sınavı özelinde olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmalarda daha çok doküman analizi yapıldığı, örneklemin 15 yaş öğrenci grubu ile örneklem büyüklüğünün 1000 ile 10000 arasında değiştiği görülmektedir. Tezlerde en çok ele alınan konular arasında, test istatistikleri ve ders kitaplarının incelenmesi vardır. Yapılan bu araştırma Matematik dersi ve PISA sınavları ile ilgili genel bir bakış açısı sağlayarak, uzun vadeli stratejiler belirleyebilmek bakımından önemlidir.

* Makale; Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalında, Doç. Dr. Halime Şenay Şen danışmanlığında yürütülen Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: PISA Sınavları, Matematik Dersi, Lisansüstü Tezler.

Makale Gönderme Tarihi: 12.05.2025

Makale Kabul Tarihi: 01.08.2025

Önerilen Atıf:

Türel, Z. ve Şen, H. Ş. (2025). Matematik Dersi Bağlamında PISA Sınavları Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlere İlişki Bir Çözümleme, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(8): 568-582.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2025, 8(8): 568-582. DOI:[10.26677/TR1010.2025.1569](https://doi.org/10.26677/TR1010.2025.1569)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

An Analysis of Postgraduate Theses on PISA Exams in the Context of Mathematics Course

Zeynep TÜREL, MSc. Student, Gazi University, Institute of Educational Sciences, Ankara, e-mail:

zynpvtrtl@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3816-7717>

Associate Prof. Dr. H. Şenay ŞEN, Gazi University, Gazi Faculty of Education, Ankara, e-mail:

senay@gazi.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0951-1216>

Abstract

The study aimed to examine postgraduate theses on PISA exams in the context of mathematics courses and to reveal general trends. Seventy-eight postgraduate theses were analyzed from the YÖK National Thesis Center database within the framework of the determined criteria. A document review was conducted in this qualitative study. The 'thesis review form' was used to process the data, and descriptive content analysis was conducted. When the research findings were examined, it was found that the theses were mostly master's theses and were mainly conducted at Hacettepe University. In addition, it was understood that most research was conducted in 2019 and 2022, most of which was conducted in science/department branches related to mathematics and measurement and was specific to the PISA 2012 exam. It was understood that document analysis was mostly conducted in the studies; the sample was a 15-year-old student group, and the sample size varied between 1000 and 10000. The most frequently discussed topics in the theses were test statistics and the examination of textbooks. This research is important in terms of providing a general perspective on the mathematics course and PISA exams and determining long-term strategies.

Keywords: PISA Exams, Mathematics Lesson, Postgraduate Theses.

Received: 12.05.2025

Accepted: 01.08.2025

Suggested Citation:

Türel, Z. and Şen, H. Ş. (2025). An Analysis of Postgraduate Theses on PISA Exams in the Context of Mathematics Course, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(8): 568-582.

GİRİŞ

Bilgi ve teknoloji çağında değişim kaçınılmaz olmuştur. Değişimin sebep olduğu dönüşüm gereği bütün sosyal sistemler devamlılıklarını sürdürebilmek için yenilenerek, çağın koşullarına ayak uydurmak zorundadır ve bu durum eğitim sistemlerini de etkilemektedir (İz Bölükoğlu, 2002). Dolayısıyla eğitim kavramı, üzerinde sürekli tartışılan bir başlıktır (Bilgen ve Aycan, 2020). Aynı zamanda eğitim, ekonomik kalkınma düzeylerinin belirlenmesinde oldukça önemli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir (Boydak Özcan ve Yaraş, 2017). Ülkeler eğitimle ilgili yatırımlarını değerlendirmek için çeşitli araçlar geliştirmişlerdir. Ancak elde edilen ölçümler yeterince anlamlı yorumlar sunmamaktadır. Bu nedenle Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) üyeleri, bu ölçümlerin karşılaştırmalı bir şekilde yapılmasını sağlayarak daha anlamlı ve somut sonuçlar elde etmeyi amaçlamıştır. ‘Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı’ adıyla bilinen PISA sınavından sağlanan veriler ise bu sürecin merkezindedir (Döş ve Atalmış, 2016). PISA sınavları 2000 yılından bu yana her üç yılda bir yapılmaktadır. 2015 yılında yarım milyondan fazla öğrenci PISA sınavlarına katılmıştır. PISA sınavları, dünya çapında eğitim sonuçlarını değerlendirmek için altın standart olarak görülmektedir. Standart testler öğrencileri değerlendirmek, ülkeleri eğitim sonuçları açısından sıralamak ve başarıyı belgelemek için yaygın olarak kullanılmaktadır (Akyol, Krishna ve Wang, 2021). 2003 yılında PISA’da matematik okuryazarlığı ana alan ve okuma okuryazarlığı, fen okuryazarlığı, problem çözme ise yan alanlar olarak belirlenmiştir. Matematik okuryazarlığı bireyin; matematiğin dünyadaki rolünü belirleme ve anlama, sağlam temellere dayanan matematiksel yargılarda bulunma ve matematiği, yapıcı, ilgili ve düşünceli bir vatandaş olarak yaşam ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kullanma ve onunla etkileşim kurma kapasitesidir (Star, Strickland ve Hawkins, 2008). PISA sınavları, gerçekleri ve bilgiyi değerlendirmenin yanı sıra öğrencilerin matematiksel bilgiyi gerçek dünya problemlerini çözmek için kullanma yeteneğini de değerlendirmektedir. Bu nedenle, yalnızca bir alandaki bilgiyi değil, aynı zamanda bu bilgiyi uygulama yeteneğini de ifade ettiği için 'okuryazarlık' terimi kullanılmaktadır. Farklı değerlendirme alanları kullanılarak uygulanan PISA sınavlarının temel amaçları şunlardır:

- öğrencilerin sahip olduğu bilgi ve beceriler ile yaşam boyu öğrenme ve toplumdaki yetişkin katılımına hazır olma durumlarını değerlendirmek,
- zorunlu eğitimin sonunda veya yakınında temel alanlardaki öğrenci sınav sonuçlarının uluslararası olarak karşılaştırılabilir göstergelerini sunmak,
- ülkelerin bu tür sonuçları yorumlamaları için geniş bir bağlam sağlamak,
- okul ve öğrenci faktörleri ile sınav başarıları arasındaki ilişkilerin niteliğini ve kapsamını belirlemek,
- her öğrenme alanındaki eğilimleri zaman içinde incelemek ve
- eğitim politikası geliştirme konusunda rehberlik sağlamak (Shiel, Perkins, Close ve Oldham, 2007).

OECD üyesi ülkelerin politika belirleyicileri, ülkelerinde bulunan öğrencilerin bilgi ve beceri seviyelerini, araştırmaya katılan diğer ülkelerdeki öğrencilerin bilgi ve beceri seviyeleriyle karşılaştırmak, eğitim sistemlerinin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek ve eğitim düzeyini yükseltmek amacıyla standartlar oluşturmak adına PISA sınav sonuçlarını kullanmaktadır (MEB, 2013). Ancak sonuçlar incelendiğinde Türkiye’nin sıralamalarda geri planda kaldığı görülmektedir (MEB, 2016). Sarier (2021) tarafından yapılan bir çalışmada da Türkiye’nin tüm PISA sınavlarında matematik, fen ve okuma becerileri alanlarındaki ortalama başarı puanlarının, OECD ülkelerinin puan ortalamasının gerisinde olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla PISA sınavları hakkında yapılan araştırmalar ve ulaşılan sonuçların analizi, uzun vadeli stratejilerin belirlenmesinde önemli ipuçları sunabilir.

Bu çalışmada, PISA sınavları ve matematik dersi bağlamında yapılan lisansüstü tezlerin analizi ile genel bir durum tespiti yapılarak eğilimlerin belirlenmesi ve bir perspektif ortaya konulması amaçlanmıştır. PISA sınavlarının özellikle matematik dersi bağlamında incelenmesinin nedeni, uygulanan sınavda başarılı olmak için öğrencilerin sahip olması gereken matematiksel yeterliliğin gücüdür. Çünkü matematik yeterliliği, bireylere matematiğin dünyada oynadığı rolü fark etmelerine

ve bireylerin yapıcı, duyarlı ve yansıtıcı vatandaşlar olmaları için gerekli sağlam dayanakları olan yargı ve kararları vermelerinde yardımcı olmaktadır (PISA, 2015). Ayrıca PISA sınavları üzerine yapılan lisansüstü tezlerin matematik bağlamında derinlemesine analizi, yapılacak çalışmalara bir projeksiyon olacaktır. Alan yazında PISA ve matematik bağlamında ayrıntılı bir analizin olmaması çalışmayı değerli ve gerekli kılmaktadır. Çünkü PISA sınavlarının analizi; öğrenci başarısının arttırılması, eğitim standartlarının oluşturulması ve iyileştirilmesi, eğitim politikalarının geliştirilmesi açılarından değerli bulgular sunmaktadır. Dolayısıyla araştırma bulguları mevcut durumun değerlendirilmesi, yeni araştırmalarda izlenecek yöntem ve atılacak adımların daha net biçimde belirlenebilmesi ve farklı bakış açısı oluşturabilecek olması açısından önemlidir. Bu araştırmada matematik dersi bağlamında PISA sınavları üzerine yapılan lisansüstü tezlerin farklı değişkenler (künyesel ve metodolojik özellikler ve işlenen konu) açısından analizinin yapılarak genel bir çerçeve çizilmesi ve eğilimlerin ortaya konulmasına odaklanılmıştır.

Araştırmanın genel amacı kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Matematik dersi bağlamında PISA sınavları üzerine yapılan lisansüstü tezlerin künyesel özelliklerine (yüksek lisans ya da doktora tezi olma, yapıldığı üniversite, yayınlandığı yıl, yürütüldüğü bilim/ana bilim dalı, PISA sınavı yılları) göre dağılımı nasıldır?
2. Matematik dersi bağlamında PISA sınavları üzerine yapılan lisansüstü tezlerin metodolojik özelliklerine (araştırma deseni, örneklem türü, örneklem büyüklüğü, veri toplama araçları, veri analiz teknikleri) göre dağılımı nasıldır?
3. Matematik dersi bağlamında PISA sınavları üzerine yapılan lisansüstü tezlerde işlenen konulara göre dağılımı nasıldır?

YÖNTEM

Burada araştırma modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması ve analizine ilişkin bilgiler sunulmaktadır.

Araştırma Modeli

Araştırma nitel araştırma yönteminin temel alındığı, betimsel bir çalışmadır. Bu çalışmalar ilgilenilen ve araştırılmak istenen problemin mevcut durumunu ortaya koymaya yöneliktir. Nitel araştırmalar; bir konuyu, olayı, bireyleri, kurumları, belgeleri bütüncül bir biçimde derinlemesine inceleyerek, geniş bir içerik ve anlayış sunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmada doküman incelemesi yapılmıştır. Bowen (2009)'a göre doğrudan ya da dolaylı olarak, birincil ve ikincil kaynaklar kullanılarak elde edilen verilerin incelenmesi, gözden geçirilmesi, sorgulanması, üzerinde çıkarımlarda bulunulması ve yorumlanması süreçlerini içeren yöntem, doküman inceleme yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Böylece araştırılması hedeflenen konu ile ilgili dokümanlar ayrıntılı olarak çözümlenebilmektedir (Sönmez ve Alacapınar, 2018).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örneklemenin bir çeşidi olan ölçüt örnekleme yöntemiyle oluşturulmuştur. Bu örnekleme yöntemindeki temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Burada sözü edilen ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir ya da daha önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmanın temel ölçütleri, PISA, matematik-matematik dersi, Ulusal Tez Merkezinden ulaşılan açık erişime sahip ve yayın dili Türkçe olan yüksek lisans ve doktora tezleri olarak belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması

İlk olarak YÖK Tez Merkezi web sayfası üzerinden gelişmiş tarama seçeneği ile 'PISA', 'matematik-matematik dersi' anahtar kelimeleri kullanılarak bir tarama yapılmıştır. Tarama sonucunda belirlenen ölçütler dikkate alınarak sınırlandırılan 78 lisansüstü tez çözümlemeye alınmıştır. Tezlerin analizinde kullanılmak üzere araştırma amaçları doğrultusunda, araştırmacı tarafından bir 'doküman inceleme formu' hazırlanmıştır. Bu formda yer alan başlıkların belirlenmesinde alan yazın taranmış ve form oluşturulduktan sonra uzman (üniversiteden alan uzmanı, liseden iki matematik öğretmeni) görüşüne sunulmuştur. Bu form, her tez çalışması için tezin ismi, numarası, yayın yılı ve türü, yapıldığı üniversite, ele alınan PISA sınavı, yapıldığı bilim/ana bilim dalı, araştırma deseni, örneklem türü ve büyüklüğü, veri toplama araçları, veri analiz yöntemleri ve ele alınan konuları işlemek için farklı sütunlar oluşturularak hazırlanmıştır. Çalışma grubuna dâhil edilen lisansüstü tezler, bilgisayar ortamında Excel sayfalarında listelenerek kayıt altına alınmış ve doküman inceleme formu kullanılarak araştırmanın amaçları doğrultusunda analiz edilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışma verilerinin analizinde betimsel içerik analizi yapılmıştır. Belirli bir konuda ya da alanda birbirinden bağımsız olarak yapılan nitel ve nicel çalışmaların derinlemesine incelenip düzenlenmesi betimsel içerik analizi yöntemi ile gerçekleştirilir. Bu şekilde o konu ya da alandaki genel eğilimler tespit edilmektedir. Aynı zamanda elde edilen sonuçların, belirlenen konulara yönelik olarak gelecek çalışmalara yön göstermesi beklenmektedir (Ültay, Akyurt ve Ültay, 2021). Çalık ve Sözbilir (2014)' e göre betimsel içerik analizi; bir konu üzerinde yapılan çalışmalardaki eğilimler ile elde edilen sonuçların incelenmesiyle, araştırmacılar tarafından tanımlama ve değerlendirmelerin yapılmasıdır. Araştırmada verilerin analizi sürecinde sistematik olarak bazı adımlar izlenmiştir. Öncelikle oluşturulan Excel dosyasındaki lisansüstü tezler (n:78) türüne göre Yüksek Lisans (YL): YL1...YL68 ve Doktora: (DR) DR1...DR10 olarak numaralandırılmıştır. Daha sonra bu çalışmalar, doküman inceleme formundaki maddelere göre sırasıyla analiz edilmiş ve bulgular veri toplama aracı üzerinde ilgili sütuna işlenmiştir. Bu süreç tamamlandıktan sonra her tez için ayrı ayrı toplanan veriler, araştırma soruları dikkate alınarak yeni bir Excel dosyasında araştırma amaçları dikkate alınarak birleştirilmiştir. Alt amaçlar bağlamında verilerin işlendiği sütunlar çözümlenmeye geçilmiş, oluşturulan tablolarda frekans ve yüzdelere göre dağılımlar işlenmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada doğru bilgiye ulaşılması için gerekli önlemlerin alınması geçerlilik, araştırma sürecinin ve verilerin nasıl toplandığının ayrıntılı biçimde tanımlanması ise güvenirlilik ile ilişkilidir. Nitel araştırmalarda geçerliğin sağlanmasında inandırıcılık ve aktarılabilirlik ile güvenirliliğin sağlanmasında tutarlılık ve teyit edilebilirlik önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu bağlamda araştırma verilerinin nasıl toplandığı ayrıntılı açıklanmış, verilerin analizinde tarafsız hareket edilmiş, her aşamada elde edilen sonuçlar iki araştırmacı tarafından gözden geçirilmiştir. Bulguların gerçeği yansıtmayı yansıtmadığına ilişkin incelenen tezler ile bulgular karşılaştırılarak ilerlenmiştir. İç ve dış geçerliliğin sağlanması için, kullanılan 'doküman inceleme formu' alan uzmanı onayına sunulmuş ve son şekli verilmiş ve sonra uygulanmıştır. Ayrıca çalışma verilerinin analiz sürecinde izlenen adımlar tüm aşamaları ile ayrıntılarıyla betimlenmiştir. Ardından incelenen tezlerden elde edilen veriler araştırma amaçları doğrultusunda forma işlenmiştir. İç ve dış güvenirliliğin sağlanmasında ise araştırmacılar tarafından kodlanan verilerde ortak görüş birliği sağlanmaya özen gösterilmiştir.

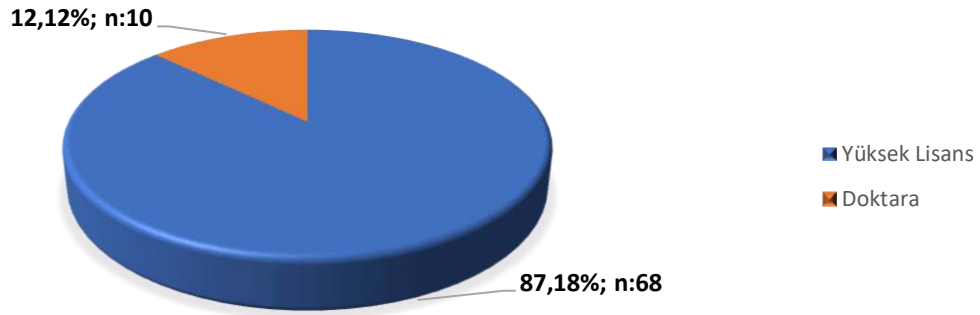
BULGULAR

Araştırmada matematik dersi ve PISA sınavları üzerine yapılan lisansüstü tezlerin farklı değişkenler açısından analizinin yapılarak, bu bağlamda bir perspektif oluşturulması ve genel olarak eğilimlerin

belirlenmesine odaklanılmıştır. Buna göre çalışmada cevap aranan sorular doğrultusunda elde edilen bulgular tablolara ya da grafiklere işlenmiş, yorumlanmış ve aşağıda sırasıyla sunulmuştur.

Araştırmada cevap aranan birinci soru; ‘Matematik dersi bağlamında PISA sınavları üzerine yapılan lisansüstü tezlerin künyesel özelliklerine (yüksek lisans ya da doktora tezi olma, yapıldığı üniversite, yayınlandığı yıl, yürütüldüğü bilim/ana bilim dalı, PISA sınavı yılları) göre dağılımı nasıldır?’ olmuştur.

Bulgular her bir alt başlık için aşağıda sırasıyla verilmektedir.

Şekil 1. Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

Şekil 1’de sunulan veriler incelendiğinde lisansüstü tezlerin %87,18’inin (n = 68) yüksek lisans tezi ve %12,82’sinin (n = 10) doktora tezi olduğu görülmektedir. Buna göre PISA ve matematik hakkında yapılan lisansüstü çalışmaların büyük bir çoğunluğunun yüksek lisans tezi olduğu anlaşılmaktadır.

Aşağıda yer alan Tablo 1’de incelen lisansüstü tezlerin yapıldığı üniversitelere göre dağılımına ait bulgular görülmektedir.

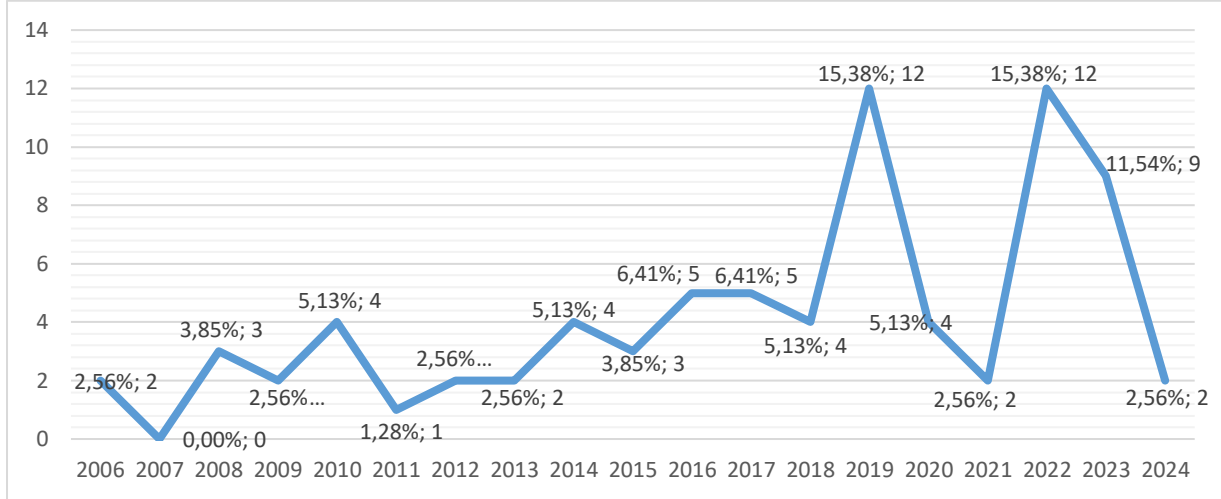
Tablo 1. Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversiteler	f	%
Hacettepe Üniversitesi	15	19,23
Ankara Üniversitesi	8	10,26
Gazi Üniversitesi	8	10,26
Gaziantep Üniversitesi	5	6,41
Marmara Üniversitesi	4	5,13
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	3	3,85
Akdeniz Üniversitesi	3	3,85
Balıkesir Üniversitesi	3	3,85
Çukurova Üniversitesi	2	2,56
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	2	2,56
Giresun Üniversitesi	2	2,56
Kafkas Üniversitesi	2	2,56
Sakarya Üniversitesi	2	2,56
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	2	2,56
Atatürk Üniversitesi	1	1,28
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	1	1,28
Bartın Üniversitesi	1	1,28
Bursa Uludağ Üniversitesi	1	1,28
Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi	1	1,28
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	1,28
Ege Üniversitesi	1	1,28
Erciyes Üniversitesi	1	1,28
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	1	1,28
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	1	1,28
Kastamonu Üniversitesi	1	1,28
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	1	1,28
Necmeddin Erbakan Üniversitesi	1	1,28
Siirt Üniversitesi	1	1,28
Uludağ Üniversitesi	1	1,28
Uşak Üniversitesi	1	1,28
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1	1,28
Toplam	78	100,00

Matematik dersi bağlamında PISA sınavları üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde 78 lisansüstü tez olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların üniversitelere göre dağılımına bakıldığında Hacettepe

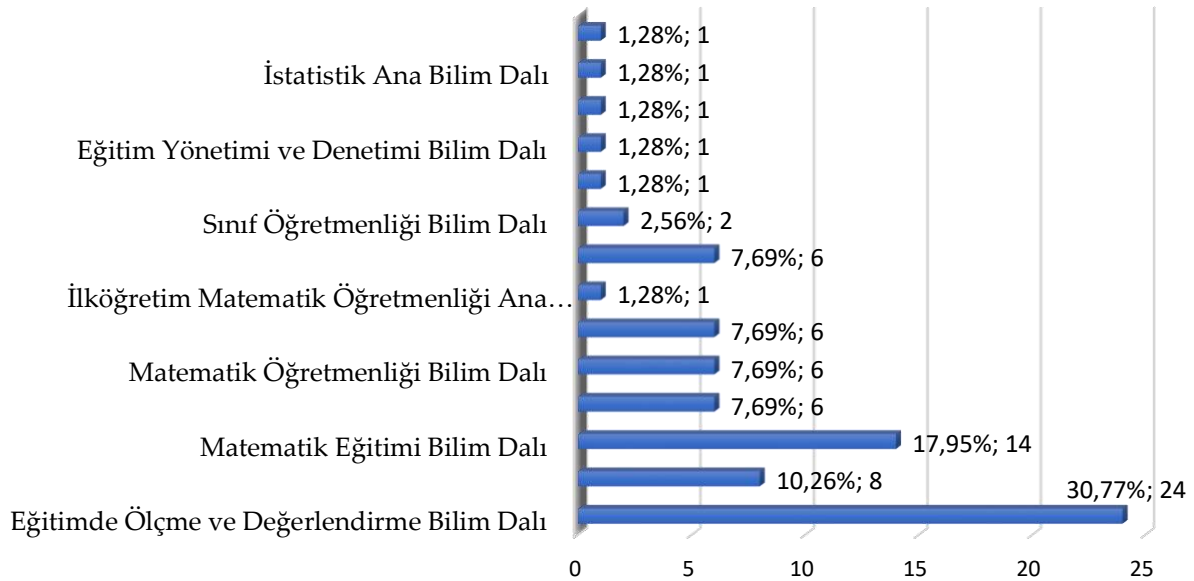
Üniversitesi 15 tez ile (%19,23) birinci sırada yer almaktadır. Ardından sekizer tez ile Ankara Üniversitesi (%10,26) ve Gazi Üniversitesi (%10,26) gelmektedir. Ankara'daki üniversitelerde matematik dersi bağlamında PISA sınavları üzerine yapılan çalışmaların daha çok yürütüldüğü söylenebilir. İstanbul'da yer alan üniversitelerden ise sadece Marmara Üniversitesinin bulunduğu görülmektedir ve bu üniversitede incelenen konu ile ilgili yapılan tez sayısı 4 (%5,13)'tür.

Şekil 2'de incelen lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı görülmektedir.

Şekil 2. Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Matematik dersi bağlamında PISA sınavları üzerine yapılan çalışmalardan oluşan 78 lisansüstü tezin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, çalışmaların en çok 2019 (n= 12, %15,38) ve 2022 (n= 12, %15,38) yıllarında yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca 2023 yılında yapılmış 9 (%11,54) tez bulunmaktadır. PISA sınavlarının özellikle 2015 yılından sonra araştırmacılar için daha çok dikkate alınan bir çalışma konusu olduğu söylenebilir. Aşağıda Şekil 3'de lisansüstü tezlerin yapıldığı bilim ya da ana bilim dallarına göre dağılımı yer almaktadır.

Şekil 3. Lisansüstü Tezlerin Yapıldığı Bilim/Ana Bilim Dallarına Göre Dağılımı

Şekil 3 incelendiğinde Matematik Eğitimi Bilim Dalı (%17,95), İlköğretim Matematik Eğitimi Ana Bilim Dalı (% 7,69), Matematik Öğretmenliği Bilim Dalı (% 7,69) ve Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Ana Bilim Dalı (% 7,69) bilim/ana bilim dalları tarafından toplamda 33 lisansüstü tezin hazırlandığı görülmektedir. Aynı zamanda araştırmaların yarıya yakınının Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Bilim Dalı (%30,77) ile Ölçme ve Değerlendirme Ana Bilim Dalı (%10,26) tarafından yapıldığı bulunmuştur. Eğitim Programları ve Eğitim dalında yapılan çalışmalar (% 7,69) dikkat çekmektedir.

Aşağıda Tablo 2’de incelen lisansüstü tezlerin ele alınan PISA sınavı yıllarına göre dağılımına ait bulgular görülmektedir.

Tablo 2. Lisansüstü Tezlerin PISA Sınavı Yıllarına Göre Dağılımı

İncelenen PISA Sınavı	f	%
PISA 2000	1	1,28
PISA 2003	17	21,79
PISA 2006	9	11,54
PISA 2009	6	7,69
PISA 2012	24	30,77
PISA 2015	6	7,69
PISA 2018	5	6,41
PISA (Diğer)	26	33,33

Tablo 2 incelendiğinde yapılan araştırmaların en çok PISA 2012 (%30.77) ve ardından PISA 2003 (%21.79) verilerinin kullanılarak yapıldığı bulunmuştur. Ayrıca yapılan çalışmaların % 33,33’ünde de PISA sınavı özelinde; ders kitabı, merkezi sınav soruları ya da uluslararası karşılaştırmalar odak noktası olmuştur.

Araştırmada cevap aranan ikinci soru; ‘*Matematik dersi bağlamında PISA sınavları üzerine yapılan lisansüstü tezlerin metodolojik özelliklerine (araştırma deseni, örneklem türü, örneklem büyüklüğü, veri toplama araçları, veri analiz teknikleri) göre dağılımı nasıldır?*’ olmuştur. İlişkili bulgular aşağıda sırası ile sunulmaktadır. Aşağıda Tablo 3’te lisansüstü tezlerin araştırma desenine göre dağılımına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 3. Lisansüstü Tezlerin Araştırma Desenlerine Göre Dağılımı

Araştırma Deseni	f	%
Doküman Analizi	19	24,36
Betimsel Araştırma	18	23,08
Tarama	16	20,51
Korelasyonel Araştırma	11	14,10
İlişkisel Tarama Modeli	9	11,54
Durum Çalışması	8	10,26
Temel Araştırma	3	3,85
Deneysel	2	2,56
Açımlayıcı Sıralı Araştırma	1	1,28
Etki Araştırması	1	1,28
Kesitsel Araştırma	1	1,28
Meta-Sezgisel Araştırma	1	1,28
Örnek Olay	1	1,28
Saha araştırması	1	1,28
Sistematik Derleme Çalışması	1	1,28

Tablo 3 incelendiğinde matematik dersi bağlamında PISA sınavları üzerine yapılan lisansüstü tezlerde araştırma deseni olarak en çok doküman analizi (n= 19, %24,36), betimsel araştırma (n = 18, %23,08) ve taramanın (n= 16, %20,51) kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yapılan lisansüstü tezlerde yaygın olarak kullanılan diğer araştırma desenlerinin korelasyonel araştırma (n= 11, %14,10), ilişkisel tarama modeli (n= 9, %11,54) ve durum çalışması (n= 8, %10,26) olduğu belirlenmiştir. Araştırmalarda kullanılan diğer araştırma desenleri ise temel araştırma, deneysel, açıklayıcı sıralı araştırma, etki araştırması, kesitsel araştırma, meta-sezgisel araştırma, örnek olay, saha araştırması ve sistematik derleme çalışması şeklinde sıralanmaktadır.

Tablo 4'te lisansüstü tezlerin örneklem türlerine göre dağılımına ait bulgular görülmektedir.

Tablo 4. Lisansüstü Tezlerin Örneklem Türlerine Göre Dağılımı

Örneklem Türü	f	%
10.sınıf öğrencileri	2	2,56
7.sını0,0,0f öğrencisi	2	2,56
8.sınıf öğrencisi	1	1,28
9.sınıf öğrencisi	5	6,41
Akademisyen	1	1,28
Ders Kitabı	13	16,67
Lise öğrencisi	1	1,28
Makale	1	1,28
Matematik Sınavındaki Sorular	2	2,56
MEB Örnek Sorular	2	2,56
Merkezi Sınav Soruları	10	12,82
Öğrenci (15 yaş)	39	50,00
Öğretim Programı	1	1,28
Öğretmen	6	7,69
Öğretmen adayı	3	3,85
PISA	4	5,13
PISA Sınavları	1	1,28
PISA Soruları	1	1,28
PISA Verileri	1	1,28
TIMSS	1	1,28
Ulusal Merkezi Sınavlar	1	1,28
Ülkeler	1	1,28

Tablo 4'e göre araştırmacılar en çok 15 yaş grubu öğrenciler (%50) ile çalışma yapmışlardır. Bu çalışmalarda PISA sınav verisi kullanıldığından, örneklem olarak da PISA sınavına katılan yaş grubunun en çok çalışılan yaş grubu olması beklenen bir sonuçtur. Ardından araştırmalarda ders kitaplarının (%16,67) ve Merkezi Sınav Sorularının (% 12,82) üzerinde çalışılan başlıklar olduğu görülmektedir.

Aşağıda Tablo 5'te lisansüstü tezlerin örneklem büyüklüğüne göre dağılımına yer verilmiştir. Tablo 5'te görüldüğü gibi araştırmalarda çoklu sayılardaki öğrenci verileri ile çalışılmaktadır. Öğretmenler ve öğretmen adayları ile yapılan çalışmalarda çalışma grubu büyüklüğünün 100 ile 300 arasında değiştiği, akademisyenlerde bu sayının daha sınırlı kaldığı bulunmuştur. Diğer yandan yapılan araştırmalarda ders kitaplarının incelendiği ve yapılan Merkezi Sınav verilerinin üzerinde çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Lisansüstü Tezlerin Örneklem Büyüklüklerine Göre Dağılımı

Örneklem Büyüklüğü	f	%
1-1000 arası öğrenci	7	8,97
1001-2000 arası öğrenci	5	6,41
2001-3000 arası öğrenci	4	5,13
3001-4000 arası öğrenci	1	1,28
4001-5000 arası öğrenci	11	14,10
5001-6000 arası öğrenci	1	1,28
6001-7000 arası öğrenci	3	3,85
7001-8000 arası öğrenci	1	1,28
9001-10000 arası öğrenci	4	5,13
10000'den fazla öğrenci	11	14,10
1-100 arası öğretmen	5	6,41
201-300 arası öğretmen	1	1,28
1-100 arası öğretmen adayı	2	2,56
201-300 arası öğretmen adayı	1	1,28
1-50 arası akademisyen	1	1,28
Diğer (Merkezi sınav, Ders kitabı vb.)	20	25,64

Aşağıda yer alan Tablo 6'da incelen lisansüstü tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımına ait bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 6. Lisansüstü Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Aracı	f
Doküman	PISA Matematik Başarı Testleri
	31
	PISA Öğrenci Anketleri
	24
	PISA Fen Bilimleri Başarı Testleri
	12
	PISA Okuma Becerileri Başarı Testleri
	8
	PISA Raporları
	4
Ölçek	PISA Veli Anketleri
	3
	Ders Kitabı
	14
Test/Soru	Merkezi Sınav Soruları
	12
	Etkinlikler
	2
Form	Öğretim Programı
	2
	Beceri Ölçeği
	1
Anket	Tutum Ölçeği
	1
	Yeterlilik Ölçeği
	14
Görüşme Formu	Test/Soru
	13
	Bilgi Formu
	4
	Görüş Formu
	4
Anket	Değerlendirme formu
	1
	Gözlem Formu
	1
Görüşme Formu	Hazırlanışluk Formu
	1
Anket	Uygunluk Formu
	1
Görüşme Formu	Anket
	11
Görüşme Formu	Görüşme Formu
	7

Tablo 6 incelendiğinde araştırmalarda en çok doküman incelemesinin (n: 112) yapıldığı görülmektedir. İncelenen dokümanlar arasında; PISA Matematik Başarı Testleri (n:31), PISA Öğrenci Anketleri (n: 24),

Ders Kitapları (n: 14), PISA Fen Bilimleri Başarı testinden Elde Edilen Veriler (n: 12), Merkezi Sınav Soruları (n: 12) yer almaktadır. Ayrıca yapılan lisansüstü tezlerde veri toplama aracı olarak yeterlilik ölçeğinden, testlerden, anketlerden, yarı yapılandırılmış görüşme formlarından ve bazı diğer formlardan faydalanıldığı bulunmuştur.

Aşağıda yer alan Tablo 7’de incelen lisansüstü tezlerin veri analiz tekniklerine göre dağılımına ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Tablo 7. Lisansüstü Tezlerin Veri Analiz Tekniklerine Göre Dağılımı

Veri Analiz Tekniği	f	%
Faktör Analizi	21	26,92
Betimsel İstatistik/Analiz	19	24,36
İçerik Analizi	17	21,79
Regresyon	13	16,67
T Testi	11	14,10
ANOVA	9	11,54
Yapısal Eşitlik Modellemesi	7	8,97
Doküman Analizi	6	7,69
Kruskal Walls Testi	5	6,41
Mann Whitney U Testi	5	6,41
Mantel-Haenszel Yöntemi	4	5,13
Korelasyon Analizi	3	3,85
Betimsel İçerik Analizi	2	2,56
Değişen Madde Fonksiyonu	2	2,56
Rach Modeli	2	2,56
Veri Madenciliği	2	2,56
Diğer	22	28,21

Tablo 7’e göre araştırmalarda en çok faktör analizinin yapıldığı anlaşılmakla beraber; betimsel istatistik tekniklerinin, içerik analizinin, regresyon ve T testlerinin de veri analizinde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca tezlerde yaygın olarak kullanılan veri analizi teknikleri arasında faktör analizi (n: 21, %26,92), betimsel istatistik/analiz (n: 19, %24,36), içerik analizi (n: 17, %21,79) yer almaktadır. Kullanılan diğer veri analizi teknikleri olarak; temel analiz teknikleri (Korelasyon, Regresyon, T Testi, ANOVA, Kruskal Wallis-H Testi, Mann Whitney U Testi gibi) ile birlikte üst düzey analiz teknikleri (veri madenciliği, Rasch modeli, değişen madde fonksiyonu, yapısal eşitlik modelleme gibi) bulunmaktadır.

Aşağıda Tablo 8’de incelen lisansüstü tezlerde işlenen konulara göre dağılımına ait bulgulara yer verilmiştir. Tablo 8 incelendiğinde lisansüstü tezlerde farklı konuların ele alındığı anlaşılmaktadır. Bunların arasında test istatistiklerinin (n: 16, %26,30), ders kitaplarının (n: 14, %23,01), matematik okuryazarlığını etkileyen faktörlerin (n: 12, %19,72), PISA sınavı çerçevesinde diğer sınavların (n: 12, %15,38), matematik başarısını etkileyen faktörlerin (n: 11, %14,10), sınav sonuçlarının uluslararası karşılaştırmasının (n: 10, %12,82) işlendiği görülmektedir. Ayrıca tezlerde; duyuşsal özellikler (n: 3, %3,85), fen bilimleri başarısını etkileyen faktörler (n: 3, %3,85), okuma becerisini etkileyen faktörler (n: 2, %2,56), matematik okuryazarlığı (n: 2, %2,56) vb. gibi konuların işlendiği de anlaşılmaktadır.

Tablo 8. Lisansüstü Tezlerde İşlenen Konuların Dağılımı

İşlenen Konu	f	%
Test istatistikleri	16	20,51
Ders Kitabı İncelemesi	14	17,95
Matematik Okuryazarlığını Etkileyen Faktörler	12	15,38
PISA Sınavı Çerçevesinde Diğer Sınavların İncelenmesi	12	15,38
Matematik Başarısını Etkileyen Faktörler	11	14,10
Uluslararası Karşılaştırma	10	12,82
Duyuşsal Özellikler	3	3,85
Fen Bilimleri Başarısını Etkileyen Faktörler	3	3,85
Okuma Becerisini Etkileyen Faktörler	2	2,56
Öğretmen Adaylarının Matematik Okuryazarlığı Konusunda Değerlendirilmesi	2	2,56
21.Yüzyıl Becerileri	1	1,28
Duyuşsal Özellikler	1	1,28
Finansal Okuryazarlık	1	1,28
Matematiksel Düşünme Süreçleri	1	1,28
Öğrenme ve Öğretme Süreci	1	1,28
PISA Sorularının İncelenmesi	1	1,28
Problem Çözme Becerileri	1	1,28

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

21. yüzyıl becerileri, hızla değişen ve gelişen çağın koşullarına uyum sağlayabilmek için oldukça önemlidir ve bu becerileri arasında yer alan eleştirel düşünme ve problem çözme yetkinlikleri, matematik okuryazarlığı ile yakından ilişkilidir (OECD, 2023). Çünkü günümüzde yüz yüze geldiğimiz problemler giderek karmaşıklaşmakta ve matematiksel yeterlilik ya da okuryazarlığı ön plana çıkmaktadır.

Bu araştırmada matematik dersi bağlamında PISA sınavları üzerine yapılan lisansüstü tezler incelenmiş ve büyük çoğunluğunun (n:68) yüksek lisans seviyesinde yapıldığı bulunmuştur. Alan yazında yapılmış bazı çalışmalar bu sonucu destekler niteliktedir (Balta ve Kanbolat, 2020; Sönmez, Kaleli Yılmaz ve Altun, 2022; Yücedağ, 2010). Doktora programına katılabilmeyen ön koşullarından birisi yüksek lisans eğitiminin tamamlanmış olmasıdır. Dolayısıyla yüksek lisans tezlerinin sayısı daha fazla olmaktadır diye düşünülebilir. Matematik özelinde PISA sınavları üzerine yapılan lisansüstü tezlerin birçok üniversitede üretildiği görülmüştür. Bu konunun en fazla çalışıldığı üniversiteler arasında Hacettepe, Ankara ve Gazi Üniversitelerinin öne çıktığı anlaşılmaktadır. Şahin ve Başgöl (2020) de PISA üzerine yapılan lisansüstü tezlerin doküman incelemesini yaptıkları çalışmalarında benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Yaptıkları araştırmada, PISA ile ilgili en fazla tezin Hacettepe ile Ankara Üniversitesi'nde yayınlandığı bulunmuştur. Matematik okuryazarlığı üzerine yapılan başka bir araştırmada ise Balıkesir ve Uludağ üniversitelerinin ilk sıralarda yer aldığı belirlenmiştir (Balta ve Kanbolat, 2020; Sönmez, Kaleli Yılmaz ve Altun, 2022). Ayrıca Matematik eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalarda (Güven ve Özçelik, 2017; Yaşar ve Papatğa, 2015; Yücedağ, 2010) en fazla tezin Gazi Üniversitesi'nde gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Dolayısıyla özellikle bu üniversitelerde danışman akademisyenlerin deneyimlerinin ilgili konuda daha fazla olduğu ve öğrencileri bu bağlamda araştırma yapmaya daha çok teşvik ettiği söylenebilir.

Lisansüstü tezlerin incelenmesinde elde edilen sonuçlara göre yapılan ilk lisansüstü tez çalışmasına 2006 yılında rastlanmıştır. 2007 yılında konu ile ilgili herhangi bir lisansüstü tez çalışması görülmüştür. Yıllara göre dağılım incelendiğinde en fazla çalışmanın 2019 ve 2022 yıllarında yapıldığı anlaşılmaktadır. PISA ile ilgili en fazla tez 2015 yılında yapılmıştır (Şahin ve Başgöl, 2020). 2020 ve 2021

yıllarında pandemi nedeniyle çalışmalarda bir duraklama gözlenmiş, ancak 2022’de tekrar artış yaşanmıştır. Bu durum, pandemi sonrasında araştırmacıların hazır veri setlerine yönelmesi ile ilişkilendirilebilir. PISA verileri, ders kitabının incelenmesi, uluslararası eğitim sistemlerinin karşılaştırılması ve merkezi sınav sorularının incelenmesi vb. araştırmacılar için hazır veri setleridir ve bu nedenle daha çok tercih edilmektedir. Sönmez, Kaleli Yılmaz ve Altun tarafından 2022 yılında yapılan çalışmada benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmaların yayın yıllarına bakıldığında ilk tez çalışmasının 2003 yılında yapıldığı, en fazla çalışmanın ise 2019 yılında olduğu belirtilmiştir. PISA sınavı ve Matematik bağlamında birçok üniversitede farklı bilim/ana bilim dallarında lisansüstü tezlerin üretildiği görülmüştür. Bilim /ana bilim dalı isimleri birbirinden farklı olarak görülse de Matematik Eğitim Bilim Dalı, İlköğretim Matematik Eğitimi Ana Bilim Dalı, Matematik Öğretmenliği Bilim Dalı ve Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Ana Bilim Dalı vb. tarafından yürütülen lisansüstü tez olduğu görülmektedir. Şahin ve Başgül (2020)’ün yaptığı çalışmada da benzer biçimde, PISA üzerine yapılan tezlerin büyük çoğunluğunun üniversitelerin Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Ana Bilim Dalı’nda yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda araştırmaların yarıya yakınının da ölçme ve değerlendirme temelinde yapıldığı belirlenmiştir. Diğer bilim/ana bilim dallarında hazırlanan tez sayısı ise oldukça azdır. Bir alanda lisansüstü tez üretebilme potansiyeli o üniversitelerde o alanda uzman öğretim üyelerinin sayısına bağlıdır. Bundan dolayı farklı üniversiteler farklı konularda ön plana çıkabilmektedir. Lisansüstü tezler incelendiğinde en çok ele alınan PISA sınavları; 2003 ve 2012 yıllarında yapılan sınavlar olmuştur. Burada özellikle bu iki yıl özelinde uygulanan PISA değerlendirme alanı matematik okuryazarlığı olmuştur. PISA çalışmalarının matematik dersi bağlamında incelendiği düşünüldüğünde elde edilen sonuçlar oldukça uyumludur. İncelenen araştırmalarda özellikle doküman analizi ve betimsel taramanın en çok kullanılan araştırma deseni olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmacıların mevcut veriler üzerinden çalışmalarını sürdürebilmesi nedeniyle doküman analizi, PISA verileriyle yapılan çalışmalarda oldukça kullanılan bir yöntemdir. Geniş veri kitlelerinin analizinde kullanılan betimsel araştırmalar ise PISA verilerinin elde edildiği örneklem düşünüldüğünde tercih edilmeye gayet uygundur. Geniş ölçekli testler içinde uluslararası ölçekte uygulanan PISA sınavları üzerine yapılan çalışmaların çokluğu dikkat çekmektedir (Şenyurt ve Özkan, 2017). Lisansüstü tezlerin örneklem türüne göre dağılımına bakıldığında en çok 15 yaş grubu öğrenciler ile çalışıldığı görülmektedir. Aynı sonuca ulaşan başka araştırmalarda vardır (Balta ve Kanbolat, 2020; Toptaş ve Gözel, 2018). Çünkü en çok kullanılan örneklem türünün 15 yaş grubu öğrencilerinin olması, örneklem PISA sınavı örneklemini ile aynı olmasıdır. PISA sınavı 15 yaşındaki öğrencilere uygulanan bir sınavdır. Toptaş ve Gözel (2018) de tezlerde çoğunlukla 15 yaş öğrencilerin örneklem grubu olarak benimsendiği sonucuna ulaşmışlardır. Lisansüstü tezler örneklem büyüklüğüne göre incelendiğinde çok sayıda öğrenci grubu ile çalışıldığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan öğretmen ve öğretmen adayları ile yapılan çalışmalar sınırlıdır.

Lisansüstü tezler incelendiğinde çalışmalarda en sık kullanılan veri toplama aracı dokümanlardır ve en çok PISA verileri kullanılmaktadır. PISA Matematik Başarı Test verileri en çok kullanılan kaynak olmuştur. İkinci sırada ise PISA öğrenci anketi veri toplama aracı olarak yer almaktadır. Bu bulgular, Yücedağ (2010), Güven ve Özçelik (2017) tarafından yapılan araştırma bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Ayrıca PISA verileriyle yapılan çalışmalarda veri toplama araçlarının çeşitliliği, araştırmaların kapsamını genişletmektedir. Kullanılan veri analiz tekniklerinde faktör analizi ve betimsel istatistikler öne çıkmaktadır. PISA verileri üzerinde yapılan çalışmalarda faktör analizinin sıklıkla tercih edilme sebebi büyük veri setlerinde temel ilişkileri ortaya çıkarmak için kullanıma uygun bir yöntem olmasıdır (Şenyurt ve Özkan, 2017). Lisansüstü tezlerde en çok ele alınan konular arasında test istatistikleri, ders kitabı incelemeleri ve matematik okuryazarlığını etkileyen faktörler olduğu bulunmuştur.

Elde edilen bilgiler araştırmalarda kullanılan PISA verilerinin matematik eğitimi ve değerlendirme süreçleri açısından oldukça önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- PISA sınavları ve matematik bağlamında daha çok doktora tez çalışmasının yapılması, derinlemesine bilgi edinilmesi, bilgilerin analizi ve anlamlandırılması bakımından önemlidir.
- Yapılacak araştırmalarda özellikle deneysel ya da karma araştırma desenlerinin kullanılması, uygulamaya yönelik yeni ve etkili fikirler sunabilir.
- Farklı veri kaynaklarının (görüşme, gözlem gibi) kullanılması verilerin anlamlandırılması ve yorumlanması bakımından geniş bakış açısı kazandırabilir.
- Matematik öğretim programlarında özellikle öğrencilerin matematik okuryazarlığı kazanabilmeleri ve geliştirebilmelerine yönelik öğrenme yaşantıları kurgulanarak uygulanabilir.
- PISA verilerinin analizi yapılırken; ülkelerde benimsenen pedagojik yaklaşımlar, öğretmen-öğrenci görüşleri ve sınıf içi gözlemler vb. farklı başlıklar dikkate alınarak çalışılabilir.
- Sadece ortaöğretim düzeyinde değil, farklı öğretim kademelerinde de PISA sınav sonuçlarına dayalı olarak yeni stratejilerinin geliştirilmesi ve özellikle her düzeyden öğrencinin matematik okuryazarlığını güçlendirilmesi göz önünde bulundurulabilir.
- Öğretmen ve öğretmen adayları ile yapılan çalışmaların sayısı artırılabilir.
- PISA verileriyle yapılacak çalışmalarda veri toplama araçlarının çeşitliliği artırılarak, araştırmaların kapsamı genişletilebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Akyol, P., Krishna, K., and Wang, J. (2021). Taking PISA seriously: How accurate are low-stakes exams?. *Journal of Labor Research*, 42, 184-243.
- Balta, M. A., ve Kanbolat, O. (2020). Matematik okuryazarlığına ilişkin lisansüstü tez çalışmalarının incelenmesi. *Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-16.
- Bilgen, H., ve Aycan, Y. (2020). OECD ülkeleri ile Türk eğitim sisteminin karşılaştırılması. *Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 1-25.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Boydak Özcan, M., ve Yaraş, Z. (2017). Türk eğitim sisteminin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 57, 263-280.
- Çalık, M., ve Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 33-38.
- Döş, İ., ve Atılmış, E. H. (2016). OECD verilerine göre PISA sınav sonuçlarının değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 432-450.
- Güven, B., ve Özçelik, Ç. (2017). İlkokul matematik dersine yönelik gerçekleştirilen lisansüstü eğitim tez çalışmalarına ilişkin bir inceleme. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 13(4), 693-714.
- İz Bölükoğlu, H. (2002). Bilgi Çağında Eğitim Fakültelerinde Resim İş Eğitiminin Genel Bir Değerlendirmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22 (3), 247-259. <http://www.gefad.gazi.edu.tr/tr/pub/issue/6764/91010> sayfasından erişilmiştir.

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). *PISA 2012 Ulusal Ön Raporu*. Ankara: Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2016). *PISA 2015 Ulusal Raporu*. Ankara: MEB.
- PISA-Programme for International Student Assessment. (2015). *PISA 2015 results (Volume I): Excellence and equity in education*. Paris: OECD.
- Şahin, Ö. ve Başgöl, M. (2020). PISA üzerine yapılan lisansüstü tezlerin doküman analizi ile incelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 50-66.
- Sarıer, Y. (2021). PISA uygulamalarında Türkiye'nin performansı ve öğrenci başarısını yordayan değişkenler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(3), 35-52.
- Shiel, G., Perkins, R., Close, S., and Oldham, E. (2007). *PISA mathematics: A teacher's guide*. Dublin, Ireland: Department of Education and Science.
- Star, J. R., Strickland, S. and Hawkins, A. (2008). What is mathematical literacy. In Meeting the challenge of adolescent literacy: Research we have, research we need (pp. 104-112). New York: Guilford Press.
- Sönmez, D., Kaleli Yılmaz, G., ve Altun, M. (2022). Matematik okuryazarlığı üzerine yapılmış ve ulusal tez merkezinde yayınlanmış tezlerin doküman analizi. *Temel Eğitim*, 13, 13-31.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. (2018). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı.
- Şenyurt, S., ve Özkan, Y. Ö. (2017). Eğitimde ölçme ve değerlendirme alanında yapılan yüksek lisans tezlerinin tematik ve metodolojik açıdan incelenmesi. *İlköğretim Online*, 16(2), 628-653.
- Toptaş, V. ve Gözel, E. (2018). Türkiye'de Matematik Kaygısı ile İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi. *Journal of Education, Theory and Practical Research*, 4(3), 136-146.
- Ültay, E., Akyurt, H., ve Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 188-201.
- OECD-Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023). *PISA 2021 results: What students know and can do*. Paris: OECD.
- Yaşar, Ş., ve Papatça, E. (2015). İlkokul Matematik derslerine yönelik yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 113-124.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yücedağ, T. (2010). *2000-2009 yılları arasında matematik eğitimi alanında Türkiye'de yapılan çalışmalarının bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Gelişmiş Ülkelerin Bireysel Emeklilik Sistemiyle Ülkemizde Uygulanan Bireysel Emeklilik Sistemi Refah Rejimleri Kapsamında Bir Panel Veri Analizi

Dr. Ali Kemal TERZİ, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara, e-posta: akemaltr19@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3270-5879>

Öz

Bu çalışmada, Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) uygulamaları farklı refah rejimi modelleri çerçevesinde ele alınmıştır. Esping-Andersen'in refah rejimi sınıflandırmasına dayalı olarak BES sistemleri liberal, muhafazakâr ve sosyal demokrat modeller üzerinden incelenmiştir. Liberal BES sistemlerinde devlet katkısının düşük olduğu ve bireysel sorumluluğun ön planda olduğu, muhafazakâr BES sistemlerinde işveren katkısının ve devletin düzenleyici rolünün önemli olduğu, sosyal demokrat BES sistemlerinde ise devletin yüksek katkı sağladığı ve getirilerin devlet güvencesinde olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, farklı BES sistemlerinin getiri politikaları, katılım modeli ve devlet katkısı düzeylerine göre ülkeler arasında farklılık gösterdiği ortaya konmuştur. Ayrıca, BES sistemlerinin etkinliği ve sürdürülebilirliği üzerinde devlet katkısı, işveren rolü ve piyasa koşullarının belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarına göre BES sistemlerinin tasarımında ve uygulanmasında dikkate alınması gereken unsurları ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bireysel Emeklilik Sistemi, Refah Rejimi, Liberal Sistem, Muhafazakâr Sistem, Sosyal Demokrat Sistem.

Makale Gönderme Tarihi: 26.04.2025

Makale Kabul Tarihi: 03.08.2025

Önerilen Atıf:

Terzi, A. K. (2025). Gelişmiş Ülkelerin Bireysel Emeklilik Sistemiyle Ülkemizde Uygulanan Bireysel Emeklilik Sistemi Refah Rejimleri Kapsamında Bir Panel Veri Analizi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(8): 583-609.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2025, 8(8): 583-609. DOI: [10.26677/TR1010.2025.1570](https://doi.org/10.26677/TR1010.2025.1570)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

A Panel Data Analysis of The Individual Pension System in Developed Countries and The Individual Pension System Implemented in Our Country Within the Scope of Welfare Regimes

Dr. Ali Kemal TERZİ, Ministry of Labor and Social Security, Ankara, e-posta
akemaltr19@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3270-5879>

Abstract

This study examines the implementation of Individual Pension Systems (IPS) within the framework of different welfare regime models. Based on Esping-Andersen's classification of welfare regimes, IPS models were analyzed under liberal, conservative, and social democratic systems. It was found that in liberal IPS systems, state contribution is low and individual responsibility is emphasized, whereas in conservative IPS systems, employer contribution and the regulatory role of the state are prominent. In social democratic IPS systems, state contribution is high and returns are secured by the state. The study highlights that different IPS models vary among countries depending on return policies, participation models, and levels of state contribution. The findings indicate that the effectiveness and sustainability of IPS systems are influenced by state contribution, employer role, and market conditions. These results provide insights into the key factors that should be considered in the design and implementation of IPS systems according to the economic and social structures of countries.

Keywords: Individual Pension System, Welfare Regime, Liberal System, Conservative System, Social Democratic System.

Received: 26.04.2025

Accepted: 03.08.2025

Suggested Citation:

Terzi, A. K. (2025). A Panel Data Analysis of The Individual Pension System in Developed Countries and The Individual Pension System Implemented in Our Country Within the Scope of Welfare Regimes, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(8): 583-609.

GİRİŞ

Bireysel Emeklilik Sistemi (BES), bireylerin çalışma hayatı boyunca birikim yapmalarını ve emeklilik dönemlerinde gelir sağlamalarını amaçlayan bir sosyal güvenlik mekanizmasıdır. Küresel ekonomide yaşanan değişimler, nüfus yapısındaki dönüşümler ve kamu sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirlik sorunları, bireysel emeklilik sistemlerini önemli bir sosyal politika aracı haline getirmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerde kamu emeklilik sistemlerinin mali yükü artarken, bireysel emeklilik sistemleri devlet destekli ya da özel fonlarla desteklenen alternatif bir emeklilik modeli olarak öne çıkmaktadır (Barr, 2001). BES, bireylerin kendi tasarruflarıyla oluşturduğu fonların çeşitli yatırım araçlarında değerlendirilmesini sağlayarak emeklilik döneminde ek gelir elde etmelerine olanak tanımaktadır. Bu nedenle bireysel emeklilik sistemleri, ekonomik istikrar, sosyal güvenlik ve bireysel refah açısından stratejik bir öneme sahiptir.

Refah rejimleri, Esping-Andersen (1990) tarafından ortaya konulan sınıflandırmaya göre üç temel model üzerinden açıklanmaktadır: liberal, muhafazakâr ve sosyal demokrat rejimler. Liberal rejimlerde piyasa koşullarının belirleyici olduğu, devlet katkısının sınırlı olduğu ve bireysel sorumluluğun ön planda olduğu bir yapı benimsenirken; muhafazakâr rejimlerde işveren katkısı ve devletin düzenleyici rolü ön plana çıkmaktadır. Sosyal demokrat rejimlerde ise devletin yüksek katkı sunduğu, sosyal güvenliğin yaygın ve kapsamlı olduğu bir sistem öne çıkmaktadır (Esping-Andersen, 1990). Bu rejim sınıflandırması, bireysel emeklilik sistemlerinin tasarımı ve işleyişinde de belirleyici olmaktadır. BES uygulamalarının tasarımında devlet katkısı, işveren rolü, yatırım araçlarının çeşitliliği ve bireysel sorumluluk gibi unsurlar, ülkelerin refah rejimi modellerine göre farklılık göstermektedir (Giddens, 1998).

Liberal BES sistemlerinde devlet katkısı düşük seviyededir ve bireylerin emeklilik fonlarını yönetme sorumluluğu piyasa koşullarına bırakılmıştır. Bu modelde bireysel fonlar, özel sigorta şirketleri tarafından yönetilmekte olup, yatırım getirileri serbest piyasa koşullarına bağlı olarak değişmektedir. ABD, Kanada, İngiltere ve Avustralya gibi ülkeler, liberal BES sistemine örnek teşkil etmektedir (Barr, 2001). Bu ülkelerde emeklilik fonlarının yönetiminde bireysel inisiyatif ön planda olup, devletin doğrudan müdahalesi sınırlıdır.

Muhafazakâr BES sistemlerinde ise işveren katkısı temel belirleyici unsur olarak öne çıkmaktadır. Devletin düzenleyici rolü önemli olup, çalışanların birikimleri işveren-çalışan ortak fonları aracılığıyla değerlendirilmektedir. Bu modelde devletin sosyal güvenlik sistemiyle birlikte BES uygulamalarına doğrudan müdahalesi söz konusudur. Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde muhafazakâr BES sistemleri benimsenmiş olup, bu sistemlerde emeklilik fonlarının korunması ve istikrarlı getiriler sağlanması ön plandadır (Bonoli, 2007).

Sosyal demokrat BES sistemleri ise devlet katkısının yüksek olduğu ve katılımın zorunlu tutulduğu modellerdir. Bu sistemlerde emeklilik fonlarının getirileri devlet güvencesi altındadır ve ekonomik dalgalanmalara karşı bireylerin korunması esas alınmaktadır. İskandinav ülkeleri olan İsveç, Norveç ve Danimarka gibi ülkelerde sosyal demokrat BES sistemleri uygulanmakta olup, bu modelde devletin rolü ve sosyal güvenlik politikalarının kapsamı oldukça geniştir (Esping-Andersen, 1990). Bu sistemlerde devletin sosyal güvenlik ağı güçlüdür ve bireysel emeklilik fonlarının yönetiminde devletin doğrudan müdahalesi söz konusudur.

Bu çalışmada, farklı refah rejimi modellerine göre BES sistemlerinin yapısal özellikleri, devlet katkısı düzeyleri, bireysel ve işveren katkı oranları, getiri politikaları ve sistem sağlayıcıları ele alınmıştır. Ayrıca, BES sistemlerinin sürdürülebilirliği, etkinliği ve ülkeler arası farklılıklar çerçevesinde sistem performansları değerlendirilmiştir. Çalışmanın temel amacı, farklı refah rejimi modellerinde uygulanan BES sistemlerinin yapısal ve işleyiş farklılıklarını ortaya koymak ve bu farklılıkların BES'in etkinliği üzerindeki etkilerini analiz etmektir. Bu doğrultuda

çalışmada, liberal, muhafazakâr ve sosyal demokrat BES modellerine ait temel istatistikler, getiri oranları, devlet ve işveren katkıları ile sistem sağlayıcıları kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu kapsamda çalışmanın temel soruları şunlardır:

- Farklı refah rejimlerine göre BES sistemlerinin tasarımında ve işleyişinde belirleyici olan faktörler nelerdir?
- Devlet katkısı, işveren katkısı ve bireysel fonların yönetimindeki farklılıklar sistemin etkinliğini nasıl etkilemektedir?
- BES sistemlerinde yatırım getirileri ve devlet güvencesinin sistem performansı üzerindeki etkileri nelerdir?

Bu sorular doğrultusunda yapılan analizler, BES sistemlerinin ülkeler arası farklılıklarını açıklamakta ve sistemlerin etkinliği konusunda politika yapıcılara yol gösterici öneriler sunmaktadır. Çalışma, farklı BES modellerinin refah rejimi perspektifinde ele alınmasıyla, sosyal güvenlik sistemlerinin tasarımında ve uygulanmasında izlenmesi gereken stratejiler konusunda kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır.

Bireysel Emeklilik Sisteminde Kavramsal Çerçeve

Bireysel Emeklilik Sistemi (BES), Türkiye'de 4632 Sayılı Kanun ile düzenlenmiş ve kapsamı belirlenmiştir. Bu kanun, sektörde faaliyet gösteren emeklilik şirketlerinin kuruluşundan yönetimine, denetiminden çalışma düzenine kadar birçok unsuru kapsamaktadır. Aynı zamanda bireylerin sisteme katılım, sistemden ayrılma ve emeklilik koşulları ile primlerden oluşan fonların kurulması, toplanması ve değerlendirilmesi gibi süreçler de bu düzenlemenin kapsamındadır. 4632 Sayılı Kanun, bireysel emeklilik faaliyetlerinin esas ve usullerini belirlemekle birlikte, kanunda yer almayan hususlarda sigortacılık ve sermaye piyasası mevzuatına atıfta bulunularak ek düzenlemeler yapılmasını öngörmektedir (4632 Sayılı Kanun, md.1).

BES, kamu emeklilik sisteminin bir tamamlayıcısı olmakla birlikte, katılımcıların gönüllü olarak sisteme dahil olduğu bir tasarruf ve yatırım mekanizmasıdır. Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM) tarafından 2011 yılında yapılan tanıma göre, BES, kişilerin yaptığı tasarruflar aracılığıyla ikinci bir emeklilik geliri sağlamayı amaçlar. Bu sistem, bireylerin yaşlılık dönemlerinde refah seviyelerini artırırken, aynı zamanda ülkedeki sosyal güvenlik sisteminin üzerindeki mali yükün hafifletilmesine katkı sunmaktadır. Bunun yanı sıra BES, uzun vadeli yatırımlar için bir kaynak oluşturarak istihdam imkanlarının genişlemesini, ekonomik kalkınmayı ve sermaye piyasalarının derinleşmesini destekleyen bir yapıya sahiptir (Rakıcı ve Ela, 2016).

Bireysel Emeklilik Sistemi, kişilerin çalışma hayatları boyunca yaptıkları birikimlerini uzun vadeli yatırımlara yönlendirmek suretiyle emeklilik döneminde mevcut refah seviyelerini korumalarını veya artırmalarını sağlamayı hedefler. Bu sistem, bireylerin gelecekteki olası ekonomik zorluklara karşı bir güvence oluşturmaya olanak tanır. Zorunlu sosyal güvenlik sistemine ek olarak çalışan bireylerin gelir elde ettikleri dönemlerde belirli bir düzen içerisinde birikim yaparak, emeklilik dönemlerinde de yaşam standartlarını korumalarını amaçlayan BES, tamamen gönüllülük esasına dayalıdır (İstanbul Ticaret Odası [İTO], 2007).

Bireysel emeklilik sistemi (BES), modern refah devletlerinin sosyal güvenlik politikalarının önemli bir bileşeni olarak, bireylerin emeklilik dönemlerinde ekonomik güvenliklerini sağlamak amacıyla geliştirilmiş bir sistemdir. Refah rejimlerinin gelişimi, özellikle Esping-Andersen'in (1991) ortaya koyduğu liberal, muhafazakâr ve sosyal demokrat refah rejimleri çerçevesinde ele

alındığında, bireysel emeklilik sistemlerinin bu rejimlere göre farklı biçimlerde yapılandığı görülmektedir. Liberal refah rejimlerinde, bireysel emeklilik sistemleri daha çok özel sigorta ve bireysel tasarruf mekanizmaları üzerinden yürütülmekte ve devletin doğrudan müdahalesi sınırlı kalmaktadır. Muhafazakâr rejimlerde ise bireysel emeklilik sistemleri mesleki statüye ve bireylerin sosyal güvenlik primlerine dayalı olarak şekillenmekte, sosyal haklar bireyin iş gücü piyasasındaki konumuna göre belirlenmektedir. Sosyal demokrat rejimlerde ise bireysel emeklilik sistemleri devlet tarafından desteklenen ve iş gücü piyasasına aktif katılımı teşvik eden geniş kapsamlı sosyal politikalarla bütünleşmiş durumdadır (Esping-Andersen, 1991).

BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMLERİ VE REFAH DEVLETİ

Bireysel emeklilik sistemlerinde devletin rolü, refah rejimlerine göre farklılık göstermektedir. Liberal rejimlerde bireysel emeklilik sistemi daha çok piyasa koşullarına bırakılmakta ve bireylerin kişisel tasarrufları ile şekillenmektedir. Bu durumda devlet katkısı ya çok sınırlı kalmakta ya da hiç bulunmamaktadır. Bunun sonucunda bireylerin emeklilik dönemlerindeki gelir düzeyleri piyasa koşullarına ve bireysel yatırım kararlarına göre farklılık göstermektedir (Barr, 2001). Muhafazakâr rejimlerde ise bireysel emeklilik sistemleri mesleki statüye dayalı olup, devletin emeklilik gelirlerini güvence altına alan rolü daha belirgin hale gelmektedir. Özellikle kamu çalışanları ve özel sektör çalışanları için farklı emeklilik fonları oluşturulmakta ve bu fonlar devlet tarafından düzenlenmektedir (Giddens, 1998). Sosyal demokrat rejimlerde ise bireysel emeklilik sistemleri devletin doğrudan desteğiyle şekillenmekte ve evrensel bir sosyal güvenlik mekanizması ile bütünleşik şekilde uygulanmaktadır. Devlet, bireysel emeklilik fonlarına katkıda bulunarak bireylerin emeklilik gelirlerini güvence altına almakta ve emeklilik gelirlerinde eşitsizlikleri minimize etmeye çalışmaktadır (Bonoli, 2007).

Bireysel emeklilik sistemlerinde devlet katkısının etkileri konusunda literatürde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Teşvik edici yaklaşım, devlet katkısının bireylerin emeklilik sistemine katılımını artırdığını ve emeklilik dönemlerinde gelir güvencesini sağladığını savunmaktadır. Özellikle sosyal demokrat rejimlerde devlet katkısının yüksek olması, bireylerin bireysel emeklilik sistemine olan güvenini artırmakta ve sistemin daha geniş kesimlere ulaşmasını sağlamaktadır (Korpi ve Palme, 1998). Bağımlılık yaklaşımı ise devlet katkısının bireylerin tasarruf etme motivasyonunu azaltabileceğini ve bireyleri uzun vadede devlet desteklerine bağımlı hale getirebileceğini öne sürmektedir (Barr, 2001). Liberal rejimlerde düşük devlet katkısı, bireylerin özel sigorta şirketlerine yönelmesini sağlamakta ve bireysel tasarrufların ön plana çıkmasına neden olmaktadır (Lindert, 2004). Buna karşılık muhafazakâr rejimlerde devlet katkısı, bireylerin mesleki statülerine ve çalışma hayatlarındaki sürekliliklerine göre farklılık göstermektedir.

Esping-Andersen'in (1991) refah rejimi sınıflandırmasında üç temel belirleyici unsur, bireysel emeklilik sistemlerinin yapısını ve işleyişini anlamak açısından da önem taşımaktadır:

Piyasa-dışlaştırma (Dekomüdifikasyon): Bireylerin emeklilik gelirlerinin piyasa koşullarından bağımsız olarak garanti edilmesi anlamına gelmektedir. Sosyal demokrat rejimlerde bireysel emeklilik gelirleri büyük ölçüde devlet desteği ile sağlanırken, liberal rejimlerde bireylerin piyasa koşullarına bağımlı olduğu görülmektedir. Muhafazakâr rejimlerde ise bireysel emeklilik gelirleri, mesleki statü ve sosyal güvenlik primlerine dayalı olarak sağlanmaktadır (Esping-Andersen, 1991).

Sosyal tabakalaşma (Stratifikasyon): Bireysel emeklilik sistemlerinin sosyal tabakalaşma üzerindeki etkisi, bireylerin emeklilik gelirlerinde ortaya çıkan eşitsizlikler üzerinden değerlendirilmektedir. Liberal rejimlerde bireysel emeklilik gelirleri piyasa koşullarına bağlı

olduğundan, yüksek gelir grupları daha yüksek emeklilik gelirine sahip olabilmektedir. Sosyal demokrat rejimlerde ise emeklilik gelirleri daha eşitlikçi bir yapıdadır (Esping-Andersen, 1991).

İstihdam: Bireysel emeklilik sistemlerinin iş gücü piyasasına etkisi, bireylerin çalışma hayatına devam etme kararlarını etkileyebilmektedir. Devlet katkısının yüksek olduğu sosyal demokrat rejimlerde emeklilik sistemine katılım daha yüksek olmakta, liberal rejimlerde ise bireylerin piyasa koşullarına bağımlı olduğu görülmektedir (Bonoli, 2007).

Bu unsurlar çerçevesinde bireysel emeklilik sistemleri liberal, muhafazakâr ve sosyal demokrat rejimler kapsamında farklı şekilde uygulanmaktadır. Liberal rejimlerde bireysel emeklilik sistemleri özel sigorta şirketleri ve kişisel tasarruflar üzerinden şekillenirken, muhafazakâr rejimlerde mesleki statüye dayalı emeklilik fonları ön plandadır. Sosyal demokrat rejimlerde ise devlet katkısı ve evrensel sosyal güvenlik mekanizmaları bireysel emeklilik gelirlerini güvence altına almaktadır (Korpi ve Palme, 1998).

Bireysel emeklilik sistemleri açısından dekomüdfikasyon, yani piyasa-dışlaştırma kavramı, bireylerin emeklilik gelirlerini piyasa koşullarına doğrudan bağımlı olmadan sürdürebilmelerini ifade eder. Esping-Andersen'in sınıflandırmasına göre, piyasa bağımlılığının en düşük olduğu sosyal demokrat refah rejimi, bireylere geniş kapsamlı sosyal güvenlik ağı ve devlet destekli bireysel emeklilik sistemleri sunarken, piyasa bağımlılığının en yüksek olduğu liberal rejimlerde bireyler emeklilik gelirlerini özel sigorta şirketleri ve bireysel tasarruflarla sağlamak zorunda kalmaktadır (Toprak, 2015). Liberal rejimlerde devlet katkısı ya sınırlı olmakta ya da hiç bulunmamaktadır. Bu durumda, bireyler emeklilik gelirlerini piyasa koşullarına bağlı olarak şekillendirirken, sosyal demokrat rejimlerde ise devlet katkısı ve kamu destekli emeklilik fonları emeklilik gelirlerini güvence altına almaktadır.

Bu doğrultuda, sosyal demokrat rejimlerde devlet, bireylerin emeklilik gelirlerini koruma amacıyla doğrudan müdahalelerde bulunarak sosyal risklere karşı güçlü koruma mekanizmaları oluşturmaktadır. Örneğin, İskandinav ülkelerinde emeklilik fonları devlet tarafından doğrudan desteklenmekte ve bireylerin emeklilik gelirleri belirli bir taban seviyesinin altına düşmemesi için ek önlemler alınmaktadır. Buna karşılık, liberal rejimlerde bireysel emeklilik sistemi daha çok piyasa koşullarına bırakılmakta ve devletin doğrudan katkısı sınırlı kalmaktadır (Barr, 2001). Bu rejimlerde bireylerin emeklilik gelirlerindeki farklılıklar, piyasa koşullarındaki dalgalanmalara ve bireysel yatırım kararlarına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Muhafazakâr refah rejiminde ise bireysel emeklilik sistemleri mesleki statüye ve sosyal güvenlik primlerine dayalı olarak şekillenmektedir. Özellikle Kıta Avrupası'ndaki Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde bireysel emeklilik fonları meslek gruplarına göre organize edilmekte ve devletin emeklilik gelirlerini güvence altına alma rolü daha belirgin hale gelmektedir. Bu rejimde sosyal güvenlik sistemi, bireylerin çalışma hayatındaki statülerine göre şekillendiği için emeklilik gelirlerinde belirli bir denge sağlanmaktadır. Ancak, liberal rejimlerde olduğu gibi, emeklilik gelirleri bireysel tasarruflar ve piyasa koşullarına doğrudan bağımlı değildir (Giddens, 1998).

REFAH REJİMLERİNE GÖRE BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ

Refah rejimlerinin bireysel emeklilik sistemlerine yansıması, emeklilik gelirlerinin dağılımında da belirleyici olmaktadır. Liberal rejimlerde bireysel emeklilik gelirleri piyasa koşullarına bağlı olduğu için yüksek gelir grupları daha yüksek emeklilik gelirine sahip olurken, düşük gelir grupları emeklilik dönemlerinde daha düşük gelire sahip olabilmektedir. Sosyal demokrat rejimlerde ise emeklilik gelirleri daha eşitlikçi bir yapı sergilemekte ve devlet katkısı ile bireylerin emeklilik gelirlerindeki farklılıklar minimize edilmektedir (Korpi ve Palme, 1998). Muhafazakâr rejimlerde ise bireylerin mesleki statülerine göre farklılıklar ortaya çıkmakta, ancak sosyal

güvenlik sistemleri temel gelir seviyesini koruma üzerine kurulu olduğu için emeklilik gelirlerinde aşırı eşitsizlikler gözlemlenmemektedir. Bu bağlamda, bireysel emeklilik sistemlerinin işleyişi ve etkinliği, devlet katkısının düzeyi, sosyal güvenlik politikalarının kapsamı ve iş gücü piyasasına etkisi gibi faktörlerle doğrudan ilişkilidir. Liberal rejimlerde emeklilik gelirleri piyasa koşullarına bağlı olarak şekillenmekte, devlet desteği sınırlı kalmakta ve bireyler özel sigorta sistemlerine yönelmektedir. Muhafazakâr rejimlerde ise emeklilik fonları bireylerin mesleki statüsüne ve çalışma hayatlarındaki sürekliliğe göre şekillenmekte, sosyal güvenlik sistemi ile bütünleşik bir yapı arz etmektedir. Sosyal demokrat rejimlerde ise devlet katkısı ve evrensel sosyal güvenlik mekanizmaları bireysel emeklilik gelirlerini güvence altına almakta ve bireylerin emeklilik gelirleri arasındaki eşitsizlikler minimize edilmektedir (Bonoli, 2007).

Tablo 1. BES Rejimlerine Göre Ülke Sınıflandırması

KRİTERLER	LİBERAL BES SİSTEMLERİ	MUHAFAZAKÂR BES SİSTEMLERİ	SOSYALDEMOKRAT BES SİSTEMLERİ
Önde Gelen Ülkeler	ABD, İngiltere, Kanada	Almanya, Fransa, İtalya	İsveç, Danimarka, Norveç
Katılım Modeli	Gönüllü Katılım	İşveren Katkılı	Zorunlu Katılım
Devlet Katkısı	Düşük (%5-10)	Orta (%15-25)	Yüksek (%25-40)
Birikim Modeli	Bireysel Fon Temelli	İşveren-Çalışan Ortak Fon	Devlet Destekli
BES Hakları	Şahsi Birikime Dayalı	Katkı Esaslı Haklar	Evrensel Emeklilik Güvencesi
BES Getiri Politikası	Serbest Piyasa Getirisi	İstikrarlı Getiri	Garanti Edilmiş Getiri

Bireysel Emeklilik Sistemi (BES), farklı ülkelerde çeşitli modeller çerçevesinde uygulanmaktadır. Bu tabloda, BES'in uygulandığı üç temel rejim türü karşılaştırılmaktadır. Liberal BES sistemleri, bireylerin gönüllü olarak emeklilik planlarına katıldığı, devlet katkısının düşük olduğu ve özel sigorta şirketleri tarafından yönetildiği sistemlerdir. Bu modelde, yatırım getirileri serbest piyasa koşullarına bağlı olduğu için bireysel risk yüksektir. Muhafazakâr BES sistemleri ise işveren katkısını temel alarak çalışanların birikimlerini koruma amaçlı fonlarla desteklenmektedir. Devlet katkısı orta seviyede olup, fonlar genellikle işveren-çalışan ortak fonları aracılığıyla yönetilmektedir. Bu sistemde, getiriler daha istikrarlı ve devlet denetimi altındadır. Sosyal Demokrat BES sistemleri, devletin yüksek katkı sunduğu ve katılımın zorunlu olduğu modellerdir. Bu sistemlerde emeklilik güvencesi evrensel düzeyde sağlanmakta olup, getiriler devlet tarafından garanti edilmektedir. Özellikle İskandinav ülkelerinde uygulanan bu model, bireylerin emeklilik süreçlerini ekonomik dalgalanmalara karşı koruma altına almaktadır.

Tablo 2. Araştırma Kapsamında İncelenen Ülkeler

LİBERAL BES SİSTEMLERİ (MODEL 1)	MUHAFAZAKÂR BES SİSTEMLERİ (MODEL 2)	SOSYAL DEMOKRAT BES SİSTEMLERİ (MODEL 3)
ABD	Almanya	İsveç
Kanada	Fransa	Danimarka
İngiltere	İtalya	Norveç
Avustralya	İspanya	Hollanda
İrlanda	Belçika	Finlandiya

Bu tabloda, Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) uygulamalarına göre ülkeler üç modele ayrılmıştır. Liberal BES sistemleri, bireylerin gönüllü katılımına dayalı olup, devlet katkısı sınırlıdır ve emeklilik fonları genellikle serbest piyasa koşullarında yönetilmektedir. Bu gruptaki ülkeler arasında ABD, Kanada, İngiltere ve Avustralya yer almaktadır. Muhafazakâr BES sistemleri, işveren katkısına dayalı olup, devletin düzenleyici rolü ön plandadır. Bu sistem, çalışanların birikimlerini korumaya yönelik sosyal politikalarla desteklenmektedir. Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkeler bu modelin örneklerindendir. Sosyal Demokrat BES sistemleri, devletin yüksek katkı sunduğu ve katılımın zorunlu olduğu modellerdir. Bu sistemde emeklilik fonları devlet tarafından garanti altına alınarak bireylerin ekonomik dalgalanmalardan etkilenmesi önlenmektedir. İsveç, Danimarka ve Norveç, bu modeli benimseyen ülkeler arasında yer almaktadır.

Tablo 3. Değişkenler ve Hesaplama Şekilleri

Bağımlı Değişken	BES Katılım Oranı (BESKO)	Bireysel Emeklilik Sistemine Katılan Kişi Sayısının Çalışan Nüfusa Oranı
Açıklayıcı Değişken	Devlet Katkısı Oranı (DKO)	Devlet Tarafından BES'e Sağlanan Katkının GSYİH İçindeki Payı

Tablo 3, Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) ile ilgili analizde kullanılan değişkenler ve bu değişkenlerin nasıl hesaplandığını göstermektedir. Bu tabloda bağımlı değişken olarak iki farklı gösterge kullanılmıştır: BES Katılım Oranı (BESKO) ve Bireysel Emeklilik Sistemine Katılan Kişi Sayısının Çalışan Nüfusa Oranı. BES Katılım Oranı, BES'e katılan birey sayısının toplam çalışan nüfusa oranını göstermektedir. Bu oran, BES'in toplum genelinde ne kadar yaygın olduğunu ve bireylerin emeklilik sistemine olan ilgisini ölçmektedir. Bireysel Emeklilik Sistemine Katılan Kişi Sayısının Çalışan Nüfusa Oranı ise BES'in toplum genelindeki erişimini ve kapsayıcılığını ölçmek açısından önemli bir göstergedir.

Tabloda gösterilen açıklayıcı değişken ise Devlet Katkısı Oranı (DKO) ve Devlet Tarafından BES'e Sağlanan Katkının Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) İçindeki Payıdır. Devlet katkısı oranı, devletin bireysel emeklilik sistemine ne derece destek sağladığını ve bu desteğin bireysel katılım üzerindeki etkisini incelemek için kullanılan bir göstergedir. Devlet tarafından sağlanan katkının GSYİH içindeki payı ise, devletin ekonomik kaynaklarını bireysel emeklilik sistemine ne kadar yönlendirdiğini ve bu durumun makroekonomik düzeydeki etkilerini değerlendirmek için kullanılmaktadır. Bu değişkenlerin analizi, devlet katkısının bireysel emeklilik sistemine katılım üzerindeki etkisini anlamamıza yardımcı olacaktır. Devletin sunduğu teşvikler, bireylerin emeklilik planlarına katılma eğilimlerini doğrudan etkilemektedir. BES'e yönelik devlet katkısı politikalarının farklı ülkelerde nasıl şekillendiği ve bireylerin bu politikalar karşısındaki tepkilerinin karşılaştırılması, sistemin etkinliği hakkında önemli bilgiler sunacaktır.

Tablo 4'te Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) kapsamında analiz edilen BES katılım oranı (BESKO) ve devlet katkısı oranı (DKO) değişkenlerinin temel tanımlayıcı istatistikleri sunulmaktadır. Bu tablo, ilgili değişkenlerin dağılım özelliklerini, merkezi eğilim ve yayılım ölçülerini içermektedir. BES katılım oranı için ortalama değer %65.43 olarak hesaplanırken, devlet katkısı oranının ortalaması ise %12.76 olarak belirlenmiştir. Bu durum, BES katılım oranının devlet katkısı oranına göre daha yüksek bir seviyede olduğunu göstermektedir. BES katılım oranı için en düşük değer %50.21, en yüksek değer ise %78.94 olarak belirlenmiştir. Devlet katkısı oranında ise minimum değer %7.65, maksimum değer ise %19.87 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar, BES katılım oranının devlet katkısına kıyasla daha geniş bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistikler

	BES KATILIM ORANI (BESKO)	DEVLET KATKISI ORANI (DKO)
Ortalama	65.432	12.765
Medyan	66.120	13.025
Maksimum	78.945	19.874
Minimum	50.213	7.654
Std. Spm.	5.432	2.765
Çarpıklık	-0.876	0.412
Basıklık	3.210	2.531
Jarque-Bera	14.672	5.874
Olasılık	0.001	0.312
Gözlem	72	72

Standart sapma değerleri, değişkenlerin ortalamadan ne kadar saptığını ifade etmektedir. BES katılım oranı için standart sapma 5.432, devlet katkısı oranı için ise 2.765 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler, BES katılım oranının devlet katkısı oranına göre daha fazla dalgalanma gösterdiğini ortaya koymaktadır. BES katılım oranındaki dalgalanmanın daha yüksek olması, BES uygulamalarında ülke bazında farklılıklar olabileceğini göstermektedir. Çarpıklık (skewness) değerleri, dağılımın simetrik olup olmadığını göstermektedir. BES katılım oranı için çarpıklık değeri -0.876 olarak hesaplanmış olup bu durum, dağılımın sola çarpık olduğunu ve daha küçük değerlere eğilim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Buna karşılık, devlet katkısı oranı için çarpıklık değeri 0.412 olup, bu değer pozitif çarpıklığa işaret etmektedir. Bu durum, devlet katkısı oranının daha büyük değerlere eğilim gösterdiğini göstermektedir. Basıklık (kurtosis) değerleri ise dağılımın sivrililiğini göstermektedir. BES katılım oranı için basıklık değeri 3.210, devlet katkısı oranı için ise 2.531 olarak hesaplanmıştır.

BES katılım oranında basıklık değeri 3'ten büyük olduğu için dağılımın normal dağılıma göre daha sivri olduğu söylenebilir. Devlet katkısı oranında ise basıklık değeri 3'ten küçük olduğu için dağılımın daha basık olduğu görülmektedir. Jarque-Bera testi sonuçları, dağılımın normal olup olmadığını test etmektedir. BES katılım oranı için Jarque-Bera değeri 14.672 ve olasılık değeri 0.001 olarak bulunmuştur. Bu durum, $p < 0.05$ olduğu için BES katılım oranının normal dağılımdan sapma gösterdiğini ortaya koymaktadır. Devlet katkısı oranı için Jarque-Bera değeri 5.874 ve olasılık değeri 0.312 olup, $p > 0.05$ olduğu için devlet katkısı oranının normal dağılıma uygun olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 5. Değişken Bazında Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

DEĞİŞKEN	LM (BREUSCH; PAGAN, 1980)	CDLM(PESARAN, 2004)	CD (PESARAN, 2004)	LMADJ (PUY, 2008)
İstat.	Olas.	İstat.	Olas.	
BES Katılım Oranı (BESKO)	28.764	0.011	2.845	0.003

Tablo 5'te Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) kapsamında BES katılım oranı (BESKO) ve devlet katkısı oranı (DKO) değişkenlerinin yatay kesit bağımlılığı test sonuçları sunulmaktadır. Yatay kesit bağımlılığı, değişkenler arasında ülkeler veya zaman serileri boyunca birbirine bağımlı olup olmadığını anlamak için kullanılan bir testtir. Yani, BES katılım oranı ve devlet katkısı oranının

ülkeler arasındaki benzerlik veya farklılık derecesini ortaya koymaktadır. Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen LM testi ve Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CDlm testi, BES katılım oranı ve devlet katkısı oranı için uygulanmıştır. LM testi sonucunda BES katılım oranı için elde edilen istatistik değeri 28.764 ve olasılık değeri 0.011 olarak hesaplanmıştır. Devlet katkısı oranı için ise istatistik değeri 29.876 ve olasılık değeri 0.008 olarak bulunmuştur. Her iki test için de $p < 0.05$ olduğundan H_0 hipotezi reddedilmiş ve BES katılım oranı ile devlet katkısı oranı arasında yatay kesit bağımlılığının varlığına işaret edilmiştir. Bu durum, BES katılım oranının ve devlet katkısının analiz edilen ülkeler arasında birbirinden etkilenecek hareket ettiğini göstermektedir.

CD testi sonuçları ise istatistik değeri BES katılım oranı için 2.845 ve olasılık değeri 0.003, devlet katkısı oranı için ise istatistik değeri 2.934 ve olasılık değeri 0.002 olarak hesaplanmıştır. $p < 0.05$ olduğu için BES katılım oranı ve devlet katkısı oranı arasındaki bağımlılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum, ülkeler arasında BES politikalarının birbirini etkilediği ve benzer şekilde hareket ettiği sonucunu ortaya koymaktadır. PUY (2008) tarafından geliştirilen LMadj testi sonuçları ise BES katılım oranı için olasılık değeri 0.003 ve devlet katkısı oranı için 0.002 olarak hesaplanmıştır. Her iki değer de $p < 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilmiş ve BES katılım oranı ile devlet katkısı oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir yatay kesit bağımlılığı olduğu görülmüştür.

Tablo 6. Pesaran ve Yamagata (2008) Homojenite Test Sonuçları

DEĞİŞKEN	İSTATİSTİK DEĞERİ	OLASILIK DEĞERİ	İSTATİSTİK DEĞERİ	OLASILIK DEĞERİ
BES Katılım Oranı (BESKO)	0.312	0.412	0.278	0.398
Devlet Katkısı Oranı (DKO)	-1.231	0.765	-1.092	0.843

Tablo 6'da Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen homojenite testi sonuçları sunulmaktadır. Bu test, BES katılım oranı (BESKO) ve devlet katkısı oranı (DKO) değişkenlerinin analiz edilen ülkeler arasında homojen olup olmadığını belirlemek amacıyla uygulanmıştır. Homojenite testi, değişkenlerin analiz edilen ülkeler arasında benzerlik gösterip göstermediğini ortaya koyarak panel veri analizinde model seçiminde önemli bir ölçüt sağlamaktadır. BES katılım oranı (BESKO) için elde edilen istatistik değeri 0.312 ve olasılık değeri 0.412 olarak hesaplanmıştır. Benzer şekilde, sabit ve trend içeren modelde istatistik değeri 0.278 ve olasılık değeri 0.398 olarak bulunmuştur. Her iki modelde de $p > 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilmemektedir. Bu sonuç, BES katılım oranının analiz edilen ülkeler arasında homojen bir yapı gösterdiğini ve ülkeler arasında büyük farklılıklar olmadığını göstermektedir. BES katılım oranının homojen olması, panel veri analizinde sabit etkiler modelinin uygun olabileceğine işaret etmektedir. Devlet katkısı oranı (DKO) için ise istatistik değeri -1.231 ve olasılık değeri 0.765 olarak hesaplanmıştır. Sabit ve trend içeren modelde ise istatistik değeri -1.092 ve olasılık değeri 0.843 olarak bulunmuştur. Bu durumda $p > 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilmemektedir. Bu sonuç, devlet katkısı oranının analiz edilen ülkeler arasında benzer bir yapı sergilediğini ve homojen bir dağılım gösterdiğini ortaya koymaktadır. Devlet katkısı oranının homojen olması, devlet politikalarının ülkeler arasında belirli bir tutarlılık içinde uygulandığını göstermektedir.

Tablo 7: LLC Birim Kök Testi Sonuçları

SEVİYE	SABİT (İSTAT.)	OLASILIK	SABİT VE TREND (İSTAT.)	OLASILIK
BES Katılım Oranı (BESKO)	-2.674	0.0038	-2.195	0.0154
Devlet Katkısı Oranı (DKO)	-3.102	0.0009	-4.856	0.0001

Tablo 7’de, Levin, Lin ve Chu (LLC) birim kök testi uygulanarak BES katılım oranı (BESKO) ve devlet katkısı oranı (DKO) değişkenlerinin durağan olup olmadığı test edilmiştir. Bu testin temel amacı, panel veri analizinde kullanılan değişkenlerin zaman içinde sabit bir ortalama ve varyans etrafında dalgalanıp dalgalanmadığını ortaya koymaktır. Durağan olmayan değişkenler, panel veri analizlerinde yanlış sonuçlara yol açabileceğinden, değişkenlerin durağan olup olmadığının belirlenmesi, modelin güvenilirliği açısından büyük önem taşımaktadır.

BES katılım oranı (BESKO) için sabit modelde LLC test istatistiği -2.674 ve olasılık değeri 0.0038 olarak hesaplanmıştır. Sabit ve trend içeren modelde ise LLC test istatistiği -2.195 ve olasılık değeri 0.0154 olarak hesaplanmıştır. Her iki modelde de $p < 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu durum, BES katılım oranının durağan olduğunu göstermektedir. Durağanlık, değişkenin uzun dönem analizlerinde kullanılabilir olduğunu ve zaman içinde belirli bir ortalama etrafında dalgalandığını göstermektedir. Bu bulgu, BES katılım oranının panel veri analizinde model seçimine doğrudan dahil edilebileceğini ve güvenilir sonuçlar sağlayacağını ortaya koymaktadır. Devlet katkısı oranı (DKO) için sabit modelde LLC test istatistiği -3.102 ve olasılık değeri 0.0009 olarak hesaplanmıştır. Sabit ve trend içeren modelde ise LLC test istatistiği -4.856 ve olasılık değeri 0.0001 olarak hesaplanmıştır. Her iki modelde de $p < 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu sonuç, devlet katkısı oranının durağan olduğunu göstermektedir. Devlet katkısı oranının durağan olması, modelin istikrarlı sonuçlar vereceğini ve panel veri analizlerinde güvenilir bir şekilde kullanılabileceğini ortaya koymaktadır.

Tablo 8. Tahmin Modeli Belirleme Analiz Sonuçları

TEST	İSTATİSTİK	P-DEĞER	HİPOTEZ	KARAR
F-grup_fixed	92.354	0.000	Ho: Kesit etkisi varken zaman etkisi yoktur.	RED
F-zaman_fixed	2.672	0.011	Ho: Zaman etkisi varken kesit etkisi yoktur.	RED
F-ikiyönlü_fixed	30.562	0.000	Ho: Kesit ve zaman etkisi yoktur.	RED
LMgrup_random	248.6	0.000	Ho: Kesit etkisi varken zaman etkisi yoktur.	RED
LMzaman_random	2.103	0.154	Ho: Zaman etkisi varken kesit etkisi yoktur.	KABUL
LMikiyönlü_random	251.7	0.000	Ho: Kesit ve zaman etkisi yoktur.	RED
Hondagrup_random	15.789	0.000	Ho: Kesit etkisi varken zaman etkisi yoktur.	RED
Honda-zaman_random	-1.432	0.096	Ho: Zaman etkisi varken kesit etkisi yoktur.	KABUL
Hondaikiyönlü_random	9.876	0.000	Ho: Kesit ve zaman etkisi yoktur.	RED
Hausman	0.923	0.351		

Tablo 8'de, Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) analizinde en uygun panel veri modelini belirlemek için uygulanan test sonuçları sunulmaktadır. F-testi ve LM testleri, panel veri modelinde kesit etkisi ve zaman etkisi olup olmadığını değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır. F-grup_fixed testinin istatistik değeri 92.354 ve p-değeri 0.000 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler, $p < 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu durum, kesit etkisinin var olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, panel veri modelinde kesit etkisinin dikkate alınması gerektiğine işaret etmektedir. F-zaman_fixed testinde istatistik değeri 2.672 ve p-değeri 0.011 olarak hesaplanmıştır. $p < 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu bulgu, zaman etkisinin var olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu sonuç, panel veri modelinde zaman etkisinin model seçimine dahil edilmesi gerektiğini göstermektedir. F-ikiyönlü_fixed testi sonucunda istatistik değeri 30.562 ve p-değeri 0.000 olarak bulunmuştur. $p < 0.05$ olduğundan H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu bulgu, kesit ve zaman etkilerinin birlikte var olduğunu göstermektedir. Bu durumda, sabit etkiler modelinin tercih edilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

LM-grup_random testinin istatistik değeri 248.6 ve p-değeri 0.000 olarak bulunmuştur. $p < 0.05$ olduğundan H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu bulgu, kesit etkisinin var olduğunu göstermektedir. Bu durumda, rassal etkiler modelinin tercih edilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. LM-zaman_random testinin istatistik değeri 2.103 ve p-değeri 0.154 olarak hesaplanmıştır. $p > 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilmemiştir. Bu durumda zaman etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu bulgu, zaman etkisinin model seçiminde dikkate alınmaması gerektiğini göstermektedir. LM-ikiyönlü_random testinin istatistik değeri 251.7 ve p-değeri 0.000 olarak bulunmuştur. $p < 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu bulgu, kesit ve zaman etkilerinin birlikte var olduğunu göstermektedir. Bu durumda, rassal etkiler modelinin tercih edilmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. Honda-grup_random testinin istatistik değeri 15.789 ve p-değeri 0.000 olarak hesaplanmıştır. $p < 0.05$ olduğundan H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu sonuç, kesit etkisinin var olduğunu ve model seçiminde dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Honda-zaman_random testinin istatistik değeri -1.432 ve p-değeri 0.096 olarak bulunmuştur. $p > 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilmemiştir. Bu sonuç, zaman etkisinin var olmadığını göstermektedir. Bu durumda modelde zaman etkisinin dikkate alınmaması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Honda-ikiyönlü_random testinde istatistik değeri 9.876 ve p-değeri 0.000 olarak bulunmuştur. $p < 0.05$ olduğundan H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu bulgu, kesit ve zaman etkilerinin birlikte var olduğunu göstermektedir. Bu durumda, rassal etkiler modelinin tercih edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Hausman testinde istatistik değeri 0.923 ve p-değeri 0.351 olarak hesaplanmıştır. $p > 0.05$ olduğundan H_0 hipotezi reddedilmemiştir. Bu bulgu, sabit etkiler modeli yerine rassal etkiler modelinin uygun olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, rassal etkiler modelinin panel veri analizinde daha uygun olabileceğini göstermektedir.

Tablo 9. Rassal Etkiler Modeli İçin Değişen Varyans ve Otokorelasyon Test Sonuçları

TEST	İSTATİSTİK	P-DEĞER
LMh_rassal (Değişen Varyans)	56.421	0.0000
LM-otokorelasyon (Test 1)	243.781	0.0000
LM-otokorelasyon (Test 2)	220.562	0.0000

Tablo 9'da, Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) analizinde kullanılan rassal etkiler modelinin değişen varyans (heteroskedastisite) ve otokorelasyon test sonuçları sunulmaktadır. Modelde kullanılan testler, modelde varyansın sabit olup olmadığını ve hata terimleri arasında ilişki olup olmadığını

ortaya koymaktadır. Tabloda yer alan LMh_rassal testi sonucuna göre, istatistik değeri 56.421 ve olasılık değeri 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Olasılık değerinin $p < 0.05$ olması, H_0 hipotezinin reddedildiğini ve modelde değişen varyansın (heteroskedastisite) var olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, modelde bağımsız değişkenlerin varyanslarının sabit olmadığını ve model tahminlerinde heteroskedastisitenin dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Değişen varyansın varlığı, model tahminlerinde standart hataların düzeltilmesi gerektiğini ve klasik model varsayımlarının ihlal edildiğini göstermektedir. Bu durumda, robust standart hatalar veya genelleştirilmiş en küçük kareler (GLS) yöntemi gibi düzeltici tekniklerin uygulanması önerilmektedir. Otokorelasyon testi sonuçları, modelde hata terimlerinin birbiriyle ilişkili olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Tabloda yer alan LM-otokorelasyon (Test 1) istatistik değeri 243.781 ve olasılık değeri 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Benzer şekilde, LM-otokorelasyon (Test 2) istatistik değeri 220.562 ve olasılık değeri 0.0000 olarak bulunmuştur. Her iki testte de $p < 0.05$ olması, otokorelasyonun varlığına işaret etmektedir. Bu durum, modelde hata terimlerinin birbirleriyle ilişkili olduğunu ve tahmin sonuçlarının güvenilirliğini etkileyebilecek sistematik bir hata olduğunu göstermektedir. Otokorelasyonun giderilmesi için Newey-West düzeltmesi veya genelleştirilmiş en küçük kareler (GLS) yöntemi gibi yöntemlerin kullanılması önerilmektedir.

Tablo 10. Model Tahmin Sonuçları

BAĞIMLI DEĞİŞKEN	YÖNTEM	ÖRNEKLEM
BES Katılım Oranı (BESKO)	Panel EGLS (White Period standard errors & covariance)	2010-2024

Açıklayıcı Değişkenler

Açıklayıcı Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
Devlet Katkısı Oranı (DKO)	-0.845	0.127	-6.653	0.000
Sabit (C)	75.982	1.562	48.654	0.000

Ağırlıklandırılmış İstatistikler

İstatistik	Değer
R-squared	0.521
Adjusted R-squared	0.504
S.E. of regression	1.275
Sum squared resid	98.431
F-statistics	78.342
Prob (F statistic)	0.000

Tablo 10'da, Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) analizinde kullanılan panel veri modeline ilişkin tahmin sonuçları sunulmaktadır. Modelde bağımlı değişken olarak BES Katılım Oranı (BESKO) ele alınmış, bağımsız değişken olarak ise Devlet Katkısı Oranı (DKO) kullanılmıştır. Analizde kullanılan yöntem Panel EGLS (White Period standard errors & covariance) yöntemi olup, örneklem dönemi 2010-2020 yıllarını kapsamaktadır.

Tabloda sunulan sonuçlara göre, Devlet Katkısı Oranı (DKO) değişkeninin katsayısı -0.845 olarak bulunmuştur. Bu durum, devlet katkısı oranındaki %1'lik bir artışın, BES katılım oranında %0.845 oranında bir azalmaya yol açtığını göstermektedir. Devlet katkısı oranının t-istatistiği -6.653 olup, olasılık değeri 0.000 olduğundan katsayı istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0.05$). Bu sonuç, devlet katkısı oranındaki değişimlerin BES katılım oranı üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Sabit terim katsayısı ise 75.982 olarak bulunmuş ve t-istatistiği 48.654 ile olasılık değeri 0.000 olarak belirlenmiştir. Bu durum, modelin kesişim noktası değerinin (BES katılım oranı) yüksek olduğunu ve modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin R-squared değeri 0.521 olarak bulunmuştur. Bu değer, bağımsız değişkenin bağımlı değişkendeki değişimin %52.1'ini açıkladığını göstermektedir. Adjusted R-squared değeri ise 0.504 olup, modelde kullanılan bağımsız değişken sayısı göz önüne alındığında modelin açıklama gücünün yeterli olduğunu göstermektedir. Hata terimlerinin standart sapması 1.275 olarak bulunmuş, sum squared resid değeri 98.431 olarak hesaplanmıştır. F-istatistiği değeri 78.342 olup, olasılık değeri 0.000 olduğundan modelin genel anlamda istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Bu durum, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 11. Tanımlayıcı İstatistikler

	BES KATILIM ORANI (BESKO)	DEVLET KATKISI ORANI (DKO)
Ortalama	64.872	14.231
Medyan	65.310	14.620
Maksimum	79.502	21.457
Minimum	51.278	9.143
Std. Spm.	5.124	2.682
Çarpıklık	-0.765	0.521
Basıklık	2.873	2.124
Jarque-Bera	3.215	4.672
Olasılık	0.198	0.176
Gözlem	48	48
Ortalama	64.872	14.231
Medyan	65.310	14.620

Tablo 11'de, Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) analizinde kullanılan BES Katılım Oranı (BESKO) ve Devlet Katkısı Oranı (DKO) değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler sunulmaktadır. Tanımlayıcı istatistikler, değişkenlerin merkezi eğilim (ortalama, medyan), dağılım (standart sapma), ve şekil özelliklerini (çarpıklık, basıklık) ortaya koyarak değişkenlerin temel yapısını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Tabloya göre, BES katılım oranının (BESKO) ortalaması %64.87 iken, devlet katkısı oranının (DKO) ortalaması %14.23 olarak hesaplanmıştır. BES katılım oranı %51.27 ile %79.50 arasında değişirken, devlet katkısı oranı ise %9.14 ile %21.45 arasında dalgalanmaktadır. BESKO'nun medyan değeri %65.31 iken, DKO'nun medyan değeri %14.62 olarak belirlenmiştir. Bu durum, BES katılım oranının dağılımının daha yüksek olduğunu ve verilerin daha geniş bir aralıkta değiştiğini göstermektedir.

Standart sapma değerlerine bakıldığında, BES katılım oranının standart sapması 5.124, devlet katkısı oranının standart sapması ise 2.682 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar, BES katılım oranında devlet katkısı oranına kıyasla daha yüksek bir değişkenlik olduğunu göstermektedir. Çarpıklık (skewness) değerleri açısından, BES katılım oranının çarpıklık değeri -0.765 olarak

negatif yönlü bir asimetriye işaret etmektedir. Bu durum, dağılımın sol tarafa doğru daha fazla yoğunlaştığını göstermektedir. Buna karşılık, devlet katkısı oranının çarpıklık değeri 0.521 olup pozitif bir eğilim göstermektedir. Basıklık (kurtosis) değerlerine bakıldığında, BES katılım oranı için basıklık değeri 2.873, devlet katkısı oranı için ise 2.124 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar, her iki değişkenin dağılımının normal dağılıma yakın ancak biraz daha basık olduğunu göstermektedir. Jarque-Bera test istatistiği değerleri ise, BES katılım oranı için 3.215, devlet katkısı oranı için 4.672 olarak hesaplanmıştır. P-değerlerinin 0.05'in altında olması, değişkenlerin normal dağılım göstermediğini ortaya koymaktadır.

Tablo 12. Değişken Bazında Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

DEĞİŞKEN	LM (BREUSCH; PAGAN, 1980)	CDLM (PESARAN, 2004)	CD (PESARAN, 2004)	LMADJ (PUY, 2008)
İstat.	Olas.	İstat.	Olas.	
BES Katılım Oranı (BESKO)	14.678	0.028	2.341	0.009

Tablo 12'de, Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) analizinde kullanılan BES Katılım Oranı (BESKO) ve Devlet Katkısı Oranı (DKO) değişkenlerinin yatay kesit bağımlılığı test sonuçları sunulmaktadır. Yatay kesit bağımlılığı testi, ülkeler arasındaki BES uygulamalarının birbirleriyle ilişkili olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Test sonuçlarına göre, Breusch-Pagan LM testi, CDlm testi ve LMadj testi her iki değişken için de anlamlı bulunmuştur. BES Katılım Oranı (BESKO) için LM test istatistiği 14.678 ve p-değeri 0.028 olarak hesaplanmıştır. CDlm test istatistiği ise 2.341 olup p-değeri 0.009 olarak tespit edilmiştir.

Benzer şekilde, Devlet Katkısı Oranı (DKO) için LM test istatistiği 15.231 ve p-değeri 0.021 olarak bulunmuştur. CDlm test istatistiği ise 2.654 olup p-değeri 0.006 olarak belirlenmiştir. Bu bulgular, p-değerlerinin 0.05'in altında olması nedeniyle H_0 hipotezinin reddedilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu durum, ülkeler arasındaki BES katılım oranları ve devlet katkısı oranlarının birbirleriyle ilişkili olduğunu ve yatay kesit bağımlılığı bulunduğunu göstermektedir. Ancak, CD testi için p-değeri 0.05'in üzerinde olduğundan, bu testte güçlü bir bağımlılık bulgusuna ulaşılamamıştır. Bu sonuç, değişkenler arasındaki yatay kesit bağımlılığının zayıf olabileceğine işaret etmektedir. Ancak, diğer testlerde anlamlı sonuçlar elde edildiği için genel olarak yatay kesit bağımlılığının varlığı desteklenmektedir.

TABLO 13. Pesaran ve Yamagata (2008) Homojenite Test Sonuçları

DEĞİŞKEN	$\bar{X}$	OLASILIK DEĞERİ	$\bar{X}_{ADJ}$	OLASILIK DEĞERİ
BES Katılım Oranı (BESKO)	1.203	0.118	1.389	0.089
Devlet Katkısı Oranı (DKO)	1.175	0.123	1.367	0.095

Tablo 13'te, Pesaran ve Yamagata (2008) homojenite testi sonuçları sunulmaktadır. Bu test, Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) analizinde kullanılan BES Katılım Oranı (BESKO) ve Devlet Katkısı Oranı (DKO) değişkenlerinin homojen olup olmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Homojenite testi, değişkenlerin ülkeler arasındaki dağılımlarında farklılık olup olmadığını analiz etmeye yönelik önemli bir araçtır. Test sonuçlarına göre, BES Katılım Oranı (BESKO) için test istatistiği 1.203 ve p-değeri 0.118 olarak bulunmuştur. Benzer şekilde,

Devlet Katkısı Oranı (DKO) için test istatistiği 1.175 ve p-değeri 0.123 olarak hesaplanmıştır. Her iki değişken için de p-değeri 0.05'in üzerinde olduğundan, H_0 hipotezi reddedilememektedir. Bu durum, BES katılım oranı ve devlet katkısı oranı değişkenlerinin homojen bir yapıda olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, bu değişkenler arasında ülkeler arasındaki farkların istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ve farklı ülkelerdeki BES politikalarının tutarlı bir şekilde uygulandığı sonucu çıkarılabilir.

Ayrıca, Xadj değerleri (BES Katılım Oranı için 1.389, Devlet Katkısı Oranı için 1.367) ve bunlara ait p-değerleri sırasıyla 0.089 ve 0.095 olarak bulunmuştur. Bu değerler de 0.05'in üzerinde olduğu için, homojenite hipotezi reddedilememektedir. Bu sonuç, BES katılım oranı ve devlet katkısı oranı değişkenlerinin farklı ülkelerde benzer dağılıma sahip olduğu ve panel veri analizinde homojen model kullanımına uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 14. Smith vd., (2004) Bootstrap Birim Kök Testi Sonuçları

SEVİYE	SABİT (İSTAT.)	OLASILIK	SABİT TREND (İSTAT.)	OLASILIK
BES Katılım Oranı (BESKO)	-2.589	0.041	-2.178	0.465
Devlet Katkısı Oranı (DKO)	-4.301	0.015	-2.087	0.512

Tablo 14'te, Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) kapsamında kullanılan BES Katılım Oranı (BESKO) ve Devlet Katkısı Oranı (DKO) değişkenlerinin durağan olup olmadığını belirlemek amacıyla Smith vd. (2004) Bootstrap Birim Kök Testi sonuçları sunulmaktadır. Bu test, durağanlık hipotezinin kabul edilip edilmediğini belirlemek amacıyla hem sabit modelde hem de sabit ve trend içeren modelde uygulanmıştır. BES Katılım Oranı (BESKO) için sabit modeldeki test sonucu -2.589 ve p-değeri 0.041 olarak tespit edilmiştir. p-değerinin 0.05'ten küçük olması nedeniyle H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu durum, BES Katılım Oranı değişkeninin durağan olduğunu göstermektedir. Ancak, sabit ve trend içeren modelde test istatistiği -2.178 ve p-değeri 0.465 olarak hesaplanmıştır. p-değerinin 0.05'ten büyük olması, sabit ve trend içeren modelde durağanlık hipotezinin reddedilemediğini göstermektedir. Bu sonuç, BES Katılım Oranı değişkeninin kısa vadede durağanlık gösterdiği ancak uzun vadede durağanlık özelliğinin zayıf olabileceğini işaret etmektedir.

Benzer şekilde, Devlet Katkısı Oranı (DKO) için sabit modeldeki test sonucu -4.301 ve p-değeri 0.015 olarak hesaplanmıştır. p-değerinin 0.05'ten küçük olması, durağanlık hipotezinin kabul edilmesini ve değişkenin sabit modelde durağan olduğunu göstermektedir. Ancak sabit ve trend içeren modelde test istatistiği -2.087 ve p-değeri 0.512 olarak hesaplanmıştır. p-değerinin 0.05'ten büyük olması, sabit ve trend içeren modelde durağanlık hipotezinin reddedilemediğini göstermektedir. Bu durum, devlet katkısı oranının kısa vadede durağanlık gösterdiği, ancak uzun vadede trend etkilerinin daha belirleyici olabileceğine işaret etmektedir.

Tablo 15'te, Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) analizinde kullanılan modelin tahmin edilmesine yönelik olarak gerçekleştirilen tahmin modeli belirleme analiz sonuçları sunulmaktadır. Bu testler, modelde kullanılan etkilerin (kesit, zaman ve ikili etkiler) anlamlı olup olmadığını test etmektedir. Bu doğrultuda F testi, LM testi ve Hausman testi uygulanmıştır. Öncelikle, F-grup_fixed testi sonucunda istatistik değeri 756.324 ve p-değeri 0.000 olarak bulunmuştur.

Tablo 15. Tahmin Modeli Belirleme Analiz Sonuçları

TEST	İSTATİSTİK	P-DEĞER	HİPOTEZ	KARAR
F-grup_fixed	756.324	0.000	Ho: Kesit etkisi varken zaman etkisi yoktur.	RED
F-zaman_fixed	16.842	0.000	Ho: Zaman etkisi varken kesit etkisi yoktur.	RED
F-ikiyönlü_fixed	189.457	0.000	Ho: Kesit ve zaman etkisi yoktur.	RED
LM-grup_random	196.38	0.000	Ho: Kesit etkisi varken zaman etkisi yoktur.	RED
LMzaman_random	3.241	0.071	Ho: Zaman etkisi varken kesit etkisi yoktur.	RED
LMikiyönlü_random	194.53	0.000	Ho: Kesit ve zaman etkisi yoktur.	RED
Test	İstatistik	p-değer	Hipotez	Karar
Hausman	0.216	0.641		

Bu durum, Ho hipotezinin reddedildiğini ve modelde kesit etkisinin var olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, modelde kesitler arasında farklar bulunduğuna işaret etmektedir. Benzer şekilde, F-zaman_fixed testi sonucunda istatistik değeri 16.842 ve p-değeri 0.000 olarak tespit edilmiştir. Bu durum, modelde zaman etkisinin varlığını göstermektedir. F-ikiyönlü_fixed test sonucu ise 189.457 ve p-değeri 0.000 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, modelde hem kesit hem de zaman etkisinin anlamlı olduğunu göstermektedir.

LM testleri sonucunda, LM-grup_random testinin istatistik değeri 196.38 ve p-değeri 0.000 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, modelde kesit etkisinin anlamlı olduğunu ve rastgele etkilerin model içinde dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. LM-zaman_random testi sonucunda ise istatistik değeri 3.241 olup, p-değeri 0.071 olarak hesaplanmıştır. Bu değer 0.05'ten büyük olduğundan, zaman etkisinin rastgele etkiler açısından anlamlı olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak, LM-ikiyönlü_random testi sonucunda istatistik değeri 194.53 ve p-değeri 0.000 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç, kesit ve zaman etkilerinin rastgele etkiler modeli içinde dikkate alınması gerektiğine işaret etmektedir. Son olarak, Hausman testi sonucunda istatistik değeri 0.216 ve p-değeri 0.641 olarak hesaplanmıştır. p-değerinin 0.05'ten büyük olması nedeniyle, Ho hipotezi reddedilmemiştir. Bu durum, rastgele etkiler modelinin tercih edilmesi gerektiğini göstermektedir. Hausman testinde rastgele etkiler modelinin tercih edilmesi, modeldeki sabit etkilerin sistematik olmadığını ve modelin bireysel etkilerden bağımsız olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 16. Rassal Etkiler Modeli İçin Değişen Varyans ve Otokorelasyon Test Sonuçları

TEST	İSTATİSTİK	P-DEĞER
LMh_rassal (Değişen Varyans)	15.842	0.0019
LM-otokorelasyon (Test 1)	198.547	0.0000
LM-otokorelasyon (Test 2)	176.391	0.0000

Tablo 16'da, Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) analizinde rassal etkiler modeli için değişen varyans (heteroskedastisite) ve otokorelasyon test sonuçları sunulmaktadır. Bu testler, modelde hata terimlerinin yapısını inceleyerek modelin güvenilirliğini ve tutarlılığını değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Değişen varyans testi sonucunda LMh_rassal test istatistiği 15.842 olarak hesaplanmıştır ve buna ilişkin p-değeri 0.0019 olarak bulunmuştur. p-değerinin 0.05'ten küçük olması, H_0 hipotezinin reddedildiğini ve modelde değişen varyansın varlığını göstermektedir. Bu sonuç, modelin hata terimlerinin sabit bir varyansa sahip olmadığını ve ülkeler arasında farklılıkların bulunduğunu göstermektedir. Değişen varyansın varlığı, modelin standart hata tahminlerinin güvenilirliğini olumsuz etkileyebilir ve bu nedenle modelin düzeltilmesi gerekebilir.

Otokorelasyon testleri sonuçları ise hata terimleri arasında ilişki olup olmadığını test etmektedir. LM-otokorelasyon Test 1 istatistiği 198.547 ve Test 2 istatistiği 176.391 olarak hesaplanmıştır. Her iki testin p-değeri 0.0000 olduğundan, H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu durum, modelde otokorelasyonun varlığını göstermektedir. Otokorelasyon, hata terimleri arasında ilişki olduğunu ve modelin güvenilirliğinin azaldığını göstermektedir. Bu nedenle, modelde otokorelasyonun düzeltilmesi amacıyla Newey-West gibi otokorelasyon ve değişen varyans dikkate alan sağlam (robust) tahmin yöntemlerinin kullanılması önerilmektedir.

Tablo 17. Model Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken	Yöntem	Örneklem
BES Katılım Oranı (BESKO)	Panel EGLS	2010-2024

Açıklayıcı Değişkenler

Açıklayıcı Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
Devlet Katkısı Oranı (DKO)	-0.725	0.341	-2.083	0.038
Sabit (C)	81.547	10.932	7.452	0.000

Ağırlıklandırılmış İstatistikler

İstatistik	Değer
R-squared	0.315
Adjusted R-squared	0.294
S.E. of regression	1.205
Sum squared resid	62.378
F-statistics	20.487
Prob (F statistic)	0.000

Tablo 17'de, Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) analizinde kullanılan panel veri modelinin tahmin sonuçları sunulmaktadır. Bu modelde bağımlı değişken olarak BES Katılım Oranı (BESKO) ele alınmış, açıklayıcı değişkenler ise Devlet Katkısı Oranı (DKO) ve Sabit Terim (C) olarak belirlenmiştir. Analiz, 2010-2020 dönemine ait panel veriler kullanılarak gerçekleştirilmiş ve Panel EGLS yöntemi uygulanmıştır. Model sonuçlarına göre, devlet katkısı oranının katsayısı -0.725 olarak hesaplanmıştır ve bu katsayı negatif işarete sahiptir. Bu durum, devlet katkısı

oranındaki artışın BES katılım oranını negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Devlet katkısı oranı için t-istatistiği -2.083 ve olasılık değeri 0.038 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler, katsayının %5 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Bu sonuç, devlet katkısı oranındaki artışın BES katılım oranını istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde azalttığına işaret etmektedir. Sabit terim katsayısı ise 81.547 olarak hesaplanmış ve t-istatistiği 7.452 ile anlamlı bulunmuştur (p-değeri = 0.000). Sabit terimin yüksek olması, BES katılım oranının bağımsız değişkenler dışındaki etkilerle de yüksek düzeyde olabileceğini göstermektedir. Modelin uyum düzeyine ilişkin istatistikler incelendiğinde, R-squared değeri 0.315 ve düzeltilmiş R-squared değeri 0.294 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler, modelin bağımlı değişkenin toplam varyansının yaklaşık %31.5'ini açıkladığını göstermektedir. S.E. of regression değeri 1.205 olarak belirlenmiş ve toplam hata kareler toplamı (Sum squared resid) 62.378 olarak hesaplanmıştır. Modelin genel anlamlılığını test eden F-istatistiği 20.487 olarak hesaplanmış ve anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olduğundan modelin genel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 18. Tanımlayıcı İstatistikler

	BES KATILIM ORANI (BESKO)	DEVLET KATKISI ORANI (DKO)
Ortalama	63.752	15.231
Medyan	64.102	15.487
Maksimum	78.950	22.315
Minimum	50.475	10.521
Std. Spm.	5.014	3.121
Çarpıklık	-0.587	0.462
Basıklık	2.487	1.915
Jarque-Bera	3.214	4.578
Olasılık	0.231	0.152
Gözlem	48	48

Tablo 18'de, Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) analizinde kullanılan BES Katılım Oranı (BESKO) ve Devlet Katkısı Oranı (DKO) değişkenlerine ait tanımlayıcı istatistikler sunulmaktadır. BES katılım oranının ortalaması %63.75, devlet katkısı oranının ortalaması ise %15.23 olarak hesaplanmıştır. BES katılım oranının maksimum değeri %78.95 iken minimum değeri %50.47 olarak tespit edilmiştir. Bu durum, ülkeler arasında BES katılım oranlarında belirgin bir farklılık olduğunu göstermektedir. Devlet katkısı oranı ise maksimum %22.315 ve minimum %10.521 değerleri arasında değişmektedir.

Bu farklılık, bazı ülkelerde devlet katkısı politikalarının daha etkili bir şekilde uygulandığını ve sistemin işleyişinde yapısal farklılıklar olabileceğini ortaya koymaktadır. BES katılım oranının çarpıklık değeri -0.587 olup negatif çarpıklık göstermektedir. Bu durum, BES katılım oranı dağılımının sola çarpık olduğunu ve daha düşük oranların daha yaygın olduğunu göstermektedir. Devlet katkısı oranı için ise çarpıklık değeri 0.462 olup pozitif çarpıklık göstermektedir. Bu ise devlet katkısı oranının dağılımında daha yüksek değerlere yönelik bir eğilim olduğunu ortaya koymaktadır.

BES katılım oranı için basıklık değeri 2.487 olup normal dağılıma yakın bir dağılım göstermektedir. Devlet katkısı oranının basıklık değeri ise 1.915 olup normal dağılıma göre daha basık bir yapı sergilediğini göstermektedir. Jarque-Bera test istatistiği BES katılım oranı için 3.214 ve devlet katkısı oranı için 4.578 olarak hesaplanmış olup, her iki değişkenin de normal dağılıma yakın olduğunu göstermektedir.

Tablo 19. Değişken Bazında Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

DEĞİŞKEN	LM(BREUSCH; PAGAN, 1980)	CDLM (PESARAN, 2004)	CD (PESARAN, 2004)	LMADJ (PUY, 2008)
	İstat.	Olas.	İstat.	Olas.
BES Katılım Oranı (BESKO)	17.512	0.011	3.102	0.001
Devlet Katkısı Oranı (DKO)	16.879	0.015	2.987	0.002

Tablo 19'da sunulan yatay kesit bağımlılığı test sonuçları, BES Katılım Oranı (BESKO) ve Devlet Katkısı Oranı (DKO) değişkenlerinde yatay kesit bağımlılığı olup olmadığını belirlemeye yöneliktir. Bu testlerde H₀ hipotezi, değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı olmadığını; H₁ hipotezi ise yatay kesit bağımlılığı olduğunu belirtmektedir. Breusch-Pagan LM testi ve CDlm test sonuçlarına göre BES Katılım Oranı (BESKO) için $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. LM testi sonucu 17.512 olup olasılık değeri 0.011 olarak hesaplanmıştır. CDlm testi sonucu ise 3.102 olup olasılık değeri 0.001 olarak hesaplanmıştır.

Bu sonuçlar, BES katılım oranında yatay kesit bağımlılığının varlığına işaret etmektedir. Bu durum, ülkeler arasındaki BES katılım oranlarının birbirleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Devlet Katkısı Oranı (DKO) değişkeninde ise LM testi sonucu 16.879 ve olasılık değeri 0.015 olarak hesaplanmıştır. CDlm testi sonucu 2.987 olup olasılık değeri 0.002 olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar da devlet katkısı oranında yatay kesit bağımlılığı bulunduğunu göstermektedir. Bu durum, farklı ülkelerde devlet katkısı politikalarının birbirleriyle uyumlu olduğunu ve bu politikaların etkileşim halinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Buna karşılık, CD testi sonuçlarına göre hem BES Katılım Oranı hem de Devlet Katkısı Oranı için $p > 0.05$ olduğu için güçlü bir yatay kesit bağımlılığına işaret eden bir bulgu bulunmamaktadır. Ancak LMadj testi için BESKO değişkeninde $p < 0.05$ olması, BES katılım oranlarında yatay kesit bağımlılığı olduğunu desteklemektedir. Devlet Katkısı Oranı için de LMadj testi $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı çıkmış, bu durum devlet katkısı oranlarında da yatay kesit bağımlılığı olduğunu göstermektedir.

Tablo 20. Pesaran ve Yamagata (2008) Homojenite Test Sonuçları

DEĞİŞKEN	Δ	OLASILIK DEĞERİ	Δ_ADJ	OLASILIK DEĞERİ
BES Katılım Oranı (BESKO)	1.584	0.048	1.902	0.029
Devlet Katkısı Oranı (DKO)	-0.462	0.721	-0.591	0.694

Tablo 20'de sunulan Pesaran ve Yamagata (2008) homojenite test sonuçları, BES Katılım Oranı (BESKO) ve Devlet Katkısı Oranı (DKO) değişkenlerinin homojen olup olmadığını belirlemeye yöneliktir. Homojenite testinde H₀ hipotezi, değişkenlerin homojen olduğunu; H₁ hipotezi ise heterojen olduğunu belirtmektedir. BES Katılım Oranı (BESKO) için elde edilen Δ değeri 1.584 ve buna ait olasılık değeri 0.048 olarak bulunmuştur. Ayrıca, Δ_adj değeri 1.902 olup buna ait olasılık değeri 0.029 olarak hesaplanmıştır. Her iki olasılık değeri de $p < 0.05$ seviyesinde anlamlı olduğu için H₀ hipotezi reddedilmekte ve BES katılım oranının heterojen bir yapıya sahip olduğu ortaya konulmaktadır. Bu durum, farklı ülkelerde BES katılımını belirleyen faktörlerin çeşitlilik

gösterdiğini ve yapısal farklılıkların olduğunu göstermektedir. Öte yandan, Devlet Katkısı Oranı (DKO) için Δ değeri -0.462 ve olasılık değeri 0.721 olarak hesaplanmıştır. Δ_{adj} değeri -0.591 olup buna ait olasılık değeri 0.694 olarak belirlenmiştir. Her iki olasılık değeri de $p > 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilmemekte ve devlet katkısı oranının homojen bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuç, devlet katkısı uygulamalarının ülkeler arasında benzer şekilde uygulandığını ve farklı ülkelerde devlet katkısının BES katılımı üzerinde tutarlı etkiler yarattığını göstermektedir.

Tablo 21. Hadri (2000) Birim Kök Testi Sonuçları

SEVİYE	SABİT	SABİT VE TREND
	İstatistik	Olasılık
BES Katılım Oranı (BESKO)	1.265	0.118

Tablo 21'de sunulan Hadri (2000) birim kök testi sonuçları, BES Katılım Oranı (BESKO) değişkeninin durağan olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan test sonuçlarını içermektedir. Hadri (2000) testi, durağanlık hipotezini test eden bir birim kök testi olup, test sonucunda H_0 hipotezi serilerin durağan olduğu, H_1 hipotezi ise serilerin durağan olmadığı yönündedir. Sabit modelde istatistik değeri 1.265 olarak hesaplanmış ve buna karşılık gelen olasılık değeri 0.118 olarak bulunmuştur. Sabit ve sabit trendli modellerde olasılık değerinin $p > 0.05$ olması nedeniyle H_0 hipotezi reddedilmemektedir. Bu durum, BES Katılım Oranı değişkeninin durağan olduğu ve panel veri analizlerinde düzey değerleriyle kullanılabileceğini göstermektedir.

Tablo 22. Bai ve Ng (2004) PANIC Birim Kök Testi Sonuçları

SEVİYE	SABİT	SABİT VE TREND
	PCe_Choi	Olas.
BES Katılım Oranı (BESKO)	5.782	0.000

Tablo 22'de sunulan Bai ve Ng (2004) PANIC birim kök testi sonuçları, BES Katılım Oranı (BESKO) değişkeninin durağan olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan test sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre, sabit model için PCe_Choi test istatistiği 5.782 olarak hesaplanmış ve bu değere karşılık gelen olasılık değeri 0.000 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, %1 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Olasılık değerinin 0.05'ten küçük olması nedeniyle H_0 hipotezi reddedilmekte ve BES Katılım Oranı değişkeninin durağan olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu durum, BES Katılım Oranı değişkeninin uzun dönem analizlerinde doğrudan kullanılabileceğini göstermektedir.

Tablo 23'te sunulan tahmin modeli belirleme analiz sonuçları, panel veri modeli seçiminde kesit ve zaman etkilerinin geçerliliğini test etmek amacıyla kullanılan testlerin sonuçlarını göstermektedir. F-group_fixed testinin istatistik değeri 12.145 olarak hesaplanmış ve p-değeri 0.000 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, kesit etkisinin varlığı hipotezini desteklemektedir. Bu durumda, "Ho: Kesit etkisi varken zaman etkisi yoktur" hipotezi reddedilmiş ve modelde kesit etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde, F-zaman_fixed testinden elde edilen 2.589 istatistik değeri ve 0.006 p-değeri, zaman etkisinin varlığına işaret etmektedir. P-değerinin 0.05'ten küçük olması, zaman etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. F-iki yönlü_fixed testinde ise 5.102 istatistik değeri ve 0.000 p-değeri, hem kesit hem de zaman etkisinin birlikte anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu durum, modelde iki yönlü etkilerin dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 23. Tahmin Modeli Belirleme Analiz Sonuçları

TEST	İSTATİSTİK	P-DEĞER	HİPOTEZ	KARAR
F-grup_fixed	12.145	0.000	Ho: Kesit etkisi varken zaman etkisi yoktur.	RED
F-zaman_fixed	2.589	0.006	Ho: Zaman etkisi varken kesit etkisi yoktur.	RED
F-ikiyönlü_fixed	5.102	0.000	Ho: Kesit ve zaman etkisi yoktur.	RED
LM-grup_random	2.154	0.112	Ho: Kesit etkisi varken zaman etkisi yoktur.	KABUL
LM-zaman_random	0.732	0.482	Ho: Zaman etkisi varken kesit etkisi yoktur.	KABUL
LM-ikiyönlü_random	2.045	0.215	Ho: Kesit ve zaman etkisi yoktur.	KABUL
Hausman	8.759	0.003	-	KABUL

LM testlerine bakıldığında, LM-grup_random testinden elde edilen 2.154 istatistik değeri ve 0.112 p-değeri, kesit etkisinin olmadığı hipotezini desteklememekte ve modelde kesit etkisinin olmadığına işaret etmektedir. LM-zaman_random testinde 0.732 istatistik değeri ve 0.482 p-değeri, zaman etkisinin olmadığını göstermektedir. LM-iki yönlü_random testinde ise 2.045 istatistik değeri ve 0.215 p-değeri, hem kesit hem de zaman etkisinin olmadığını göstermektedir. Bu durumda LM test sonuçları, sabit etkiler modelinin daha uygun olabileceğine işaret etmektedir. Hausman testinden elde edilen 8.759 istatistik değeri ve 0.003 p-değeri ise sabit etkiler modelinin tercih edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Tablo 24. Sabit Etkiler Modeli İçin Değişen Varyans ve Otokorelasyon Test Sonuçları

DEĞİŞKEN	İSTATİSTİK	OLASILIK
Değişen Varyans		
LMh_sabit	6.985	0.0081
Otokorelasyon		
LMp-istatistik	21.732	0.000003
LMp*-istatistik	28.451	0.000000

Tablo 24'te sunulan sonuçlar, sabit etkiler modeli kapsamında değişen varyans ve otokorelasyon testlerinin bulgularını içermektedir. İlk olarak, değişen varyans testi sonuçlarına göre LMh_sabit istatistik değeri 6.985 olarak hesaplanmış ve olasılık değeri 0.0081 olarak bulunmuştur. Bu düşük p-değeri ($p < 0.05$), modelde değişen varyans olduğu hipotezini desteklemektedir. H_0 hipotezi olan "modelde değişen varyans yoktur" hipotezi reddedilmiş ve modelde varyansın sabit olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, modelin hata terimlerinde değişen varyans sorunu olduğunu göstermekte ve standart hataların güvenilirliğini etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, modelin güvenilirliği için değişen varyans sorununun düzeltilmesi gerekmektedir. Bu amaçla White standart hatalarının veya HAC (Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent) standart hatalarının kullanılması önerilmektedir.

Otokorelasyon test sonuçlarına göre LMp-istatistik değeri 21.732 olarak hesaplanmış ve olasılık değeri 0.000003 olarak bulunmuştur. Bu düşük p-değeri, otokorelasyonun istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir ($p < 0.01$). H_0 hipotezi olan "modelde otokorelasyon yoktur"

hipotezi reddedilmiştir. Bu sonuç, hata terimleri arasında otokorelasyon olduğunu ve bunun modelin tahmin gücünü etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, LMp*-istatistik değeri 28.451 olarak hesaplanmış ve olasılık değeri 0.000000 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, otokorelasyonun çok daha güçlü ve anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelde otokorelasyonun varlığı, tahmin edilen değerler arasında bir bağımlılık olduğunu ve bu durumun modelin doğruluğunu etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, otokorelasyon probleminin giderilmesi için Newey-West standart hatalarının veya genelleştirilmiş momentler yönteminin (GMM) kullanılması uygun bir strateji olabilir.

Tablo 25. Model Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken	Yöntem	Örneklem
BES Katılım Oranı (BESKO)	Panel Least Squares	2010-2024
	White cross-section standard errors & covariance (no d.f. corrected)	

Açıklayıcı Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
Devlet Katkısı Oranı (DKO)	0.511992	0.182257	2.809174	0.0083
Sabit Terim (C)	87.37299	4.774154	18.30125	0.0000
AR(1)	0.977549	0.119997	8.146430	0.0000
AR(2)	0.447033	0.119621	3.737063	0.0007

Ağırlıklandırılmış İstatistikler			
R-squared	0.801494	Adjusted R-squared	0.765402
S.E. of regression	0.737913	F-statistics	22.20695
Prob (F statistic)	0.000000	Mean dependent var	74.76188
S.D. dependent var	1.523502	Sum squared resid	17.96902
Durbin-Watson stat 1.979223			

Tablo 25'te ilk olarak değişen varyans testi sonuçlarına yer verilmiştir. LMh_sabit test istatistiği 7.238 olarak bulunmuş ve olasılık değeri 0.007136 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, değişen varyans hipotezinin anlamlı olduğunu göstermektedir ($p < 0.05$). H_0 hipotezi, modelde değişen varyans olmadığı yönündedir. Ancak elde edilen düşük p-değeri (0.0071), bu hipotezin reddedilmesi gerektiğini ve modelde değişen varyans sorununun mevcut olduğunu göstermektedir. Bu durum, hata terimlerinin varyansının sabit olmadığını ve model tahminlerinde güvenilirlik sorunu olabileceğini ortaya koymaktadır. Değişen varyans sorunu, modelin standart hatalarının güvenilirliğini zayıflatabileceğinden, modelin düzeltilmesi için

White veya HAC (Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent) standart hatalarının kullanılması önerilmektedir.

Tabloda otokorelasyon testi sonuçları da yer almaktadır. LMp-istatistik değeri 22.524 olarak hesaplanmış ve olasılık değeri 0.000002 olarak bulunmuştur. Bu değer, otokorelasyonun anlamlı olduğunu göstermektedir ($p < 0.01$). H_0 hipotezi, otokorelasyon olmadığı yönündedir. Ancak düşük p-değeri nedeniyle bu hipotez reddedilmiş ve modelde birinci dereceden otokorelasyon olduğu sonucuna varılmıştır. Otokorelasyonun varlığı, model tahminlerinde hata terimleri arasında bir ilişki olduğunu ve bu durumun modelin tahmin gücünü olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir. Ayrıca LMp* test istatistiği 29.293 olarak hesaplanmış ve olasılık değeri 0.000000 olarak bulunmuştur. Bu sonuç da otokorelasyonun anlamlı olduğunu göstermektedir ($p < 0.01$). Yani hem LMp hem de LMp* testlerinin anlamlı bulunması, modelde yüksek düzeyde otokorelasyon sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tür bir durumda, modelin tahmin doğruluğunu artırmak için Newey-West veya HAC standart hatalarının kullanılması önerilmektedir.

TARTIŞMA

Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) modelleri üzerine yapılan bu analiz, farklı refah rejimlerinin BES uygulamalarındaki etkilerini ve farklılıklarını ortaya koymaktadır. Esping-Andersen'in refah rejimi sınıflandırması temelinde şekillenen liberal, muhafazakâr ve sosyal demokrat BES sistemleri, bireylerin emeklilik sürecindeki ekonomik güvenlik düzeylerini ve devletin rolünü farklı biçimlerde ele almaktadır. Tablolar aracılığıyla ortaya konan bulgular, ülkeler arasındaki BES politikalarının devlet katkısı, katılım modeli, getiri politikası ve sistem sağlayıcıları gibi temel unsurlar açısından dikkate değer farklılıklar içerdiğini göstermektedir.

Öncelikle liberal BES sistemleri, bireysel sorumluluğu ve piyasa koşullarını merkeze alan bir yapı sunmaktadır. Tablolarda görüldüğü üzere, liberal sistemlerde devlet katkısının düşük seviyede (%5-10) olduğu ve emeklilik fonlarının özel sigorta şirketleri tarafından yönetildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, bireylerin emeklilik fonlarının piyasa dalgalanmalarına karşı doğrudan maruz kalmasına neden olmakta ve emeklilik gelirlerinde belirsizliğe yol açmaktadır. Özellikle Anglo-Sakson ülkelerinde (ABD, Kanada ve İngiltere) benimsenen bu modelde, devletin rolü daha çok düzenleyici seviyede kalmakta, doğrudan destekten ziyade bireylerin gönüllü katılımı teşvik edilmektedir. Bu durum, bireylerin emeklilik gelirlerinde riskin ve belirsizliğin yüksek olmasına sebep olmaktadır.

Buna karşın, muhafazakâr BES sistemleri daha dengeli bir yapı sunmaktadır. Bu sistemlerde işveren katkısı önemli bir unsur olup, devlet katkısının orta seviyede (%15-25) olduğu görülmektedir. Tablolardan anlaşıldığı üzere, Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde işveren-çalışan ortak fonları üzerinden yürütülen BES politikaları, emeklilik gelirlerinin istikrarlı olmasını sağlamaktadır. Bu modelde devlet, emeklilik fonlarını doğrudan yönetmeye de düzenleyici ve denetleyici rolü üstlenmektedir. Bu durum, çalışanların uzun vadeli emeklilik gelirlerinin piyasa koşullarından bağımsız olarak korunmasını sağlamakta ve ekonomik dalgalanmalara karşı daha güçlü bir güvence sunmaktadır. Ancak, muhafazakâr sistemlerde emeklilik gelirleri ve hakları meslek grupları ve çalışma statüsüne göre şekillendiği için, bu durum sosyal adalet ve eşitlik açısından bazı sınırlamalar doğurabilmektedir.

Sosyal demokrat BES sistemleri ise devletin doğrudan ve aktif rol üstlendiği bir yapı sunmaktadır. Tablolardan anlaşıldığı üzere, sosyal demokrat sistemlerde devlet katkısı yüksek seviyede (%25-40) olup, fonların yönetimi doğrudan devlet veya kamu-özel ortak fonları tarafından gerçekleştirilmektedir. Özellikle İskandinav ülkelerinde (İsveç, Danimarka ve Norveç)

benimsenen bu modelde, emeklilik fonlarının getirileri devlet tarafından garanti altına alınmakta ve bireylerin emeklilik gelirleri piyasa dalgalanmalarından korunmaktadır. Bu durum, emeklilik sürecinde bireyler için yüksek seviyede güvenlik sağlamaktadır. Ancak, sosyal demokrat sistemlerin yüksek maliyeti ve devletin aktif rolü, kamu harcamalarında artışa ve bütçe yüküne sebep olabilmektedir. Bununla birlikte, bu modelin sürdürülebilirliği uzun vadeli ekonomik performans ve kamu finansman politikalarına bağlıdır.

Tablolar üzerinden yapılan analizde BES sistemlerinin etkinliği açısından bazı önemli sonuçlar ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, BES sistemlerinde devlet katkısı ve katılım modelinin bireylerin emeklilik güvenliği üzerindeki etkisi dikkat çekmektedir. Liberal sistemlerde düşük devlet katkısı ve piyasa bağımlılığı bireylerin emeklilik gelirlerinde belirsizliği artırırken, sosyal demokrat sistemlerde yüksek devlet katkısı ve devlet garantisi bireylerin emeklilik gelirlerini güvence altına almaktadır. Muhafazakâr sistemler ise bu iki model arasında dengeli bir yapı sunmaktadır. Bu durum, ülkelerin ekonomik yapılarına ve refah politikalarına göre BES sistemlerinin şekillendiğini göstermektedir.

İkinci olarak, katılım modeli açısından bakıldığında, gönüllü katılım esasına dayalı liberal sistemlerde bireysel tasarruf ve yatırım bilincinin ön planda olduğu görülmektedir. Buna karşın, zorunlu katılım esasına dayalı sosyal demokrat sistemlerde bireylerin emeklilik gelirleri devlet güvencesinde olduğu için, bireysel tasarruf ve yatırım davranışlarında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Muhafazakâr sistemlerde ise işveren katkısı ve ortak fon yönetimi, bireysel sorumluluğun işveren ve devlet arasındaki paylaşımıyla dengelenmesini sağlamaktadır.

Üçüncü olarak, getiri politikası bağlamında serbest piyasa koşullarına dayalı liberal sistemlerde getiriler piyasa performansına bağlı olduğu için dalgalanmalar ve riskler ön plana çıkmaktadır. Muhafazakâr sistemlerde ise istikrarlı getiriler ve devletin düzenleyici rolü ön planda olup, sosyal demokrat sistemlerde devlet garantisi sayesinde getirilerde belirsizlik ve risk daha düşük seviyededir.

Son olarak, sistem sağlayıcıları açısından bakıldığında, liberal sistemlerde özel sigorta şirketleri ön planda iken, muhafazakâr sistemlerde kamu-özel ortak fonları ve işveren katkısı önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal demokrat sistemlerde ise doğrudan devlet kontrolünde ve kamu kaynaklarına dayalı fon yönetimi söz konusudur. Bu durum, sistemlerin sürdürülebilirliği ve güvenliği açısından farklı sonuçlar doğurmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada, Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) uygulamaları farklı refah rejimi modelleri çerçevesinde ele alınmış ve liberal, muhafazakâr ve sosyal demokrat BES sistemlerinin yapısal özellikleri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda BES sistemlerinin tasarımı ve işleyişinde devlet katkısı, katılım modeli, getiri politikası ve sistem sağlayıcıları gibi temel unsurların belirleyici olduğu görülmüştür. Esping-Andersen'in refah rejimi sınıflandırması temelinde şekillenen bu farklılıklar, ülkeler arasındaki BES uygulamalarında dikkate değer yapısal farklılıklara yol açmaktadır.

Liberal BES sistemleri, bireysel sorumluluğa ve piyasa koşullarına dayalı bir yapı sunmaktadır. Devlet katkısının düşük olduğu bu sistemlerde, emeklilik fonlarının özel sigorta şirketleri tarafından yönetilmesi nedeniyle emeklilik gelirlerinde belirsizlik ve risk düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Özellikle ABD, Kanada ve İngiltere gibi Anglo-Sakson ülkelerinde benimsenen bu modelde, devletin rolü daha çok düzenleyici seviyede kalmakta ve emeklilik gelirleri bireysel yatırım performansına bağlı olarak şekillenmektedir. Bu durum, bireysel tasarruf ve yatırım bilincini ön plana çıkarırken, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri artırma riski

taşımaktadır. Muhafazakâr BES sistemleri, işveren katkısına dayalı ve devletin düzenleyici rolünün ön planda olduğu bir yapı sunmaktadır. Devlet katkısının orta seviyede olduğu bu modelde, işveren-çalışan ortak fonları sayesinde emeklilik gelirlerinin daha istikrarlı olduğu görülmektedir. Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde uygulanan muhafazakâr modelde, sosyal güvenlik mekanizmaları ve iş güvencesi bireysel emeklilik gelirlerini desteklemektedir. Ancak bu modelde meslek gruplarına ve çalışma statüsüne dayalı farklılıklar, sosyal eşitsizlikleri ve emeklilik gelirlerinde dengesizlikleri beraberinde getirebilmektedir.

Sosyal demokrat BES sistemleri ise devletin yüksek katkı sağladığı ve katılımın zorunlu olduğu modellerdir. İskandinav ülkelerinde (İsveç, Danimarka, Norveç) uygulanan bu modelde, emeklilik fonları devlet güvencesi altında olduğu için bireylerin emeklilik gelirlerinde belirsizlik ve riskin düşük olduğu görülmektedir. Devlet destekli bu modelde, emeklilik gelirleri garanti altına alınmakta ve bireyler ekonomik dalgalanmalardan korunmaktadır. Ancak yüksek kamu harcamaları ve devletin aktif rolü, bu sistemin mali sürdürülebilirliği açısından bazı zorluklar doğurabilmektedir.

Analiz sonuçları, BES sistemlerinin etkinliğinin devlet katkısı ve katılım modeli ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Liberal sistemlerde düşük devlet katkısı ve yüksek bireysel sorumluluk, emeklilik gelirlerinde belirsizlik ve risk seviyesini artırırken, sosyal demokrat sistemlerde yüksek devlet katkısı ve devlet garantisi bireylerin emeklilik gelirlerini güvence altına almaktadır. Muhafazakâr sistemlerde ise işveren katkısı ve devletin düzenleyici rolü emeklilik gelirlerinde denge sağlamaktadır. Getiri politikaları açısından bakıldığında, serbest piyasa koşullarına dayalı liberal sistemlerde getiriler piyasa performansına bağlı olarak dalgalanırken, muhafazakâr sistemlerde getiriler daha istikrarlı olup, sosyal demokrat sistemlerde getiriler devlet güvencesi altında olduğu için daha öngörülebilir. Katılım modeli bakımından ise liberal sistemlerde gönüllü katılım esas olup, bireysel yatırım bilinci ön plandadır. Muhafazakâr sistemlerde işveren katkısı önemli bir unsur iken, sosyal demokrat sistemlerde zorunlu katılım ve devlet güvencesi bireysel riskleri minimize etmektedir.

Sonuç olarak, BES sistemlerinin etkinliği ve sürdürülebilirliği, devlet katkısı, katılım modeli, getiri politikası ve fon yönetimi gibi unsurlara bağlı olarak farklılık göstermektedir. Liberal sistemlerde bireysel sorumluluk ve piyasa koşulları belirleyici olurken, muhafazakâr sistemlerde işveren katkısı ve devletin düzenleyici rolü ön plandadır. Sosyal demokrat sistemlerde ise devletin doğrudan katkısı ve garantisi bireylerin emeklilik güvenliğini sağlamaktadır. Bu farklılıklar, ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarına göre BES sistemlerinin şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür.

KAYNAKÇA

Barr, N. (2001). *The welfare state as piggy bank: Information, risk, uncertainty, and the role of the state*. OUP Catalogue, Oxford University Press, number 9780199246595, December. Oxford University Press.

Bonoli, G. (2007). Time matters: Postindustrialization, new social risks, and welfare state adaptation in advanced industrial democracies. *Comparative Political Studies*, 40(5), 495–520. <https://doi.org/10.1177/0010414005285755>

Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. New Jersey: Princeton University Press.

Esping-Andersen, G. (1991). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Oxford: Polity Press.

Giddens, A. (1998). *The third way: The renewal of social democracy*. Printed in Great Britain by TJ International Ltd., Polity Press. Polity Press.

<https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi /yillik-gelisim-raporlari/>, Erişim Tarihi, 10.09.2025

İTO. (2007). İstanbul Ticaret Odası. Sosyal Güvenlikte Yeni Yaklaşım: Bireysel Emeklilik, Proje Koordinatörü: Esfender Korkmaz, Proje Grubu Üyeleri: Tekin Akgeyik, Binhan Elif Yılmaz, Nagihan Oktayer, Nazan Susam ve Murat Şeker, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No. 2006-21, İstanbul.

Korpi, W., and Palme, J. (1998). The paradox of redistribution and strategies of equality: Welfare state institutions, inequality, and poverty in the Western countries. *American Sociological Review*, 63(5), 661–687. <https://doi.org/10.2307/2657333>

Lindert, P. H. (2004). *Growing public: Social spending and economic growth since the eighteenth century (Vol. 1–2)*. Cambridge University Press.

Rakıcı, C. ve Ela, M. (2016). Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemine Yönelik Vergisel Teşvikler. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (3), 89-110.

Sözer, A. N. (1992). Yaşlılık Sigortasını Tamamlayıcı Sistemler. Sosyal Güvenlik Kurultayı, Tebliğler-Yorumlar, Türkiye İşçi Emeklileri Cemiyeti Yayınları, 31-48, Ankara.

Sözer, A. N. (2000). Bağımsız Çalışanların Sosyal Güvenlik Açısından Yeniden Yapılanmalarına İlişkin Bir Model Önerisi. *İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 5(3), 639-658.

The Association of British Insurers (ABI), (2000). *The Pension System in The United Kingdom, Private Pension Systems and Policy Issues*, Private Pensions Series OECD, No:1, S:10.

Topalhan, T. (2010). Türkiye’de Altıncı Yılında Bireysel Emeklilik Sistemi ve Uygulama Sonuçları. *Kamu-İş*, 11(2), 165-210.

Yanlış, N. (2016). Bireysel Emeklilik Sisteminin Finansman ve Öngörüler. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe-Finansman Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Toprak, Z. (2015). Refah devleti kuramları ve Türkiye’de sosyal politika uygulamaları. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5(2), 67–90.

Türkiye Cumhuriyeti. (2001). 4632 Sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu. Resmî Gazete, 7 Nisan 2001, Sayı: 24336.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2025, 8(8): 610-625.

DOI: [10.26677/TR1010.2025.1571](https://doi.org/10.26677/TR1010.2025.1571)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Küresel Sosyal Politika Araştırmalarının Haritalandırılması: Scopus Veri Tabanlı Bibliyometrik Bir Analiz

Dr. Hakan SARAÇ, Türkiye İş Kurumu, Ankara, e-posta: hakan.sarac@iskur.gov.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5322-513X>

Öz

Bu çalışma, Scopus veri tabanında 2005-2024 yılları arasında yayınlanan “social policy” anahtar kelimesiyle taranan 18.645 makaleyi bibliyometrik analiz yöntemiyle incelemektedir. VOSviewer programı kullanılarak gerçekleştirilen analizlerde küresel sosyal politika literatüründeki eğilimler, öne çıkan araştırma konuları ve gelecek araştırma yönelimleri sistematik olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın bulguları, sosyal politika araştırmalarının 2008 ekonomik krizi ve COVID-19 pandemisi gibi küresel olaylara paralel olarak arttığını göstermektedir. Yayın ve atıf analizinde ABD, İngiltere ve Avusturalya önde gelen ülkeler olarak belirlenirken, University of Oxford, University of Amsterdam en üretken kurumlar olarak öne çıkmıştır. Anahtar kelime analizinde ise “sosyal politika”, “yoksulluk”, “refah devleti” ve “sosyal koruma” en sık kullanılan kelimeler olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, küresel ekonomik krizlerin ve sosyal eşitsizliklerin alandaki araştırma gündemini şekillendirdiğini göstermektedir. Çalışma, sosyal politika literatürünü sistematik şekilde haritalandırarak alanda öne çıkan temaları ortaya koymaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, küresel krizler, demografik dönüşümler ve teknolojik gelişmelerin sosyal politikalara etkisi üzerinde derinlemesine çalışmaların yapılmasını önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, Bibliyometrik Analiz, Scopus.

Makale Gönderme Tarihi: 27.05.2025

Makale Kabul Tarihi: 02.08.2025

Önerilen Atıf:

Saraç, H. (2025). Küresel Sosyal Politika Araştırmalarının Haritalandırılması: Scopus Veri Tabanlı Bibliyometrik Bir Analiz, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(8): 610-625.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2025, 8(8): 610-625. DOI: [10.26677/TR1010.2025.1571](https://doi.org/10.26677/TR1010.2025.1571)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Mapping Global Social Policy Research: A Bibliometric Analysis Based on Scopus
Data**

Dr. Hakan SARAÇ, Turkish Employment Agency, Ankara, e-mail: hakan.sarac@iskur.gov.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5322-513X>

Abstract

This study analyses 18,645 articles searched with the keyword ‘social policy’ published in the Scopus database between 2005 and 2024 through bibliometric analysis. In the analyses performed using VOSviewer software, trends in global social policy literature, prominent research topics and future research directions are systematically evaluated. The findings of the study show that social policy research has increased in parallel with global events such as the 2008 economic crisis and the COVID-19 pandemic. In the publication and citation analysis, the USA, the UK and Australia were identified as the leading countries, while the University of Oxford and the University of Amsterdam stood out as the most productive institutions. In the keyword analysis, ‘social policy’, “poverty”, ‘welfare state’ and ‘social protection’ were identified as the most frequently used words. These results show that global economic crises and social inequalities shape the research agenda in the field. The study systematically maps the social policy literature and reveals the prominent themes in the field. It recommends in-depth studies on the impact of global crises, demographic transformations and technological developments on social policies, especially in developing countries.

Keywords: Social Policy, Bibliometric Analysis, Scopus.

Received: 27.05.2025

Accepted: 02.08.2025

Suggested Citation:

Saraç, H. (2025). Mapping Global Social Policy Research: A Bibliometric Analysis Based on Scopus Data, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(8): 610-625.

GİRİŞ

Sosyal politika, toplumların kaynaklarını adil bir şekilde düzenleyip dağıtarak sosyal refahı artırmayı, eşitsizlikleri en aza indirmeyi ve dezavantajlı grupları korumayı hedefleyen ilkeler ve uygulamalar bütünüdür. Toplumsal refahın yükseltilmesi ve sosyal adaletin sağlanması amacıyla sağlık, eğitim, konut ve sosyal güvenlik gibi temel alanları kapsayacak şekilde hayata geçirilir (Titmuss, 1974:23). Sosyal politika demografik yapıyı, istihdamı, yaşam kalitesini, gelir düzeyini, sosyal güvenliği ve sosyal hizmetleri etkilemektedir. Bunun yanı sıra nüfusun en savunmasız ve yoksul kesimlerine yönelik devlet yardımı sağlamaktadır (Terziev, 2019:638). Sosyal politikanın toplumdaki eşitsizlikleri azaltmak ve sosyal refahı sağlamak için bir araç olduğu söylenebilir. Sosyal politikanın sadece ekonomik kaynakların adil dağılımı ile sınırlı olmadığı, bunun yanı sıra dezavantajlı grupların korunarak topluma aktif katılımının sağlanmasını kapsadığı belirtilebilir.

Sosyal politika çeşitli sosyal, ekonomik ve politik faktörlerden etkilenmektedir. Sosyal politika alanında meydana gelen zorlukların karmaşık ve çok yönlüdür. Güncel sosyal politika sorunları arasında yoksulluk, sosyal dışlanma, yaşlı ve engelli bakımı, aile içi şiddet, evsizlik, gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlikler (May, Page ve Brunsdon, 2001), küreselleşme, kemer sıkma politikaları, eşitsizlikler, parçalanmış ihtiyaç talepleri, küresel sosyal adalet talepleri yer almaktadır (Ellison ve Haux, 2020). Bu alandaki literatürün oldukça geniş ve karmaşık bir yapıda olması literatürün sistematik bir şekilde haritalandırılma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bunun yanı sıra sosyal politikanın disiplinler arası bir yapıya sahip olması ve sürekli değişen toplumsal ihtiyaçlara cevap vermesi gerekliliği nedeniyle oldukça dinamik bir literatüre sahiptir. Literatürün bu kadar geniş ve çeşitli olması araştırmacıların genel eğilimi, güncel konuları ve gelecekteki araştırma yönelimlerini anlamayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle sosyal politika literatürünün sistematik bir şekilde haritalandırılması, alandaki bilgi birikiminin daha anlaşılır hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bibliyometrik analiz, araştırmalarda tarihsel eğilimleri incelemek, araştırma konularını tespit etmek belirli bir alandaki güncel durumu değerlendirmek için kullanılan bir yöntemdir (Kaparthi, 2005:157). Bu analiz yöntemi, büyük verileri analiz ederek belirli bir alanda ortaya çıkan yeni eğilimleri ve konulara keşfetmeyi hedeflemektedir (Donthu vd., 2021:285). Bu yöntem, bilimsel yayınların nicel verilerini kullanarak akademik üretimleri ve atıf etkilerini değerlendirmek, yayınlar arası tematik bağlantıları ortaya çıkarmaktadır (Hassan ve Duarte, 2024:1). Bibliyometrik analizle sosyal politika gibi geniş bir alanda hangi konuların daha fazla ilgi gördüğü, hangi ülke ve kurumlarda araştırmaların yoğun olarak yapıldığını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra araştırma odağının son yıllarda nasıl değiştiğini anlamak için önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bibliyometrik analizle sosyal politika literatürünün sistematik bir şekilde haritalandırılması literatürde oluşan boşluğun doldurulması açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak sosyal politika araştırmalarını nicel ve görsel olarak haritalandırarak, alandaki bilgi birikimini sistematik hale getirmektir. Sosyal politika çalışmalarının 2008 krizi, COVID-19 salgını, iklim değişikliği, göç dalgası ve teknolojik dönüşüm gibi son yıllarda yaşanan önemli gelişmelerden etkilenmesi nedeniyle araştırma kapsamı son 20 yıl ile sınırlandırılmıştır. Web of Science (WoS) veritabanında benzer anahtar kelimelerle yapılmış çalışmalar (Carradore, 2024) bulunmasına rağmen, sosyal politika alanında daha kapsamlı yayın içeren Scopus veritabanında bu konuda araştırmanın olmaması dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın, farklı veri tabanlarından elde edilen bulgularla karşılaştırarak literatürdeki bu boşluğu dolduracağı öngörülmektedir. Elde edilen bulgular, alandaki eğilimleri, öne çıkan araştırma konularını ve gelecekteki potansiyel çalışma alanlarını

ortaya koyacaktır. Bu şekilde sosyal politika alanındaki bilgi birikimini daha derinlemesine anlamak isteyen araştırmacılara yol gösterici olması beklenmektedir.

SOSYAL POLİTİKA KONULARINDA BİBLİYOMETRİK ÇALIŞMALAR

Santos ve Simoes (2021), 1957 ile 2020 yılları arasında 36 ekonomi dergisinde yayınlanan sosyal politika ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi inceleyen 1.356 makaleyi bibliyometrik analizle değerlendirmiştir. WoS veri tabanını kullanarak “refah devleti”, “sosyal harcama”, “ekonomik performans” arama terimlerini kullanarak yalnızca İngilizce makaleleri incelemiştir. Yayın sayılarının 2000-2020 yılları arasında dalgalı bir seyir izlediği ve 2008 finansal krizden sonra artış gösterdiği tespit edilmiştir. En çok yayın yapan ülkelerin ise ABD (693 yayın), İngiltere (138 yayın) ve Almanya (93 yayın) olduğu bulunmuştur. En sık kullanılan anahtar kelimelerin “model” (143 tekrar), “emeklilik” (138 tekrar), “sağlık” (66 tekrar), “eşitsizlik” (74 tekrar) olduğu belirlenmiştir. Son yıllarda eğitim ve sağlık ile işgücü piyasası konuları öne çıkmıştır. Araştırmaların ağırlıklı olarak ABD ve Avrupa merkezli olduğu, gelişmekte olan ülkelere ise sadece Çin’in listede yer aldığı görülmüştür.

Kılıç (2021), WoS veri tabanında 1970-2021 yılları arasında yayınlanan 582 makaleyi tarayarak 20 makaleyi çalışmaya dahil etmiştir. Bibliyometrik haritalama için VOSviewer programı kullanılmış ve “social care”, “social work”, “disabled person” anahtar kelimeleri seçilmiştir. Sonuç olarak engellilerin bakımı, sağlık hizmetleri ve sosyal korumanın ön plana çıktığı ve disiplinler arası çalışmaların eksikliğine vurgu yapılmıştır.

Karatepe vd., (2023), WoS veri tabanında 1982-2022 yılları arasında yayınlanan sosyal politika ve girişimcilik arasındaki ilişkiyi bibliyometrik analiz yöntemleri ile incelemiştir. Sonuç olarak uluslararası alan yazında girişimcilik ön plana çıkarken, Türkiye’de sosyal politika konusunun daha ön plana çıktığını tespit etmiştir. Türkiye’deki yayınların uluslararası ortalamaya göre daha az olduğu ve uluslararası atfı almadığı tespit edilmiştir. Anahtar kelimelerde girişimcilik 45 kez tekrar edilirken, istihdam 14 kez tekrar edilmiştir. En fazla makale Birleşik Krallıkta (55 makale), ABD en fazla atfı almıştır. Kadın girişimciliği ve dijital girişimcilik gibi alanlarda sosyal politikanın çeşitlendirilmesi yazarlar tarafından önerilmektedir.

Kulluk vd., (2023), WoS veri tabanında 2018-2022 yılları arasında “sosyal politika” ve “yoksulluk” anahtar kelimelerini kullanarak 399 çalışmayı R yazılımı kullanarak bibliyometrik analizle incelemiştir. Sonuç olarak yoksulluğun çok boyutlu bir sorun olduğu sosyal politikalarla bütüncül bir şekilde ele alınması gerektiği belirtilmiştir.

Bamel vd., (2023), International Journal of Sociology and Social Policy (IJSSP) dergisinin 1981-2021 yılları arasında yayınlanan toplumsal cinsiyet, sağlık politikaları, sosyal hareketler, aile politikaları, yaşlı ve çocuk bakımı, sosyal refah konularını ele alan 1.583 araştırmayı bibliyometrik analiz yöntemiyle incelemiştir. Araştırmada sosyal eşitsizlikler, iklim değişikliği ve geleceğin iş dünyası konularının öne çıkacağı öngörülmüştür.

Mammadova vd., (2024) devlet sosyal politikasının bir unsuru olarak sosyal konut yönetimini bibliyometrik analiz yöntemiyle incelemiştir. 1983-2024 yılları arasında Scopus veri tabanında indekslenen 6.000’den fazla çalışma ele alınmıştır. Sosyal konut araştırmalarının 1991 yılından itibaren artış gösterdiği ve ilk çalışmaların Birleşik Krallık, Hollanda ve ABD’de yapıldığı tespit edilmiştir. Çalışmaların çoğunun sosyal bilimler alanında yoğunlaştığı sosyal konut konusunun kamu sağlığı ve eşitsizlik gibi konularla bağlantılı olduğu ortaya konulmuştur.

Carradore (2024), WoS veri tabanında 1991 ile 2023 yayınlanan başlık, özet veya anahtar kelimelerinde “Sosyal Politika” terimi içeren 6.287 makaleyi bibliyometrik analizle incelemiştir.

Sosyal politika araştırmalarının yıllık eğilimleri, en çok atıf alan makale ve dergiler ve en çok kullanılan anahtar kelimelerin hangileri olduğu gibi sorulara cevap aramıştır. Bibliometrix ve VOSviewer analiz araçlarının kullanıldığı, yalnızca İngilizce makalelerin incelendiği çalışmada sosyal politika çalışmalarının 1991 yılından itibaren artış göstermeye başladığı, 2021 yılında zirve yaptığı (486 makale) bulunmuştur. 2008 ekonomik krizi ve COVID-19 pandemisi gibi küresel olayların yayın sayısını önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir. En sık kullanılan terimlerin sosyal politika, refah devleti, yoksulluk, toplumsal cinsiyet, eşitsizlik olduğu görölmüştür. COVID-19, göç, evre sorunları, kemer sıkma politikalarının ise yeni trendler olduğu belirlenmiştir.

Sipahi ve Öztürk, (2025), WoS veri tabanında 1991 ile 2023 yıllarını kapsayan 3.276 Sosyal Refah kavramını bibliyometrik analizle incelemiştir. Sonuçlara göre en fazla yayının 2021 yılında (381 eser), yayın türünün %90'ına yakını dergi makalelerinin oluşturduğunu, en sık kullanılan kelimelerin “ocuk refahı” (214 tekrar), “sosyal hizmet” (183 tekrar), “refah devleti” (154 tekrar) olduğu tespit edilmiştir. En fazla çalışma yapan ölkelerin 650 çalışma ile İngiltere, 502 alışma ile ABD olduğu bulunmuştur. Asya ve Afrika gibi bölgelerde sosyal refah çalışmalarının arttırılması, derinlemesine analizler için kitap/kitap bölümü yayınlarının teşvik edilmesi öneri olarak sunulmuştur.

YÖNTEM

Bu çalışmada, literatürdeki mevcut eğilimleri ve araştırma ağlarını sistematik bir şekilde ortaya koymak amacıyla bibliyometrik analiz tekniği kullanılmıştır. Bu şekilde literatürün kapsamlı bir şekilde haritalandırılması amaçlanmıştır. Referans zaman aralığına göre yayın eğilimleri, ölkeler/araştırmacı/kurum bazlı yayın ve atıf analizleri ile anahtar kelime frekans analizleri gerçekleştirilerek literatürdeki bilgi birikiminin yapısı ve öne çıkan araştırma temaları nicel verilerle desteklenerek görselleştirilmiştir. Bibliyometrik analiz, literatürdeki belirli bir alandaki büyük veri kümesini sistematik olarak inceleyerek yeni eğilimleri ortaya koymak için kullanılan popüler ve etkili bir araştırma yöntemidir (Donthu vd., 2021:285). Bibliyometrik haritalama ise, bir araştırma alanındaki kavramlar arasındaki ilişkileri ve bunların zaman içerisindeki değişimini görselleştiren bir temsil yöntemidir (Nica, 2024).

Çalışmada, analizlerin yapılması ve bibliyometrik haritaların oluşturulması için yüksek etki faktörüne sahip çalışmaların bulunduğu Scopus veri tabanı kullanılmıştır. Scopus, yüksek kaliteli veri setleri, detaylı yazar profilleri, kurumsal bağlantı bilgileri sunan kapsamlı bir özet ve atıf veritabanıdır. Ayrıca Scopus veri tabanı birçok alandan çalışmanın yer aldığı veri tabanı özelliği taşımaktadır (Baas vd., 2020). Bu bağlamda Scopus veri tabanının seçilmesinin nedenlerinden biri sosyal politikanın multidisipliner bir alan olması nedeniyle sosyal politika alanıyla kesişen alanları kapsayan bütüncöl bir analiz yapılmasına olanak sağlamasıdır. Scopus veri tabanından elde edilen verilerin görselleştirilmesi için ise VOSviewer programı kullanılmıştır. VOSviewer, bibliyometrik analizde kavramsal ilişkileri görselleştirmek için geliştirilmiş bir yazılım aracıdır (Van Eck ve Waltman, 2010:523).

Bu çalışmanın temel amacı, Scopus veritabanında 2005-2024 yılları arasında “sosyal politika” konusunda yayımlanan araştırmaları bibliyometrik analiz yöntemiyle incelemektir. Araştırmanın alt amaçları ise şunlardır;

1. Sosyal politika alanındaki yayınların yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Sosyal politika literatüründe en çok yayın yapan ve atıf alan ölkeler hangileridir?
3. Sosyal politika alanında en fazla yayın üreten ve atıf alan araştırmacılar kimlerdir?

4. Sosyal politika alanında en fazla yayın yapan ve atıf alan kurumlar hangileridir?
5. Sosyal politika alanında en fazla atıf alan kaynaklar hangileridir?
6. Sosyal politika alanında en sık kullanılan anahtar kelimeler hangileridir?

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmada sadece Scopus veri tabanından 18.564 çalışma dikkate alınmıştır. Konu bakımından sadece “social policy” kavramı ile sınırlandırılmıştır. Zaman bakımından ise çalışmalar 2005-2024 tarihleri ile sınırlıdır. Kaynak bakımından sadece makaleler ile sınırlıdır. Çalışmaların son yıllarda artış göstermesi ve son yıllardaki sosyal politika alanındaki eğilimi görmek amacıyla bu tarih aralıkları seçilmiştir.

Veri Analizi

17.05.2025 tarihinde, “social policy” anahtar sözcüğüyle “Article Title, Abstact, Keywords” sekmesi seçilerek, 2005 ile 2024 yıllarını kapsayan araştırmada 18.564 sonuca ulaşılmıştır. Ulaşılan veriler yazar, atıf, dergi, ülke, anahtar sözcük ve özet analizleri üzerinden incelendi. Veri tabanı olarak Scopus’ta endekslenen çalışmalar kriter alınmıştır. Tablo 1’de dahil edilme kriterleri görülmektedir.

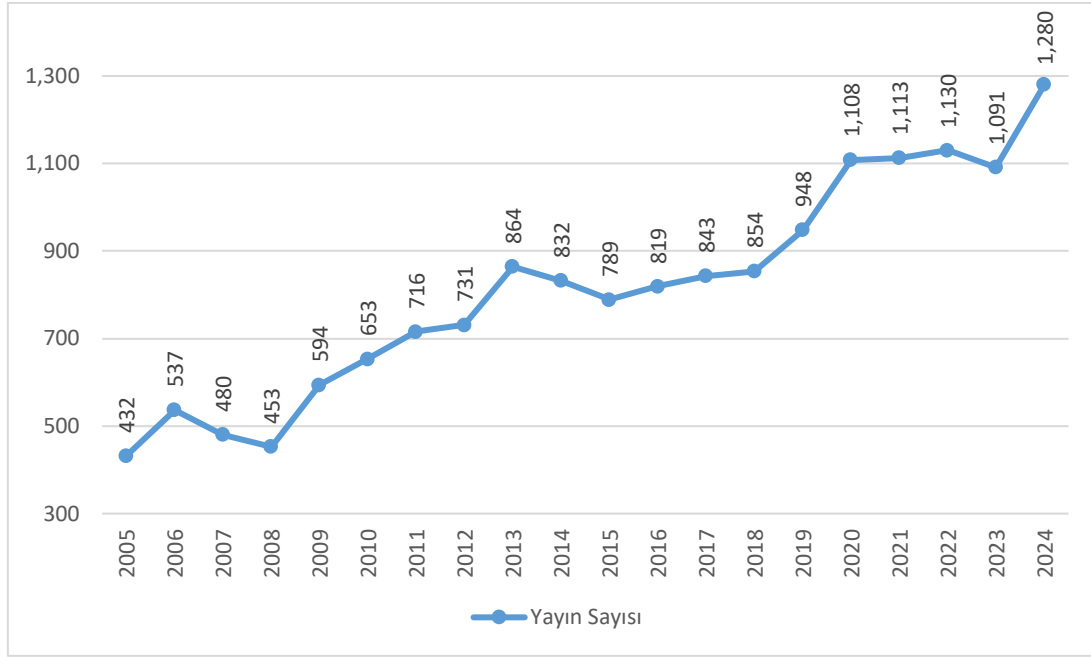
Tablo 1. Araştırmanın Veri Toplama Kriterleri

Parametreler	Açıklama
Veri Tabanı	Scopus
Arama Kriteri	“social policy” (Article Title, Abstact, Keywords)
Zaman Aralığı	2005-2024
Dahil Edilen Dökümanlar	Makaleler
Analiz Aracı	VOSviewer (versiyon 1.6.20)

Tablo 1’deki kriterleri sağlayan 18.645 çalışmaya ulaşılmıştır. Veri temizleme sürecinde DOI numarası olmayan 81 çalışma kapsam dışı bırakılmış ve 18.564 veri ele alınmıştır. Anahtar kelime standardizasyonunu sağlamak için benzer anahtar kelimeler birleştirilmiştir.

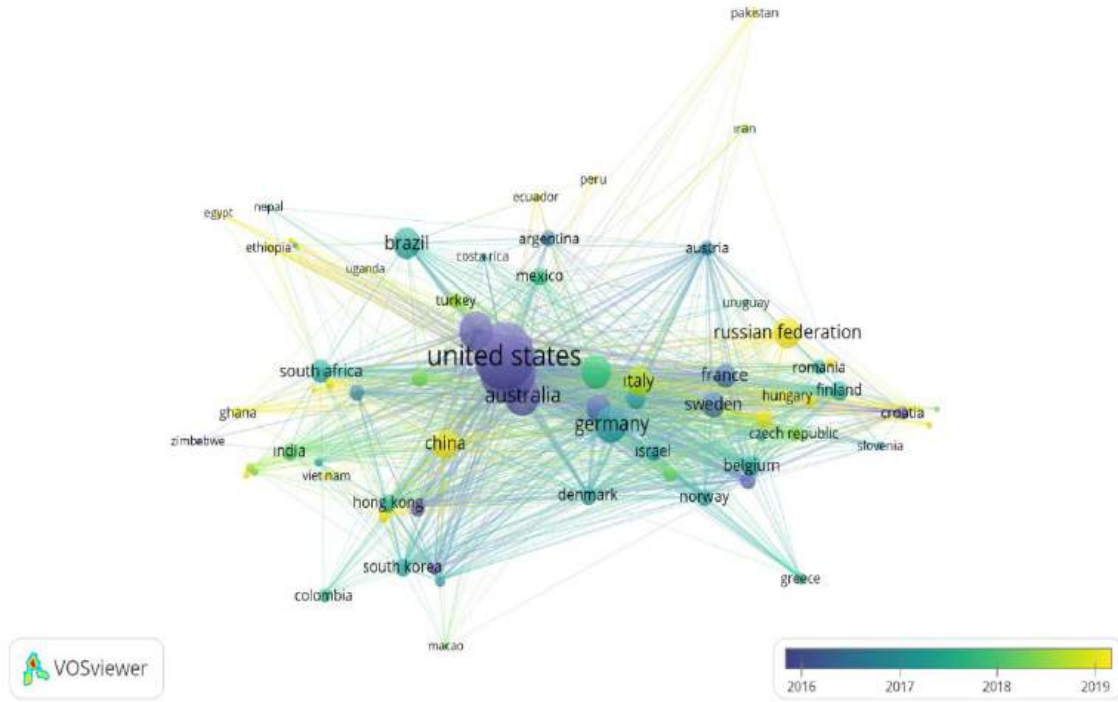
BULGULAR

Şekil 1’de sosyal politika ile ilgili makalelerin yıllara göre yayın sayıları görülmektedir. Buna göre 2005 yılında, belirtilen kriterlere uygun 432 makale yayınlanmıştır. Bu tarihten itibaren, makale sayısında genel itibarıyla bir artış trendi meydana geldiği söylenebilir. 2024 yılına gelindiğinde 1.280’e ulaşarak en yüksek seviyeye çıkmıştır. Yaşanan sorunların artması ve çeşitlenmesiyle birlikte sosyal politika alanında yayınlanan çalışma sayısında da bir artış olduğu söylenebilir.

Şekil 1. Sosyal Politika ile İlgili Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Scopus veri tabanından yararlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2. Sosyal Politika Konusuna İlişkin Yapılan Atıfların Ülkelere Göre Ağ Haritası

Şekil 2’de sosyal politika ile ilgili en az 15 yayın yapma koşulunu sağlayan 78 ülkenin atıf ağı haritası görülmektedir. En fazla yayın yapan ülkelerin ABD, İngiltere ve Avustralya gibi Anglosakson ülkelerden oluştuğu görülmektedir. Bu ülkelerin aynı zamanda atıf sayısı bakımından da ön plana çıkmaktadır. Tablo 2’de sosyal politika konusuna ilişkin yapılan yayınların yayın ve atıf sayısı ile bu yayınların toplam içindeki oranının ülkelere göre sıralaması görülmektedir.

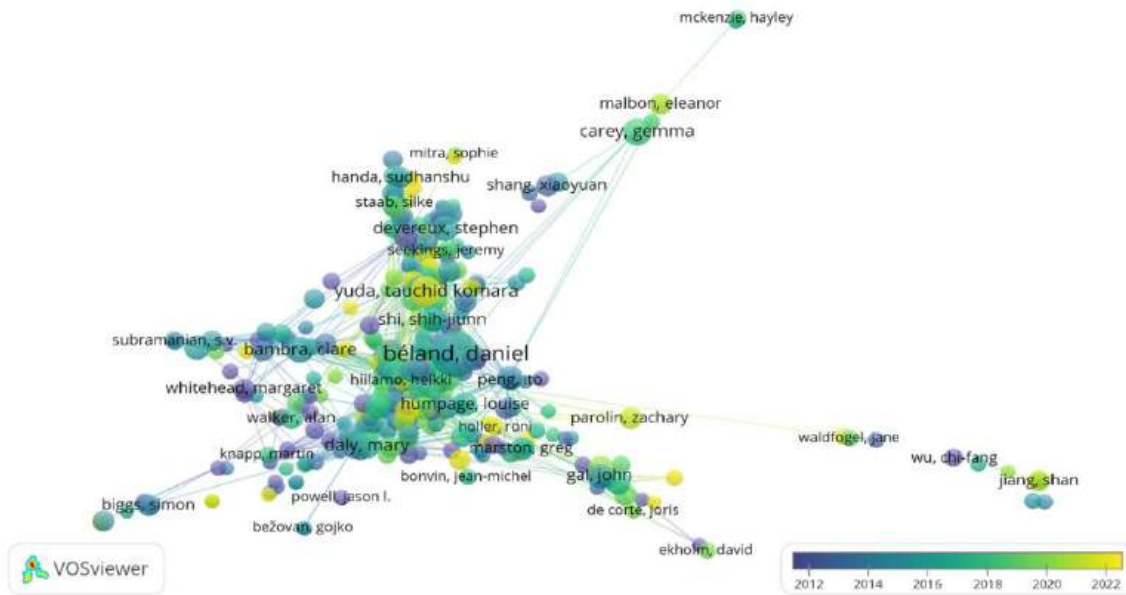
Tablo 2. Ülkelerin Yayın ve Atıf Sayısı ile Oranlarının Dağılımı

Ülke Adı	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı	Yayın Sayısı Dağılımı (%)	Atıf Sayısı Dağılımı (%)
ABD	3.683	103.618	16,8%	22,0%
İngiltere	3.174	91.232	14,5%	19,4%
Avusturalya	1.163	30.577	5,3%	6,5%
Kanada	1.091	26.681	5,0%	5,7%
Almanya	986	24.166	4,5%	5,1%
İspanya	793	10.428	3,6%	2,2%
Brezilya	704	7.339	3,2%	1,6%
Rusya	678	2.247	3,1%	0,5%
İtalya	628	12.178	2,9%	2,6%
Çin	587	11.649	2,7%	2,5%
Hollanda	546	16.931	2,5%	3,6%
İsveç	461	11.773	2,1%	2,5%
Fransa	407	6.098	1,9%	1,3%
Güney Afrika	364	7.731	1,7%	1,6%
Belçika	314	6.580	1,4%	1,4%

Kaynak: VOSviewer programından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

Tablo 2’de görüldüğü üzere, sosyal politika konusunda en fazla yayın 3.683 çalışma ile ABD tarafından gerçekleştirilmiştir. ABD’yi yayın sayısına göre sırasıyla İngiltere, Avusturalya, Kanada ve Almanya takip etmektedir. Atıf sayısına bakıldığında ise en fazla atıf alan ülkeler ABD (103.618 atıf), İngiltere (91.232 atıf) ve Avusturalya (30.577 atıf) olarak sıralanmaktadır. Bu ülkeler atıf ve yayın sayısı bakımından ilk üç sırayı paylaşmaktadır. Sosyal politika alanında en fazla yayın yapan ilk üç ülkenin Anglo-Sakson ülkeleri olduğu görülmektedir. Bunun altında yatan nedenlerinin Oxford, Harvard gibi köklü üniversitelerin sosyal politika bölümlerinin erken dönemde kurulmuş olması, bu ülkelerin akademik alanda hakim dil olan İngilizceyi ana dil olarak kullanmaları, sosyal politika araştırmalarına sağlanan yüksek bütçeler, verilerin şeffaf ve düzenli yayınlanması gibi faktörler sayılabilir.

Yazarların yayın ve atıf ağının tespit edilmesine yönelik analizde en az 5 yayın kriteri belirlenerek ağ haritası oluşturulmuştur. VOSviewer programı tarafından oluşturulan sonuçlar Şekil 3’de görülmektedir.

Şekil 3. Sosyal Politika Konulu Çalışmalarda Yer Alan Yazarların Yayın ve Atıf Ağ Haritası

Aralarında en yüksek bağlantı bulunan yazarlar arasında yapılan analize göre 18 küme, 2.016 bağlantıdan oluştuğu görülmektedir. Tablo 3’de sosyal politika konusu ile ilgili en fazla atıf alan yazarların makale sayısı, atıf sayısı ve toplam bağlantı gücü görülmektedir.

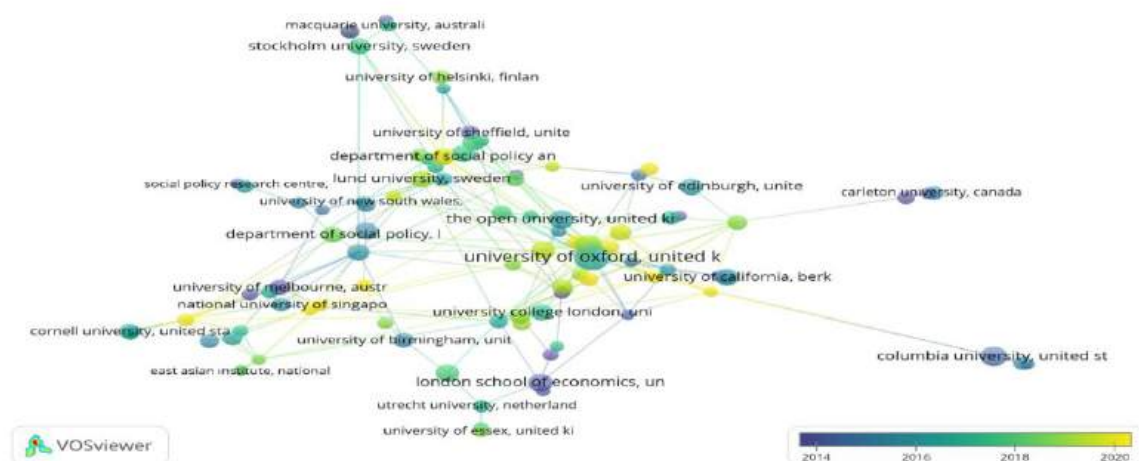
Tablo 3. Yazarların Yayın ve Atıf Sayısı ile Oranlarının Dağılımı

Yazar Adı	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı	Yayın Sayısı Dağılımı (%)	Atıf Sayısı Dağılımı (%)
Béland, Daniel	57	1.776	2,0%	2,4%
Yuda, Tauchid Komara	23	169	0,8%	0,2%
Carey, Gemma	19	540	0,7%	0,7%
Daly, Mary	18	1.068	0,6%	1,4%
Busemeyer, Marius R.	17	839	0,6%	1,1%
Bambra, Clare	16	621	0,6%	0,8%
Jensen, Carsten	15	710	0,5%	1,0%
Roets, Griet	15	380	0,5%	0,5%
Devereux, Stephen	15	324	0,5%	0,4%
Kawachi, Ichiro	15	583	0,5%	0,8%
Schmitt, Carina	15	308	0,5%	0,4%
Taylor-Gooby, Peter	15	123	0,5%	0,2%
Weiss-Gal, Idit	15	508	0,5%	0,7%
Deeming, Christopher	14	199	0,5%	0,3%
Natili, Marcello	14	400	0,5%	0,5%
Saxonberg, Steven	14	286	0,5%	0,4%
Shi, Shih-Jiunn	14	274	0,5%	0,4%
Van Lancker, Wim	13	741	0,5%	1,0%
Barrientos, Armando	13	1.007	0,5%	1,3%
Biggs, Simon	13	697	0,5%	0,9%

Kaynak: VOSviewer programından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

En fazla yayın yapan ilk üç isim arasında Daniel Beland (57 yayın), Tauchid Komara Yuda (23 yayın) ve Gemma Carey (19 yayın) yer almaktadır. Atıf sayısında ise Daniel Beland (1.776 atıf), Mary Daly (1.068 atıf) ve Armando Barrientos (1.007 atıf) bulunmaktadır.

Kurumlar arası atıflara dair ağ haritası oluşturmak amacıyla en az 7 eser yayınlanması kriteri olarak belirlenmiştir. 29.848 organizasyonun 134'ü eşik değeri karşıladığı bulunmuştur. Bu kapsamda 14 kümede 219 bağlantı ve 261 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir. Şekil 4'de kurumlar açısından atıf bağlarına ait ağ haritası görülmektedir.

Şekil 4. Kurum Açısından Atıf Bağları

Tablo 5’de dergilerin yayın ve atıf sayıları ile yayın ve atıf oranları görülmektedir.

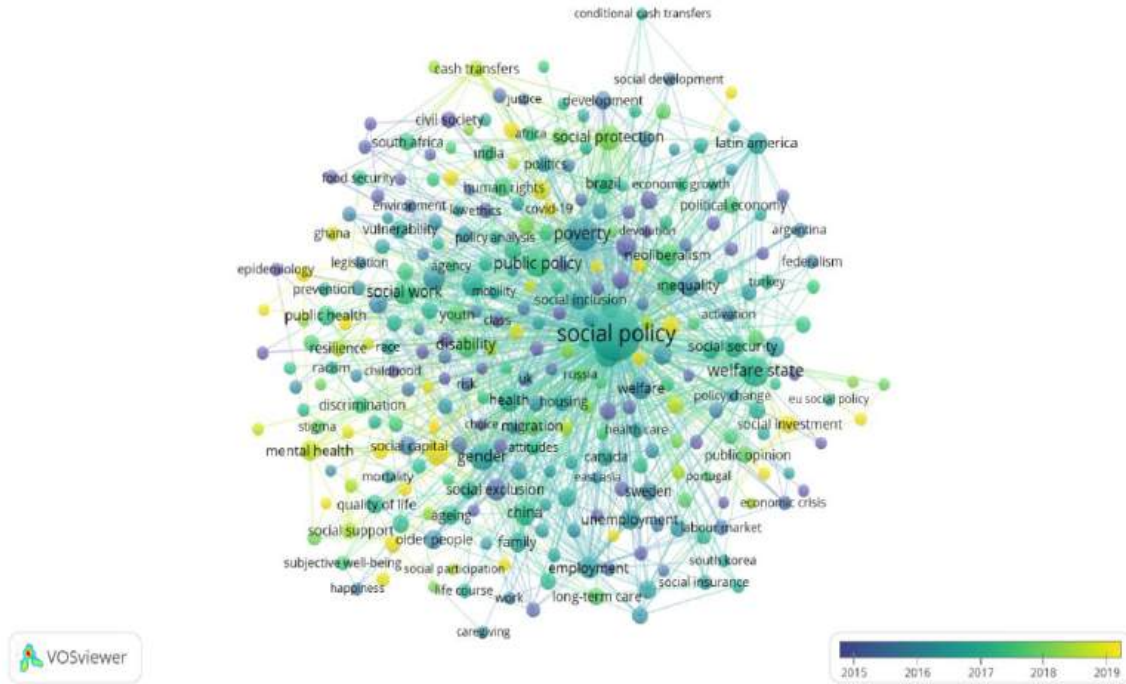
Tablo 5. Dergilerin Yayın ve Atıf Sayıları ile Oranlarının Dağılımı

Dergiler	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı	Yayın Sayısı Dağılımı (%)	Atıf Sayısı Dağılımı (%)
Social Policy and Administration	497	11763	5,6%	6,3%
Journal of Social Policy	320	9471	3,6%	5,1%
Global Social Policy	304	3716	3,4%	2,0%
Journal of European Social Policy	291	12617	3,3%	6,8%
Critical Social Policy	290	10166	3,3%	5,4%
Sustainability (Switzerland)	259	4791	2,9%	2,6%
International Journal of Environmental Research and Public Health	189	2715	2,1%	1,5%
Social Science and Medicine	165	6144	1,9%	3,3%
International Journal of Sociology and Social Policy	156	1910	1,8%	1,0%
Journal of Aging and Social Policy	144	2136	1,6%	1,1%
Social Indicators Research	136	2948	1,5%	1,6%
Social Policy and Society	129	1575	1,5%	0,8%
Ageing and Society	112	3673	1,3%	2,0%
Law and Policy	106	4146	1,2%	2,2%
International Journal of Social Welfare	106	1787	1,2%	1,0%
World Development	91	3415	1,0%	1,8%
Cogent Social Sciences	78	121	0,9%	0,1%
Zhurnal Issledovaniy Sotsial'noi Politiki	78	173	0,9%	0,1%
European Journal of Social Work	75	804	0,8%	0,4%
Sexuality Research and Social Policy	74	1222	0,8%	0,7%

Kaynak: VOSviewer programından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

Tablo 5’de makale başlığında, özetlerde ve anahtar kelimelerinde “sosyal politika” terimi bulunan makalelerin en fazla olduğu dergiler görülmektedir. Buna göre 2005 yılından 2024 yılına kadar en fazla makale yayımlayan dergiler 497 makale ile Social Policy and Administration dergisi ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada 320 makale ile Journal of Social Policy dergisi bulunurken, bunu 304 makale ile Global Social Policy dergisi izlemektedir. Journal of European Social Policy dergisi ise 291 makale ile dördüncü sırada yer almaktadır. Beşinci sırada 290 makale ile Critical Social Policy dergisi bulunurken, altıncı sırada 259 makale ile Sustainability (Switzerland) dergisi yer almaktadır. International Journal of Environmental Research and Public Health dergisi 189 makale ile yedinci sırada, Social Science and Medicine dergisi 165 makale ile sekizinci sırada, International Journal of Sociology and Social Policy dergisi ise 156 makale ile dokuzuncu sırada yer almaktadır. Onun sırada ise 144 makale ile Journal of Aging and Social Policy dergisi yer almaktadır.

Sosyal politika konusunun işlendiği çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelerin tespiti için VOSviewer programı ile kelime analizi yapılmıştır. Program sonucuna göre 30.906 anahtar kelimenin bulunduğu tespit edilmiştir. Daha anlamlı sonuçlar elde etmek amacıyla anahtar kelimenin tekrarlanma kısıtı otuz olarak seçilmiştir. 30.906 anahtar kelimedenden 297’si bu eşiği karşılamaktadır. Şekil 6’da dijital göçebe konusunda yapılan çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelere ait ağ haritası görülmektedir.

Şekil 6. Bilimsel Yayınlarda En Çok Kullanılan Anahtar Kelimelerin Bibliyometrik Ağ Haritası

Anahtar kelime analizinin ardından, çalışmada kullanılan anahtar kelimelerin yıllara göre kullanım sıklığı Tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablo 6. Anahtar Kelime Analizine Göre En Sık Kullanılan Kelimeler ve Dağılımı

Kelimeler	Kelimelerin Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı Dağılımı (%)
Sosyal Politika	3.817	15,1%
Yoksulluk	660	2,6%
Refah Devleti	511	2,0%
Sosyal Koruma	468	1,9%
Kamu Politikası	373	1,5%
Toplumsal Cinsiyet	343	1,4%
COVID-19	261	1,0%
Sosyal Hizmet	259	1,0%
Eğitim	258	1,0%
Çin	250	1,0%
Engellilik	217	0,9%
Sağlık	209	0,8%
İstihdam	207	0,8%
Neoliberalizm	206	0,8%
Refah	203	0,8%
Latin Amerika	185	0,7%
Eşitsizlik	176	0,7%
Sosyal Dışlanma	175	0,7%
Brezilya	174	0,7%
Avrupa Birliği	163	0,6%

Tablo 6’da, sosyal politikayla ilgili yapılan çalışmalardan en sık kullanılan anahtar kelimeler yer almaktadır. En sık kullanılan kelimeler sosyal politika (3.817 tekrar), yoksulluk (660 tekrar), refah

devleti (511 tekrar), sosyal koruma (468 tekrar), kamu politikası (373 tekrar), toplumsal cinsiyet (343 tekrar), COVID-19 (261 tekrar), sosyal hizmet (259 tekrar) ve eğitim (258 tekrar) kelimeleri öne çıkmaktadır. Güncel konuları takip etmek isteyen araştırmacılar için Şekil 6 ve Tablo 6'da yer alan veriler yol gösterici nitelikte olabilir.

Sosyal politika ve yoksulluk kelimelerinin alan yazında en çok kullanılan anahtar kelimeler olması sosyal politika araştırmalarında yoksullukla mücadelenin önemli bir yer tuttuğu şeklinde değerlendirilebilir. Yoksulluğun sosyal politikanın en önemli sorunlu alanlarından biri olduğu ve yeni sosyal sorunlara yol açma potansiyeli barındırdığı belirtilmektedir (Syahputra ve Rofizar, 2022:103). Sosyal politika çalışmalarında en fazla kullanılan anahtar kelimeler arasında refah devleti yer almaktadır. Refah devletinin sosyal politikanın ana aktörlerinden biri olduğu ve asgari geliri güvence altına alarak temel refah hizmetlerine eşit erişimi sağlayarak toplumda refahın sağlanmasında öncü rol oynadığı belirtilmektedir. Ayrıca devletin piyasa serbestliği ile toplumsal dengesizlik arasında denge kurarak toplumsal refahı sağlaması gerektiği belirtilmiştir (Ali, 2023:104).

Toplumsal cinsiyet ve eşitsizlik anahtar kelimeleri, sosyal politika alanında cinsiyet eşitsizliği konusunun önemli bir yer tuttuğu şeklinde değerlendirilebilir. Toplumsal ve ekonomik alanda cinsiyet eşitsizliği düşük gelir, etkin işlemeyen sosyal güvenlik sistemi, bireysel mali özerkliğin olmamasının cinsiyet eşitsizliğini arttırdığını (Bennett, 2024:245), emeklilik yardımlarının ve kadınların eğitim düzeyindeki artışın cinsiyet eşitsizliğini azalttığı belirtilmiştir (Amate-Fortes vd., 2024:157). Eğitim ve istihdam kelimelerinin en sık kullanılan kelimeler arasında yer alması sosyal politika araştırmalarında insan kaynaklarının geliştirilmesi ve işgücüne katılması şeklinde değerlendirilebilir. Eğitimin sosyal politikada çok yönlü bir işlevi olduğu ve refah devleti politikalarının temelinde önemli yeri bulunduğu belirtilmektedir (Di Stasio ve Solga, 2017:313). Ayrıca yüksek eğitimin yüksek istihdam ihtimali ile ilişkilendirildiği, düşük eğitimin ise daha düşük getiriyle ilişkilendiği belirtilmektedir (Plavgo, 2023:235).

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada sosyal politika alanındaki literatürü bibliyometrik analiz yöntemleriyle sistematik bir şekilde haritalandırarak alandaki temel eğilimleri, öne çıkan araştırma konularını ve gelecekteki muhtemel potansiyel araştırma alanlarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Scopus veri tabanından elde edilen 18.564 makale üzerinden yapılan analizde sosyal politikanın küresel olaylardan önemli ölçüde etkilendiği tespit edilmiştir. 2008 ekonomik krizi, COVID-19 pandemisi gibi küresel olaylarla birlikte yayın sayılarında önemli artışlar görülmüştür. Sosyal politika araştırmalarının toplumsal ihtiyaçlara ve krizlere duyarlı olduğu söylenebilir.

Analiz sonuçları, ABD, İngiltere ve Avusturalya gibi Anglo-Sakson ülkelerinin hem yayın sayısı hem de atıf sayısı bakımından belirgin şekilde öne çıktığını göstermektedir. Corradore'un (2024) WoS veri tabanına dayalı araştırması bu bulguyu destekler niteliktedir. Yapılan çalışmada en fazla yayın yapan ve atıf alan ülkelerin yine ABD, İngiltere ve Avusturalya'da yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu durumun temel nedenleri arasında; bu ülkelerin ana dilinin akademik yayıncılıkta evrensel dil olan İngilizce olması, sosyal politika alanında çalışma yapan köklü kurumlara sahip olmaları, araştırmalara ayrılan kaynakların yüksekliği gibi faktörler sayılabilir. Sosyal politika alanında yayın yapan ve atıf alan ülkelerin önemli bir kısmını gelişmiş ülkeler oluşturmaktadır. En fazla yayın yapan ilk on beş ülke arasında BRICS ülkelerinden sırasıyla Brezilya, Rusya, Çin ve Güney Afrika'nın yer aldığı görülmektedir. Türkiye, Hindistan, Meksika, Endonezya gibi gelişmekte olan ülkelerin üst sıralarda yer almadığı tespit edilmiştir.

University of Oxford, University of Amsterdam ve Columbia University gibi kurumların, en fazla yayın yapan ve en yüksek atıf sayısına ulaşan kurumlar arasında yer aldığı görülmektedir. Corradore'un (2024) WoS veri tabanını temel alan çalışmasında ilk üç sırada University of Toronto, University of Oxford, Columbia University'ni yer aldığı belirlenmiştir. Her iki veri tabanında (WoS ve Scopus) ilk üç sıradaki kurumların benzerlik gösterdiği, ancak bu sıralamanın dışındaki kurumlarda farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Yazarlar arasında ise Daniel Béland, Tauchid Komara Yuda ve Gemma Carey gibi isimler öne çıkmaktadır. Corradore'un (2024) WoS veri tabanına dayalı çalışmasında ise en çok yayını bulunan yazarlar sırasıyla Daniel Béland, John Gal, Xiaoyuan Shang, Mary Daly, Weiss-gal I., olarak belirlenmiştir. İki veri tabanının (WoS ve Scopus) yazar ve atıf verileri karşılaştırıldığında ise bazı farklılıklar dikkat çekmektedir.

Atıf sayısı bakımından ise "Journal of European Social Policy", "Social Policy and Administration" ve "Journal of Social Policy" dergileri sosyal politika alanında en fazla atıf alan dergiler arasında yer almaktadır. Bu bulguyu destekler nitelikte Corradore (2024) tarafından WoS veri tabanında yapılan çalışmada ilk sırada "Journal of European Social Policy", "Social Science & Medicine", "Social Policy and Administration" ve "Journal of Social Policy" dergilerinin yer aldığı görülmektedir. Her iki veri tabanının analiz sonuçları, sosyal politika alanındaki yayın eğilimleri ve dergi performansları açısından benzer veri kümeleri ürettiğini ortaya koymaktadır. Bu dergilerin alandaki bilgi birikiminin yayılmasında önemli bir role sahip olduğu söylenebilir.

Yapılan analizde en sık kullanılan anahtar kelimelerin "sosyal politika", "yoksulluk", "refah devleti", "sosyal koruma", "kamu politikası", "toplumsal cinsiyet", "COVID-19" ve "sosyal hizmet" olduğu görülmektedir. Corradore'un (2024) tarafından WoS veri tabanına dayalı çalışmasında da benzer şekilde "sosyal politika", "refah devleti", "yoksulluk", "cinsiyet", "eşitsizlik", "sağlık" ve "sosyal hizmet" anahtar kelimelerinin öne çıktığı belirlenmiştir. Son yıllarda sıklıkla kullanılan anahtar kelimeler, sosyal politika alanındaki güncel eğilimleri yansıtmakta ve gelecekteki potansiyel araştırma konuları hakkında bilgi vermektedir. Özellikle küresel sağlık krizlerinin sosyal politika çalışmaları üzerinde belirgin bir etki oluşturduğu gözlemlenmektedir. Demografik değişimin sosyal politika alanındaki çalışmaları (nüfusun yaşlanması, gençlik politikaları) etkilediği tespit edilmiştir. Öte yandan toplumsal cinsiyet eşitliğinin sosyal politika araştırmalarında öne çıktığı göze çarpmaktadır. İstihdam ve çalışma hayatının sosyal politika ile ilişkisini ortaya koyan çalışmalarda dikkat çekmektedir. Diğer taraftan anahtar kelimelerde ülke isimlerinin yer alması farklı ülkelerin sosyal politikalarının incelendiği şeklinde yorumlanabilir.

Gelecekteki sosyal politika araştırmalarının küresel krizler, demografik dönüşümler, eşitsizlikler ve yeni teknolojilerin sosyal politikalara etkisi üzerine olacağı öngörülmektedir. Disiplinler arası çalışmalarında gelecekte artması beklenmektedir. Öte yandan sosyal politika alanında araştırma yapacak gelecekteki araştırmacılara ülkeler arası karşılaştırmalı çalışmalar önerilebilir. Türkiye lokasyonunda bulunan araştırmacılara ise güncel sosyal politika alanında çalışmaları artırmaları tavsiye edilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür.

KAYNAKÇA

- Ali, M. K. (2023). Welfare States and Their Economic Policies in a Comparative Perspective. *Economic and Administrative Studies Journal*, 2(3), 104-120.
- Amate-Fortes, I., Guarnido-Rueda, A., Martinez-Navarro, D. and Oliver-Marquez, F. J. (2024). Are European Social Spending Policies Effective in the Fight Against Gender İnequality? *Journal of Contemporary European Studies*, 32(1), 157-171.
- Baas, J., Schotten, M., Plume, A., Côté, G. and Karimi, R. (2020). Scopus as a Curated, High-Quality Bibliometric Data Source for Academic Research in Quantitative Science Studies. *Quantitative Science Studies*, 1(1), 377-386.
- Bamel, N., Kumar, S., Bamel, U. and Gaur, V. (2023). International Journal of Sociology and Social Policy: A Retrospective Overview. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 43(1/2), 247-271.
- Bennett, F. (2024). Gendered Economic Inequalities: A Social Policy Perspective. *Oxford Open Economics*, 3(Supplement_1), i345-i353.
- Carradore, M. (2024). A Bibliometric Analysis on the Topic of Social Policy. *Social Sciences*, 13(10), 524.
- Di Stasio, V. and Solga, H. (2017). Education as Social Policy: An Introduction. *Journal of European Social Policy*, 27(4), 313-319.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N. and Lim, W. M. (2021). How to Conduct a Bibliometric Analysis: An Overview and Guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296.
- Ellison, N. and Haux, T. (2020). *Introduction to the Handbook on Society and Social Policy*. In *Handbook on Society and Social Policy* (pp. 1-21). Edward Elgar Publishing.
- Hassan, W. and Duarte, A. E. (2024). Bibliometric Analysis: A Few Suggestions. *Current Problems in Cardiology*, 102640.
- Kaparthi, S. (2005). A Bibliometric Analysis. *Journal of Decision Systems*, 14(1-2), 157-177.
- Karatepe, S. G., Kavak, O. ve Topçuoğlu, E. (2023). Sosyal Politikalar Bağlamında Girişimciliğin Uluslararası Alanyazındaki Yeri Üzerine Bibliyometrik Analiz. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 79-97.
- Kılıç, C. (2021). Engellilere Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları: Bibliyometrik Haritalama. *ETÜ Sentez İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (5), 1-18.
- Kulluk, M., Anar, N. U. ve Develi, A. (2023). Sosyal Politikalar Bağlamında Yoksulluk Araştırmalarının Bibliyometrik Analizi: Bibliometric Analysis of Poverty Research in the Context of Social Policies. *Sosyal Bilimlerde Nicel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 132-151.
- Mammadova, F., Fatahova, N., Mammadov, S., Gasimov, R. and Aliyev, S. (2024). Governmental Management of Social Housing as an Element of State Social Policy: Bibliometric Analysis. *Problems and Perspectives in Management*, 22(2), 502.
- May, M., Page, R. M. and Brunsdon, E. (2001). Understanding Social Problems: Issues in Social Policy. (No Title).
- Nica, I. (2024). Bibliometric Mapping in the Landscape of Cybernetics: Insights into Global Research Networks. *Kybernetes*.

Plavgo, I. (2023). Education and Active Labour Market Policy Complementarities in Promoting Employment: Reinforcement, Substitution and Compensation. *Social Policy and Administration*, 57(2), 235-253.

Santos, M. and Simoes, M. (2021). Mapping Social Policy in Economics Research: An Analysis of Core Journals.

Sipahi D. E. and Öztürk, H. (2025). Bibliometric Analysis of Studies on the Concept of Social Welfare in the Web of Science Between 1991 and 2023. *International Journal of Sociology and Social Policy*.

Syahputra, A. and Rofizar, H. (2022). Poverty in Community Social and Economic Development Perspective. *I-Economics: A Research Journal on Islamic Economics*, 8(2), 103-118.

Terziev, V. (2019). The Role of Social Policy in Economic Development. *IJASOS-International E-journal of Advances in Social Sciences*, 5(14).

Titmuss, R. M. (1974). *Social Policy: An Introduction*, London: Allenand Unwin

Van Eck, N. and Waltman, L. (2010). Software Survey: VOSviewer, a Computer Program for Bibliometric Mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2025, 8(8): 626-637.

DOI: [10.26677/TR1010.2025.1572](https://doi.org/10.26677/TR1010.2025.1572)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Gastronomide Yapı Taşı Olarak Örtülü Bilgi: Eylem Tabanlı Kazanım ve Geliştirme Stratejileri

Öğr. Gör. Meliha Yaren BERKTAŞ, Adnan Menderes Üniversitesi, Didim Meslek Yüksekokulu, Aydın, e-posta: myberktas@adu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0050-2292>

Prof. Dr. Hulusi DOĞAN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Muğla, e-posta: hulusidogan@mu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0286-0835>

Öz

Türk mutfak kültüründe, pişirme becerileri ve özgün tekniklerin ifadesinde sıklıkla “anne eli” metaforuna başvurulmaktadır. Bu metafor, annelerin uzun yıllara dayanan deneyimlerini, tarif edilmesi güç lezzetler üretme yetkinliğini ve mutfaktaki ustalığını temsil etmektedir. Aynı malzemeler ve tarifler kullanılsa dahi, annelerin hazırladığı yemeklerdeki özgün tat ve dokunun yakalanamaması, bu metaforun temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, “anne eli” yalnızca bir yemek yapma tarzını değil, aynı zamanda bir aşçının ya da şefin el becerisini, ustalığını ve mesleki birikimini simgelemektedir. Söz konusu metafor, açıkça ifade edilemeyen ve yazılı bilgiyle kolayca aktarılması mümkün olmayan örtülü bilginin bir yansımasıdır. Örtülü bilgi, özellikle gastronomi alanında belirleyici bir öneme sahiptir. Açık bilgi; yazılı tarifler, yemek kitapları ya da öğretim materyalleri aracılığıyla paylaşılabılırken, örtülü bilgi doğrudan deneyime, duyuşal algıya ve uygulamalı bilgiye dayanır. Mutfak sanatlarında, bir tarifi özgün bir lezzete ve ayırt edici bir dokuya dönüştüren temel unsur, tekniklerin, zamanlamanın ve malzeme kullanımının ustalıkla bir araya getirilmesidir. Bu bağlamda gerek geleneksel ev mutfaklarında gerekse profesyonel mutfaklarda, örtülü bilginin kazanımı çoğunlukla uygulama, gözlem ve deneme-yanılma süreçleriyle gerçekleşmektedir. Tıpkı annelerin yıllar süren deneyimleriyle edindikleri sezgisel bilgi gibi, profesyonel şefler de bu bilgiye zaman içinde, pratik yaparak ve duyuşal farkındalık geliştirerek ulaşmaktadır. Dolayısıyla “anne eli” metaforu, yalnızca kültürel bir ifade değil, aynı zamanda gastronomide örtülü bilginin somut bir temsilidir. Bu çalışma da örtülü bilginin temel özelliklerini ve gastronomideki kilit rolünü araştırmaktadır. Genellikle kültürel mirasın bir parçası olarak kabul edilen geleneksel mutfak uygulamalarının büyük ölçüde bu bilgi biçimine dayandığı vurgulanmaktadır. Usta-çırak ilişkilerinin merceğinden bakıldığında, bu araştırma, örtülü mutfak bilgisinin başarılı bir şekilde aktarılması için uygulamalı öğrenmenin ve rehberliğin önemini vurgulamaktadır. Bu ilişkileri teşvik ederek ve uygulamaya dayalı mutfak atölyeleri oluşturarak gelecek nesiller, zengin gastronomi geleneğini sürdürme ve yenilik yapma konusunda güçlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Örtülü Bilgi, Kültürel Miras.

Makale Gönderme Tarihi: 31.05.2025

Makale Kabul Tarihi: 04.08.2025

Önerilen Atıf:

Berktaş, M. Y. ve Doğan, H. (2025). Gastronomide Yapı Taşı Olarak Örtülü Bilgi: Eylem Tabanlı Kazanım ve Geliştirme Stratejileri, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(8): 626-637.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2025, 8(8): 626-637. DOI: [10.26677/TR1010.2025.1572](https://doi.org/10.26677/TR1010.2025.1572)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Tacit Knowledge as A Corner Stone in Gastronomy: Action-Based Acquisition and Development Strategies

Lecturer Meliha Yaren BERKTAŞ, Adnan Menderes University, Didim Vocational School, Aydın, e-mail: myberktas@adu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0050-2292>

Prof. Dr. Hulusi DOĞAN, Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Tourism, Muğla, e-mail: hulusidogan@mu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0286-0835>

Abstract

In Turkish culinary culture, the metaphor of “mother’s hand” is frequently used to express cooking skills and unique techniques. This metaphor represents mothers’ long-standing experiences, their ability to produce flavors that are hard to describe, and their mastery in the kitchen. The failure to capture the unique taste and texture in dishes prepared by mothers, even when the same ingredients and recipes are used, forms the basis of this metaphor. In this context, “mother’s hand” symbolizes not only a cooking style but also the manual dexterity, mastery, and professional background of a cook or chef. The metaphor in question is a reflection of implicit knowledge that cannot be expressed explicitly and cannot be easily conveyed through written information. Implicit knowledge is of decisive importance, especially in the field of gastronomy. While explicit knowledge can be shared through written recipes, cookbooks, or teaching materials, implicit knowledge is based on direct experience, sensory perception, and applied knowledge. In culinary arts, the key element that transforms a recipe into a unique flavor and a distinctive texture is the skillful combination of techniques, timing, and use of ingredients. In this context, both in traditional home kitchens and professional kitchens, the acquisition of tacit knowledge is mostly realized through application, observation and trial-and-error processes. Just like the intuitive knowledge that mothers acquire through years of experience, professional chefs also reach this knowledge over time, through practice and developing sensory awareness. Therefore, the metaphor of the “mother’s hand” is not only a cultural expression but also a concrete representation of tacit knowledge in gastronomy. This study investigates the basic characteristics of tacit knowledge and its key role in gastronomy. It highlights how traditional culinary practices, often considered part of cultural heritage, rely heavily on this form of knowledge. The challenges of preserving and transmitting tacit knowledge in the face of technological advancements, standardized processes, and generational changes are examined. Through the lens of master-apprentice relationships, this research emphasizes the importance of hands-on learning and mentorship for the successful transfer of tacit culinary knowledge. By fostering these relationships and creating community-based culinary workshops, future generations can be empowered to sustain and innovate within the rich tradition of gastronomy.

Keywords: Gastronomy, Tacit Knowledge, Cultural Heritage.

Received: 31.05.2025

Accepted: 04.08.2025

Suggested Citation:

Berktaş, M. Y. and Doğan, H. (2025). Tacit Knowledge as A Corner Stone in Gastronomy: Action-Based Acquisition And Development Strategies, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(8): 626-637.

GİRİŞ

Literatürde bilginin tanımlanması ve sınıflandırılması farklı biçimlerde ele alınmakta olup, bu sınıflandırmalardan biri de bilginin “açık” ve “örtülü” olmak üzere iki temel kategoriye ayrılmasıdır. Açık bilgi, kelimelerle ifade edilebilen, yazılı ve sözlü olarak kolaylıkla aktarılabilen bilgi türüdür (Awad ve Ghaziri, 2004:46). Ders kitaplarında yer alan bilgiler, haber metinleri veya ansiklopedik içerikler açık bilgi kapsamında değerlendirilmektedir. Bu tür bilgiye erişim ve aktarım genellikle kolaydır; kitaplar, dergiler, gazeteler, dijital bellekler gibi araçlar açık bilginin kayıt altına alındığı ve paylaşıldığı başlıca kaynaklardır.

Örtülü bilgi ise deneyime, uygulamaya ve sezgiye dayalı olup, sözel ya da yazılı olarak ifade edilmesi ve aktarılması oldukça güç olan bir bilgi biçimidir. Bu tür bilgi, bireyin bizzat eylemde bulunmasıyla edinilir ve öğrenme süreci çoğunlukla deneyimsel yollarla gerçekleşir (Johannessen vd., 1999: 128-129 Schulz ve Jobe, 2001:142; Malone, 2002: 116). Örneğin, daha önce hiç mango ya da çay tatmamış bir kişiye bu tatları kelimelerle tam anlamıyla anlatmak oldukça zordur; en etkili yöntem bu kişilerin söz konusu tatları doğrudan deneyimlemesidir. Benzer şekilde, bisiklete binmek gibi motor beceri gerektiren eylemler de doğrudan uygulamayla, yani örtülü bilgi yoluyla öğrenilmektedir. Bu tür öğrenme süreçleri genellikle tekrar, gözlem ve deneme-yanılma yoluyla gerçekleşir.

Nitekim marangozluk, berberlik veya aşçılık gibi mesleklerde uzmanlaşma süreci, büyük ölçüde deneyim temelli öğrenmeye dayanmaktadır. Sadece teorik bilgiyle ya da izleyerek bu mesleklerde yetkinlik kazanmak çoğu zaman mümkün değildir. Bu bağlamda gastronomi alanı da hem açık hem de örtülü bilgiyi bünyesinde barındıran, uygulamaya dayalı bir disiplindir. Her ne kadar yemek tarifleri açık bilgi olarak yazılı hale getirilebilse de bu tariflerin başarılı bir biçimde uygulanarak nitelikli bir yemeğe dönüştürülmesi, aşçının sahip olduğu örtülü bilgiye bağlıdır.

Yemek pişirme sürecinde malzemelerin doğranma biçimi, kullanılan ısı düzeyi, pişirme süresi gibi unsurlar, çoğunlukla aşçının zaman içinde deneyimleyerek kazandığı bilgi ve becerilerle şekillenir. Örneğin, bir hamurun ideal kıvamını ya da bir ürünün tam pişme derecesini sezgisel olarak belirleyebilme yetisi, uzun yıllara dayalı uygulamalı bir öğrenme sürecinin ürünüdür. Aynı yemeğin her seferinde benzer lezzetle hazırlanabilmesi, bu tür örtülü bilginin etkin kullanımına bağlıdır.

Bu durum, aile büyüklerimizin –özellikle anneannelerimizin ve babaannelerimizin– yaptığı yemeklerin eşsiz lezzetlerinde de kendini göstermektedir. Aynı malzemeler kullanılsa ve aynı tarif birebir uygulansa dahi, benzer tadın yakalanamaması, örtülü bilginin rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla örtülü bilgi, kısa sürede edinilmesi ya da kolaylıkla taklit edilmesi mümkün olmayan, uygulama ve deneyim yoluyla içselleştirilen bir bilgi türü olarak, gastronomi pratiğinde merkezi bir konuma sahiptir.

ÖRTÜLÜ BİLGİ KAVRAMI

Örtülü bilgi, açık bilginin aksine kelimelerle veya yazılı olarak ifade edilmesi güç olan bilgi türü olarak tanımlanmaktadır. Açık bilgiyi kelimelere dökmek ne kadar kolaysa, örtülü bilgiyi resmileştirmek veya başkalarına aktarmak da o derece güçtür (Tablo 1). Çünkü örtülü bilgi kişisel, deneyimsel ve çoğu zaman sezgiseldir. Bir başka ifadeyle örtülü bilgi uygulama ve deneyim yoluyla elde edilen bir bilgi türüdür. Genellikle “yaparak öğrenilir” ve büyük ölçüde duyuşsal algıya dayanır (Koskinen ve Vanharanta, 2002: 57; Nonaka ve Von Krogh, 2009: 635). O nedenle kültürümüzde annelerimizin uzun yıllara dayalı emek ve becerilerinin sonucu olan tarif

edilemez lezzetleri “anne eli” “anne eli değmiş” gibi metaforlarla ifade edilmektedir. Annelerimizin bu lezzet farklılıklarının altında ise anlatımı ve aktarımı güç olan, eylem ve deneyime dayalı olarak kazanılan örtülü bilgi bulunmaktadır.

Örneğin bir ders kitabında yer alan bilgiler açık bilgidir. Kolayca ifade edilebilir ve kaydedilebilir. Ancak bisiklete binmek deneyim gerektirir ve kelimelerle ifade edilmesi oldukça güçtür. Benzer şekilde bir enstrüman çalmayı bilmek de ifadesi ve aktarımı zor bir “his” içerir. Sadece anlatarak karşımızdaki kişiye bisiklete binmeyi ya da bir enstrüman çalmayı öğretemeyiz. Çünkü örtülü bilgi uygulama ve yaşanmışlık gerektirir. Yüzmeyi öğrenebilmek için su yutmayı, bisiklete binmeyi öğrenebilmek için düşmeyi göze alabilmeyi gerektirir.

Örtülü bilginin ifadesi güç olduğundan, kaydedilmesi de kolay değildir. Örneğin kütüphaneler sayısız açık bilgi kaynakları ile doludur. Buralarda kitaplara, dergilere dökülmüş sonsuz türde ve sayıda açık bilgiye ulaşılabilir. Ancak örtülü bilgi kaynaklarına ulaşmak bu derece kolay değildir (Doğan vd., 2011: 239; Muthuveloo vd., 2017: 195). Örtülü bilgiyi edinebilmek için bir rehber, bir ustaya ihtiyaç duyulur. Çömlek yapabilmek ya da bir ahşap oymacılığı için bir ustanın rehberliğine gerek vardır. Eyleme ve deneyime dayalı bir bilgi türü olduğu için örtülü bilginin aktarımında da usta-çırak ilişkisi egemendir (Archibugi, 2021: 103). Dolayısıyla işin başına geçmeden sadece bakarak, izleyerek örtülü bilgiyi edinmek olanaklı değildir (Lubit, 2001: 164; Boiral, 2002: 291). Nitekim ülkemizde zanaat olarak ifade edilen ve el işi, özel beceri ve iş bilgisi gerektiren meslek grupları genel olarak örtülü bilgiye dayalıdır ve usta-çırak ilişkisi bağlamında hayat bulmakta, gelecek nesillere aktarılmaktadır (Mascitelli, 2000: 179; Johannessen vd., 2001:3; Doğan, 2003: 58).

Tablo 1. Açık ve Örtülü Bilgi Özellikleri

Özellik/Ölçütler	Açık Bilgi	Örtülü Bilgi
Nitelik	Belgelenmiş, açıkça (yazılı/sözlü) ifade edilmiş, resmi	Örtülü, sezgisel, kişisel
Kazanım/Edinim Şekli	Okuma, talimat veya eğitim yoluyla	Deneyim, eylem ve pratik yoluyla
Belgelenmesi/kaydedilmesi	Son derece kolay	Oldukça güç
Aktarılabilirlik	Kılavuzlar, yazılı/sözel materyaller veya sunumlar aracılığıyla kolayca paylaşılabilir	Aktarılması veya açıklanması zor
Zaman	Okuyarak ya da dinleyerek daha kısa sürede kazanım	Yaparak, deneyimleyerek daha uzun sürede kazanım
Risk	Kaybolma riski yok denecek kadar az	Usta/rehberlerin emekli olma, vefat etmesine bağlı olarak kaybolma riski yüksek
Yenilik ve Yaratıcılık	Yenilik ve yaratıcılığa katkısı dolaylı	Yenilik ve yaratıcılığa katkısı doğrudan ve yüksek
Örnekler	Ders kitapları, gazete/dergi haberleri, yemek tarifleri, eğitim kılavuzları, broşürler	Yemek yapmak, bisiklete binmek, spor yapmak, resim/beste yapmak

Dokumacılık, lüle taşı işlemeciliği, bakırcılık, kalaycılık, demircilik, bastonculuk, tekneçilik, taş ustalığı örtülü bilgiye dayalı usta-çırak ilişkisinin olduğu zanaat dallarından bazılarıdır. Bu

açıdan bakıldığında aşçılığın da örtülü bilgi temelli, usta-çırak ilişkisinin egemen olduğu bir meslek dalı olduğu açıktır. Bıçak, çatal, kaşığa el vurmadan, kepçeyi alıp ocağın başına geçmeden aşçı olmak olanaklı değildir. İyi bir aşçı olmanın da temelinde uzun süreli bir deneyim, emek ve sabır olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca örtülü bilgi, yenilik ve yaratıcılığın hayat kaynağıdır (Harlow, 2008: 148). Çünkü örtülü bilgi her zaman açıklanamayan içgörü ve sezgilere dayanmaktadır. Bu içgörü ve sezgilerle olan derin etkileşim yaratıcı düşüncelere, yenilikçi eylem ve girişimlere yön vermektedir. Açık bilgilere her zaman herkes kolaylıkla ulaşabilmektedir. Ancak yenilik ve yaratıcılık açık bilgilerin bireyin örtülü bilgi deryasında özümseyip harmanlanmasıyla gelişmekte hayat bulmaktadır. Nitekim bir aşçı da yemek reçetesinde yer alan açık bilgilere kendi örtülü bilgi deryasından eklemeler yapmak suretiyle yenilikler katabilmekte, özgün tabaklar ortaya koyabilmektedir.

GASTRONOMİ VE ÖRTÜLÜ BİLGİ

Gastronomi, en basit tanımıyla yeme-içme sanatı olarak ifade edilmekte; daha kapsamlı bir yaklaşımla ise, yiyecek ve içeceklerin hijyen ve sanitasyon ilkeleri doğrultusunda hazırlanarak hem görsel hem de damak zevkine hitap edecek biçimde sunulduğu yemek kültürü ya da yemek sanatı olarak tanımlanmaktadır (Sarışık ve Özbay, 2015: 265-266; Özdemir ve Altınar, 2019: 3). Literatürde gastronomi kavramına ilişkin çeşitli tanımlamalar bulunmakla birlikte, bu tanımların ortak paydası, gastronominin yalnızca bir tüketim pratiği değil, aynı zamanda bir kültür ve sanat biçimi olarak ele alındığı gerçeğidir. Bu bağlamda, gastronomi alanında örtülü bilginin merkezi bir role sahip olduğu açıkça görülmektedir.

Örtülü bilgi, sanat ve zanaat gibi kavramlarla iç içe geçmiş; özellikle soyut kültürel mirasın üretimi, korunması ve aktarımında temel bir unsur olarak işlev görmektedir. Bu bilgi türü, bireylerin deneyim, gözlem ve uygulama yoluyla içselleştirdikleri; sözlü veya yazılı biçimde kolayca aktarılması güç olan bir bilgi biçimidir. Gastronominin sanatsal yönü, örtülü bilginin tarih, antropoloji, sosyoloji ve psikoloji gibi sosyal bilim alanlarıyla da etkileşim içinde olmasına olanak sağlamaktadır.

Günümüzde gastronomi, yalnızca beslenmeye yönelik bir faaliyet olmaktan çıkarak kültürel, ekonomik ve turistik bir olgu haline gelmiştir. Yiyecek ve içecek deneyimi amacıyla yapılan seyahatlerin artış göstermesi, öncelikle gastronomi turizminin doğuşuna, daha sonra ise ciddi üretim ve istihdam potansiyeline sahip güçlü bir sektörün oluşmasına zemin hazırlamıştır (Küçükkömürler vd., 2018: 81). Bu gelişmeler, gastronomiyi diğer bilim disiplinleriyle de etkileşim içine sokmuş; ziraat, tıp, kimya ve ekonomi gibi alanlarla olan yakın ilişkiler sonucunda gastroekonomi, moleküler gastronomi ve nörogastromi gibi yeni alt alanlar ortaya çıkmıştır (Küçükkömürler vd., 2018: 79; Batu, 2019: 43; Yılmaz vd., 2021: 143; Gürsoy ve Özer, 2022: 17).

Uluslararası düzeyde turizm harcamalarının yıllık bir trilyon doları aşması ve gastronomi turizminin bu pastadan %20'yi aşan bir pay alması (www.tursab.org.tr), gastronomiye ve gastronomi turizmine yönelik ekonomik temelli bakış açılarının, uygulamaların ve girişimlerin hız kazanmasına neden olmuştur (Kocaman ve Kocaman, 2014: 734). Söz konusu gelişmeler, yerel tatların keşfi, korunması, tanıtımı ve küresel pazarlara sunumu yönündeki çabaların da artmasına katkı sağlamıştır. Bir yandan gastronomi festivalleri, kongreler ve turlar düzenlenirken, diğer yandan bu kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla marka, patent ve coğrafi işaretleme gibi girişimlerin sayısında da gözle görülür bir artış yaşanmaktadır.

Farklı tatların ve yöresel lezzetlerin bir rekabet avantajı unsuru olarak görülmeye başlanması, gastronomi mirasının temel bileşenlerine yönelik bakışları ve sorgulamaları da derinleştirmiştir.

Her ne kadar dünya genelinde birçok yemeğin yazılı reçetelerine ulaşmak mümkün olsa da bu reçetelerin aynı tat ve dokuya sahip ürünlere dönüşebilmesi, örtülü bilginin varlığını ve önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Örneğin, İtalya'daki bir pizzanın, Adana'daki bir kebabın, Gaziantep'teki bir baklavanın veya Malatya'daki bir tavanın özgün lezzetini başka bir yerde birebir yakalayabilmek oldukça zordur. Bu durum, yalnızca malzeme ve tarifle açıklanamayacak bir uzmanlık, deneyim ve becerinin; dolayısıyla örtülü bilginin gastronomide belirleyici unsur olduğunu göstermektedir.

Aynı malzemeler, aynı oranlarda farklı bireylere sunulsa dahi, yaşamını söz konusu yemeğin hazırlanmasına adanmış bir ustanın elde ettiği lezzet, diğer kişiler tarafından çoğu zaman yakalanamaz. Bu niteliksel farklılık, ustanın yıllar içinde uygulamalı olarak edindiği bilgi birikimi ve deneyiminin, yani örtülü bilginin bir yansımasıdır. Dolayısıyla gastronomi alanında pek çok bilgi türü açık biçimde aktarılabilirken, örtülü bilginin taklit edilmesi ya da kısa sürede edinilmesi mümkün değildir. Çünkü örtülü bilgi, yalnızca zihinsel değil, aynı zamanda bedensel ve duysal süreçlerin birleşimiyle edinilen; aktarımı son derece güç, deneyime dayalı bir bilgi biçimidir (García-Almeida ve Ballesteros-Rodríguez, 2020: 54).

Gastronomide Örtülü Bilginin Rolü

Örtülü bilgi, mutfak sanatları ve gastronomik geleneklerin temel bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Şeflerin, aşçıların ve diğer mutfak sanatkarlarının uygulamalı deneyim, gözlem ve kültürel etkileşimler yoluyla edindikleri sezgisel, deneyimsel ve çoğu zaman sözsüz biçimde aktarılan bilgi türü, örtülü bilginin kapsamını oluşturmaktadır (Rahmawati vd., 2015: 65). Gastronomi bağlamında örtülü bilginin rolü çeşitli işlevsel başlıklar altında değerlendirilebilir.

Mutfak Geleneklerinin Korunması: Geleneksel mutfak kültürlerinin sürekliliğinde örtülü bilgi belirleyici bir rol oynamaktadır. Pek çok geleneksel tarif ve pişirme yöntemi, yazılı kaynaklarda ayrıntılı şekilde yer almakla birlikte, gerçek anlamda uygulamalı öğrenim yoluyla kavranabilmektedir. Örneğin, baklava hamurunun “zar inceliğinde” açılması gibi teknik detaylar, yalnızca uygulama ve deneyimle içselleştirilebilecek beceriler arasında yer almaktadır. Bu durum, gastronomik uygulamaların yalnızca teknik değil, aynı zamanda kültürel bir miras olduğunu ortaya koymaktadır. Mutfak, bir toplumun kimliğini yansıtan temel kültürel yapılardan biridir ve bu kimliğin gelecek kuşaklara aktarımı çoğunlukla örtülü bilgi aracılığıyla gerçekleşmektedir. Yiyecek ve içecekler, maddi olmayan kültürel mirasın en somut temsil biçimlerinden biri olup, örtülü bilgi bu mirasın aslına uygun biçimde korunmasına katkı sağlamaktadır.

Ustalığın İnşasında Temel Dayanak: Örtülü bilgi, mutfak sanatında ustalığın kazanılmasında başat bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Şeflerin ve aşçıların zanaatlarını geliştirirken güven duydukları temel referans noktası, bu bilgi türüdür. Örneğin, hamurun ideal kıvamını hissedebilmek, baharatları uygun miktar ve zamanda ekleyebilmek ya da pişirme sıcaklığını sezgisel olarak ayarlayabilmek, ancak deneyime dayalı örtülü bilgi sayesinde mümkündür. Bu türden beceriler, zaman içerisinde pratikle edinilmekte ve bireyin uzmanlaşma sürecini doğrudan etkilemektedir. Böylelikle örtülü bilgi, temel mutfak becerilerinin uzmanlığa dönüşmesine olanak tanıyarak gastronomiyi zanaatın ötesine taşıyan sanatsal bir düzleme ulaştırmaktadır.

İnovasyonun Temel Dinamiği: Gastronomide yaratıcı süreçler büyük ölçüde örtülü bilginin varlığına dayanmaktadır. Malzemelerin, tat profillerinin ve pişirme tekniklerinin sezgisel olarak anlaşılması, şeflerin inovatif yaklaşımlar geliştirmelerine imkân tanımaktadır (Harrington vd., 2009: 73). Deneyim temelli bilgiye sahip mutfak profesyonelleri, yeni reçeteler denemekte veya

mevcut tarifleri özgün bağlamlara uyarlamakta daha esnek davranabilmektedir. Açık talimatların ötesine geçerek doğaçlama üretim yapabilme yeteneği, örtülü bilginin inovatif kapasitesini doğrudan yansıtmaktadır.

Kalite ve Tutarlılığın Sürdürülmesi: Gastronomik üretimde kaliteyi sürekli kılmak, yalnızca yazılı tariflerin uygulanmasıyla mümkün olmamaktadır. Nitekim tariflerde yer almayan nüanslar, çoğu zaman mutfaktaki başarının anahtarıdır. Örtülü bilgi, bu bağlamda şeflerin duyuşal deneyimlerine ve teknik uzmanlıklarına dayalı olarak yüksek kalite standartlarını muhafaza etmelerine yardımcı olmaktadır. Örneğin, ideal karamelizasyon derecesine ulaşmış bir soğanın kokusu veya uygun şekilde dinlendirilmiş bir hamurun dokusu, deneyimli bir mutfak profesyoneli için kalite göstergesi olduğu kadar aynı zamanda örtülü bilginin de bir yansımasıdır.

Duyusal Farkındalığın Geliştirilmesi: Gastronomi yalnızca görsel sunumla sınırlı kalmamakta; tat, koku, doku ve hatta ses gibi duyuşal öğeleri de içermektedir. Örtülü bilgi, bu duyuşal öğelerin ayırt edilmesini ve hassas biçimde yönetilmesini mümkün kılar. Mutfak profesyonelleri bu bilgi sayesinde tariflerde ya da pişirme tekniklerinde duyuşal temelli ayarlamalar yaparak rafine tatlar ortaya çıkarabilmekte, böylelikle genel yemek deneyiminin kalitesini yükseltebilmektedirler.

Bilim ile Sanat Arasındaki Köprüünün Kurulması: Yemek tarifleri, ölçüler ve pişirme süreleri gibi unsurlar, mutfak uygulamalarının bilimsel yönünü temsil ederken; örtülü bilgi, bu bilimsel temelin üzerine yaratıcı ve sezgisel bir katman eklemektedir. Deneyimli bir şefin içgüdüleri, yazılı reçetelerin ötesine geçerek yemeğe kişisel ve sanatsal bir dokunuş kazandırmaktadır. Bu durum, açık bilginin mutfakta rasyonel zemini sağladığı; örtülü bilginin ise yemeği estetik bir sanat eserine dönüştürdüğü bir sentez olarak değerlendirilebilir.

Mutfak Ekonomisinin ve Kültürel Sürdürülebilirliğin Desteklenmesi: Fırıncılık, şarapçılık ve peynir üretimi gibi geleneksel gıda üretimi alanları, genellikle ustadan çırağa aktarılan örtülü bilgiye dayanmaktadır. Bu tür üretim pratikleri, yalnızca yerel ekonomileri desteklemekle kalmamakta; aynı zamanda niş gıda endüstrilerinin gelişimini ve sürdürülebilirliğini de sağlamaktadır. Geleneksel üretim yöntemlerinin korunması hem ekonomik kalkınma hem de kültürel mutfak mirasının sürekliliği açısından stratejik bir öneme sahiptir.

Gastronomide Örtülü Bilgiyi Koruma ve Geliştirme Stratejileri

Diğer meslek ve zanaat alanlarında olduğu gibi gastronomide de örtülü bilgiyi tehdit eden gelişmeler görülmektedir. Özellikle küreselleşme gıda sektöründe homojen bir yapıyı tetiklemektedir. Günümüzde standartlaştırılmış fast-food zincirlerinin ve mutfak uygulamalarının yükselişi, örtülü bilgiye dayalı geleneksel yemekler ve pişirme teknikleri için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Diğer yandan birçok gastronomi ve aşçılık okullarında deneysel öğrenmeden daha çok açık bilgiye (tarifler, ölçümler) öncelik verildiği de bir gerçektir (García-Almeida ve Ballesteros-Rodríguez, 2018: 54). Bu da uygulamalı beceri gelişiminin derinliğini azaltmakta örtülü bilginin yeni kuşaklara aktarımını engelleyebilmektedir. Ayrıca kültürel mirasımız olan yemeklerin yaşayan efsaneleri olan deneyimli büyüklerimiz, aşçı ya da şeflerimiz uzun yıllara dayalı birikimlerin aktarmadan emekli olmakta ya da vefat etmektedir. Bu anlamda geleneksel mutfak kimliğimiz ve tekniklerimiz yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Öte yandan gıda sektöründe otomasyon ve önceden paketlenmiş malzemelerin artışı, örtülü mutfak becerilerinin kazanılmasında kritik öneme sahip olan dokunsal ve duyuşal katılım fırsatlarını giderek azaltabilmektedir. Gastronomide örtülü bilginin korunması, mutfak kültür ve kimliğimizin gelecek nesillere güvenle aktarılabilmesi başvurulabilecek yolları da şu şekilde sıralamak olanaklıdır:

Usta-Çırak İlişkisinin Teşvik Edilmesi: Tüm zanaatlarda olduğu gibi gastronomide de usta-çırak ilişkisinin vazgeçilmez bir değer olduğunun bilinmesi ve bu anlamda teşvik edilip desteklenmesi gerekmektedir (Harrington vd., 2009: 73; García-Almeida ve Ballesteros-Rodríguez, 2018: 54). Deneyimli ustaların gözetiminde uygulamalı öğrenme, çırakların çoğu zaman belgelenmeyen paha biçilemez, incelikli beceriler kazanmalarına olanak tanıyacaktır. Geleneksela gastronomi dünyasında yapılandırılmış usta-çırak programlarının geliştirilip genişletilmesi, bu geleneksel öğrenme modelini resmileştirecek ve teşvik edecektir (Archibugi, 2021: 103).

Gözlem Yoluyla Kayıt ve Dokümantasyon: Örtülü bilgi her zaman yazıya geçirilemese de görsel sunumların kaydedilmesi veya etkileşimli deneyimler oluşturulması korumaya yardımcı olabilmektedir. Video dokümantasyonunun ve sanal yemek pişirme derslerinin kullanılması, mutfakla ilgili örtülü bilgilerin küresel düzeyde yakalanması ve paylaşılması için güçlü araçlar oluşturabileceği unutulmamalıdır.

Mutfak Mirasını Önemini Topluma Anlatabilme: Günümüzde slow-food gibi hareketler, geleneksel pişirme yöntemlerinin korunmasının kültürel önemini vurgulamakta önemli rol oynayabilmektedir (Fader vd., 2022:53). Bu bağlamda festivaller, yemek yarışmaları ve halkı bilinçlendirme kampanyaları düzenlemek, miras mutfağının değerini topluma daha iyi anlatmakta yararlı olabilecektir.

Duyusal Eğitimin Aşçılık Eğitimine Entegre Edilmesi: Tat, aroma ve doku konusunda eğitim, mutfak sezgisini ve yemek hazırlamada karar verme becerisini geliştirmektedir. Dolayısıyla resmi mutfak müfredatına duyu odaklı modüllerin dahil edilmesinin, mutfak eğitiminde ileriye doğru atılmış önemli bir adım olacağı gözlerden kaçırılmamalıdır.

Toplu Yemek Atölyeleri: Bu etkinlikler nesiller arası bilgi paylaşımını teşvik eder ve yerel topluluklarda aidiyet duygusunu geliştirebilmektedir (Gaol ve Prabowo, 2022: 1154). Yerel kuruluşlarla ortaklık kurmak ve kapsayıcı katılımı teşvik etmek bu çalıştayların erişimini ve etkinliğini güçlendirebilmektedir. Geleneksel tekniklerin paylaşıldığı bu yerel etkinliklere veya sınıflara ev sahipliği yapmak, nesiller arası uçurumların kapatılmasına yardımcı olmakta ve örtülü bilgi paylaşımını teşvik etmektedir. Örneğin Büyükannenin Mutfağı Atölyeleri başlıklı bir organizasyon fikri oldukça değerli ve anlamlı bir girişim olabilir. Bu tür etkinlikler, toplumsal hafızayı canlı tutarak geleneksel yemek tariflerinin ve pişirme tekniklerinin gelecek nesillere aktarılmasını sağlayabilir. Ayrıca, yaşlı bireylerin topluma aktif bir şekilde katkıda bulunmasını teşvik ederek onların değerli deneyimlerinin farkına varılmasını da sağlayabilecektir.

Nesiller arası bağları güçlendirme açısından da önemli bir rol oynar. Genç nesillerin büyüklerinden öğrendiği tarifler sadece yemek yapma becerileriyle sınırlı kalmaz; aynı zamanda kültürel değerlerin, aile hikâyelerinin ve mutfakla ilgili inceliklerin aktarılmasına da olanak tanımaktadır. Etkileşimi artırmak adına bu tür atölyelerde görsel içerikler oluşturmak, katılımcılara tarif defterleri sunmak ve birlikte yemek pişirilen anıları kayıt altına almak da anlamlı bir dokunuş olabilir. Ayrıca farklı bölgelerden gelen tariflerle atölyenin çeşitliliği artırılabilir.

Diğer yandan “çiftlikten sofraya mevsimsel yemek kursları” başlığı altında organizasyonlar düzenlenebilir. Ulusal ve yerel yönetimlerin yerel çiftçilerle düzenleyebilecekleri bu kurslarda katılımcılara geleneksel teknikleri kullanarak taze yerel malzemeleri nasıl seçecekleri, nasıl hazırlayıp pişirecekleri öğretilir. Ayrıca “kültürel mutfak şenliği” başlığı altında da organizasyonlar düzenlenebilir. Bu organizasyonlar topluluklar arasındaki bağları güçlendiren ve kültürel çeşitliliği artıran bir etkinlik türü olacaktır. Farklı kültürlerden gelen pişirme yöntemlerinin sergilenmesi ve kişisel yemek hikayelerinin paylaşılması, katılımcılar için zengin bir deneyim sunabilmektedir. Bu tür şenlikler, sadece gastronomiyle ilgili değil, aynı zamanda kültürel değerlerin anlaşılması ve saygı duyulmasını teşvik eden sosyal etkinliklerdir (Pierce,

2023: 1). Özellikle toplumsal çeşitliliğin yoğun olduğu bölgelerde bu tür etkinlikler, mutfak mirasını koruma ve yerel dayanışmayı artırma açısından büyük bir öneme sahiptir. Katılımcıların tariflerini küçük stantlarda sunması, yemek hikayelerini anlatan kısa söyleşiler düzenlenmesi, kültürel danslar veya müzik etkinliklerinin eklenmesi, katılımcılara geleneksel tarifleri içeren broşürler dağıtılması bu tür organizasyonların başarısını artıran faaliyetler olabilir.

Bir başka seçenek ise “geleneksel fermentasyon atölyeleri” olabilir. Bu atölyeler gastronomi dünyasında unutulmaya yüz tutmuş önemli bir becerinin canlandırılmasına ve nesilden nesile aktarılmasına büyük katkı sağlayabilir. Fermentasyon süreci, yalnızca bilimsel ölçülere dayanmaktan çok, duyuşsal farkındalık gerektiren örtülü bilgiyi de içeren bir sanattır. Zamanlama, doku ve tat gibi faktörlerin deneyimle öğrenilmesi gerektiği bu tekniklerde atölyeler, katılımcıların kendi tariflerini özelleştirmelerine ve süreç boyunca yaratıcı olmalarına olanak tanıyabilmektedir. Fermentasyon sürecinin adım adım görsel olarak açıklanması, katılımcıların farklı tat profilleri oluşturmak için malzeme kombinasyonları denemeleri, süreç boyunca katılımcıların tat, koku ve doku değişimlerini takip etmelerinin teşvik edilmesi, fermente gıdaların tarihsel ve kültürel önemi hakkında bilgilendirici bir bölüm eklenmesi bu atölyelerin başarısını artırabilir.

Yemek pişirme gösterilerinin de olduğu “hasat şenlikleri” düzenlenebilir. Hasat dönemine özgü malzemelerle yapılan gösteriler, katılımcılara sezonluk mutfak zenginliklerini değerlendirme konusunda ilham verebilir. Şeflerin veya deneyimli gıda üreticilerinin katılımcılarla etkileşime geçebileceği alanlar oluşturmak, turşu, reçel yapımı ve fermente gıdaların saklanmasıyla ilgili ipuçları ve püf noktaların paylaşımı, katılımcıların gıdaların kıvamı, kokusu ve tadını doğrudan deneyimleyebilecekleri interaktif bölümler oluşturulması, katılımcıların uygulamalı olarak deneyim kazanabileceği küçük gruplar oluşturulması, geleneksel gıda koruma yöntemlerinin tarihçesi ve kültürel önemi hakkında bilgiler sunulması bu organizasyonları başarılı kılacaktır.

Odun ateşinde pişirme veya uygulamalı rehberlik gerektiren karmaşık hamur işi tasarımları gibi geleneksel ekmek yapma tekniklerine odaklanan pişirme şenlikleri de düzenlenebilir. Bu tür faaliyetler de geleneksel pişirme tekniklerini ve yerel mutfak kültürünün gelecek nesillere aktarımına önemli yararlar sağlayabilecektir.

Özet olarak yukarıda açıklanmaya çalışılan stratejiler, mutfak bilgisinin korunmasında hem geleneksel hem de modern yöntemlerin önemini vurgulamaktadır. Mutfak sanatlarının hem canlı kalmasını hem de kültüre kök salmasını sağlayarak teknolojik gelişmeler ile mirasa dayalı uygulamalar arasında bir denge oluşturmayı hedeflemektedir.

SONUÇ

Örtülü bilgi, gastronominin özünü oluşturan temel bir unsurdur; sezgisel becerileri, duyuşsal farkındalığı ve yemek pişirme eylemini yalnızca teknik bir süreç olmaktan çıkararak estetik, kültürel ve sanatsal bir pratiğe dönüştüren köklü gelenekleri kapsamaktadır. Bu bağlamda örtülü bilgi, bilim ile sanatın, gelenek ile yeniliğin kesişim noktasında konumlanarak gastronomiye derinlik ve anlam kazandıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Yemek pişirme pratiği, yalnızca mutfakla sınırlı kalmayan, aynı zamanda toplumların kültürel belleğinde yer alan ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir mirastır (Tekin, 2017). Bu nedenle örtülü bilgi, yazılı tariflerde ya da standart eğitim materyallerinde tam olarak ifade edilemeyen, ancak deneyim, sezgi ve kültürel bağlam aracılığıyla içselleştirilen uzmanlığı ve incelikleri bünyesinde barındırır. Söz konusu bilgi türü, mutfak mirasının korunmasından yaratıcı süreçlerin

desteklenmesine kadar geniş bir yelpazede mutfak sanatlarının sürdürülebilirliğini ve evrimini mümkün kılmaktadır.

Günümüzde teknolojik ilerlemeler ve standardizasyon süreçlerinin mutfak pratiği üzerindeki etkisi giderek artarken, örtülü bilginin korunması ve aktarılması hayati bir önem taşımaktadır. Bu kapsamda, usta-çırak ilişkilerinin teşvik edilmesi, görsel ve uygulamalı süreçlerin sistematik biçimde belgelenmesi, gastronomi mirasının toplum nezdinde görünür kılınması, duyuşal eğitimin resmi müfredatlara entegre edilmesi ve topluluk temelli öğrenme yaklaşımlarının desteklenmesi, bu kültürel ve entelektüel birikimin sürdürülebilirliği açısından kritik stratejiler olarak öne çıkmaktadır.

Gastronomi alanı, örtülü bilgiye değer vererek ve bu bilgi biçimini sistemli şekilde besleyerek kültürel çeşitliliği muhafaza etme, yenilikçi yaklaşımları teşvik etme ve gelecek nesillere yalnızca reçeteleri değil, aynı zamanda yemek pişirmenin ardındaki derin anlamı da aktarma potansiyeline sahiptir. Şeflerin, eğitimcilerin ve gastronomiyle ilgilenen bireylerin bu mirasın korunmasına yönelik ortak çabaları, mutfak sanatlarının gelenek ve yaratıcılıkla bütünleşmiş, dinamik ve sürdürülebilir bir alan olarak gelişimini destekleyecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluşan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

KAYNAKLAR

- Archibugi, D. (2021). Choosing your Mentor: A Letter to Creative Minds, *Journal of Innovation Economics & Management*, 3, 103-115.
- Awad, E. and Ghaziri, H. (2004). *Knowledge Management*. New Jersey: Prentice Hall Publishing.
- Batu, A. (2019). Moleküler Gastronomi: Gıda Üretiminde Yeni Bir Devrim, *Aydın Gastronomi Dergisi*, 3(1), 43-54.
- Boiral, O. (2002). Tacit knowledge and environmental management, *Long Range Planning*, 35, 291-317.
- Doğan, H. (2003). Hümanistik bir yaklaşımla örtülü bilgi analizi: Örtülü bilgi gelişimi ve paylaşımında duyuşal zekâ ile beden dilinin rolü ve stratejik kullanım yolları, *Ege Academic Review*, 3(1), 58-66.
- Doğan, H., Doğan, İ. ve Şanlıay, M. (2011). Âşık Sanatının Yapı ve Yaşatılmasında Örtülü Bilginin Rolü ve Etkili Kullanım Yolları, Yaşayan Aşık Sanatı Sempozyum Bildirileri Kitabı, Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (THBMER) Yayınları, Ankara, ss. 237-262.
- Fader, B., Mesmain, M. and Desjardins, E. (2022). Critical food guidance from the slow food movement: The relationship barometer, *Canadian Food Studies*, 9(1), 53-68.

- Gaol, F. L. and Prabowo, H. (2022). Exploring Cooking Knowledge through Community-Based Learning Based on SECI Model for Learning Studies in Indonesia, *Design Engineering*, 1, 1154–1163.
- García-Almeida, D. J. and Ballesteros-Rodríguez, J. L. (2018). Analysis of knowledge Tacitness in the transfer of food and beverage practices: Evidence from new chain hotels, *Journal of Evolutionary Studies in Business*, 3(1), 54-83.
- Gürsoy, Ç ve Özer, Ç. (2022). Sürdürülebilir Unsurların Gelişmesine Katkıda Bulunan Bir Yaratıcı Ekonomi Alanı: Gastroekonomi, *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 5(1), 11-23.
- Harlow, H. (2008). The effect of tacit knowledge on firm performance, *Journal of Knowledge Management*, 12, 148-163.
- Harrington, R. J., Baggs, C. and Ottenbacher, M. C. (2009). Moving from a tacit to s structured culinary innovation process: A case fort ha basics and just-right plots in evaluation, *Journal of Culinary Science and Technology*, 7(1), 73-88.
- Johannessen, J. A. O., Olsen, B. and Olaisen, J. (1999). Aspects of Innovation Theory Based on Knowledge Management, *International Journal of Information Management*, 19, 121-139.
- Johannessen, J. A. O. Olsen, B. and Olaisen, J. (2001). Mismanagement of Tacit Knowledge: The Impotance of Tacit Knowledge, The Danger of Information Technology and What to Do About It, *International Journal of Information Management*, 21, 3-20.
- <https://www.tursab.org.tr/assets/assets/uploads/dunya-turizm-istatistik/2022-yilsonu-değerlendi-rmesi> (10.05.2025).
- Kocaman, M. and Kocaman, E. M. (2014). The Importance of Cultural and Gastronomic Tourism in Local Economic Development: Zile Sample, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4(4), 735-744.
- Koskinen, K and Vanharanta, H. (2002). The role of tacit knowledge in innovation process of small technology companies, *Int. J. Production Economics*, 80, 57-64.
- Küçükkömürler, S., Şirvan, N. B. ve Sezgin, A. C. (2018). Dünyada ve Türkiye’de Gastronomi Turizmi, *Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi*, 2(2), 78-85.
- Lubit, R. (2001). Tacit knowledge and knowledge management: The keys to sustainable competitive advantage, *Organizational Dynamics*, 29(4), 164-178.
- Mascitelli, R. (2000). From experience: Harnessing tacit knowledge to achieve breakthrough innovation, *J. Prod. Innovation Management*, 17, 179-193.
- Malone, D (2002). Knowledge Management: A Model for Organizational Learning, *International Journal of Accounting Information Systems*, 3, 111-123.
- Muthuveloo, R., Shanmugam, N. and Teoh, A. P. (2017). The impact of tacit knowledge management on organizational performance: Evidence from Malaysia, *Asia Pacific Management Review*, 22, 192-201.
- Nonaka, I. and Von Krogh, G. (2009). Perspective-Tacit knowledge and knowledge conversion: controversy and advancement in organizational knowledge creation theory, *Organizational Science*, 20(3), 635-652.
- Özdemir, G. ve Altınar, D. D. (2019). Gastronomi Kavramları ve Gastronomi Turizmi Üzerine Bir İnceleme, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 1-14.

Pierce, H. (2023). Cookin classes are my favorite way to understand a city, <https://www.cntraveler.com/story/cooking-classes-around-the-world>. (Erişim Tarihi 06.05.2025).

Rahmawati, F., Komariah, K. and Auliana, R. (2015). The Acquisition of Tacit Knowlwdge in Culinary Industry Work-Based Learning Process and Its Development Alternative, The 3rd UPI International Conference on Technical and Vocational Education Training, Atlantis Press, pp. 65-68.

Sarışık, M. ve Özbay, G. (2015). Gastronomi Turizmi Üzerine Bir Literatür İncelemesi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26(2), 264-278.

Schulz, M. and Jobe, L. A. (2001). Codification and Tacitness as Knowledge Management Studies: An Emprical Exploration, *Journal of High Technology Management Research*, 12, 139-165.

Tekin, B. (2017). Mutfakta edebiyat: Laura Esquivel'in acı çikolata adlı eserinde yemek kültürü ve duyguların etkileşimi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37, 131-140.

Yılmaz, İ., Akay, E. ve Er, A. (2021). Nörogastronomi, *Aydın Gastronomi Dergisi*, 5(2), 143-156.

KAVRAMSAL MAKALE

Sosyal Anksiyete Bozukluğu ve Bilişsel Davranışçı Terapi Üzerine Bir Derleme

Gökçe SAKARYA, Lisans Öğrencisi, Yakın Doğu Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Lefkoşa, KKTC, e-posta: 20211119@std.neu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1790-5088>

Doç. Dr. Meryem KARAAZİZ, Yakın Doğu Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Lefkoşa, KKTC, e-posta: meryem.karaaziz@neu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0085-612X>

Öz

Sosyal anksiyete bozukluğu (SAB), bireyin sosyal ortamlarda olumsuz değerlendirilme ya da küçük düşürülme korkusuyla yoğun kaygı yaşaması ve bu kaygının işlevselliği olumsuz etkilemesiyle karakterize edilen bir ruhsal bozukluktur. SAB; bilişsel, davranışsal, biyolojik ve çevresel faktörlerin etkileşimiyle ortaya çıkmakta ve bireyin yaşam kalitesi ile kişilerarası ilişkilerini ciddi düzeyde etkilemektedir. Bu çalışma bir derleme çalışmasıdır. Derleme çalışmaları, belirli bir konuya ilişkin literatürün sistematik ve eleştirel biçimde incelenmesini amaçlayan bilimsel araştırmalardır. Bu kapsamda, Google Akademik veri tabanından ulaşılan, Türkçe yayımlanmış tam metin çalışmalar incelenmiştir. Çalışmanın amacı, SAB yaşayan bireylerde bilişsel davranışçı terapinin (BDT) etkililiğini değerlendirmektir. Bulgular, genetik yatkınlık, travmatik yaşam olayları, olumsuz bilişsel örüntüler ve sosyal çevre gibi faktörlerin SAB gelişiminde rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca hem bireysel hem grup formatında uygulanan BDT'nin sosyal kaygı semptomlarını azaltmada ve eşlik eden psikolojik sorunlarda olumlu etkiler yarattığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, erken müdahale olanaklarının artırılması, bireyselleştirilmiş BDT programlarının geliştirilmesi ve grup terapilerinin yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Anksiyete Bozukluğu, Bilişsel Davranışçı Terapi, Derleme.

Makale Gönderme Tarihi: 12.05.2025

Makale Kabul Tarihi: 05.08.2025

Önerilen Atıf:

Sakarya, G. ve Karaaziz, M. (2025). Sosyal Anksiyete Bozukluğu ve Bilişsel Davranışçı Terapi Üzerine Bir Derleme, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(8): 638-656.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2025, 8(8): 638-656. DOI:10.26677/TR1010.2025.1573

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

A Review on Social Anxiety Disorder and Cognitive Behavioral Therapy

Gökçe SAKARYA, Undergraduate Student, Near East University, Faculty of Arts and Sciences, Nicosia, TRNC, e-mail: 20211119@std.neu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1790-5088>

Associate Prof. Dr. Meryem KARAAZİZ, Near East University, Faculty of Arts and Sciences, Nicosia, TRNC, e-mail meryem.karaaziz@neu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0085-612X>

Abstract

Social anxiety disorder (SAD) is a psychological condition marked by an intense concern about negative judgment or embarrassment in social contexts, which may result in considerable disruption to everyday functioning. SAD develops through the interplay of cognitive, behavioral, biological, and environmental influences and significantly diminishes individuals' quality of life and interpersonal relations. This paper is a literature review. Such reviews aim to systematically and critically analyze existing scholarly work on a defined subject. In this regard, full-text academic publications in Turkish, accessible via Google Scholar, were examined. The objective of this review is to assess the efficacy of cognitive behavioral interventions for individuals diagnosed with SAD. The findings demonstrate that genetic vulnerability, traumatic experiences, maladaptive cognitive schemas, as well as adverse social environmental conditions contribute significantly to the onset of SAD. Furthermore, individualized and group-oriented CBT interventions demonstrated efficacy in alleviating symptoms associated with social anxiety and in addressing related psychological concerns. In conclusion, increasing opportunities for early intervention, tailoring CBT programs to individual needs, and enhancing access to group-format therapies are advised.

Keywords: Social Anxiety Disorder, Cognitive Behavioral Therapy, Review.

Received: 12.05.2025

Accepted: 05.08.2025

Suggested Citation:

Sakarya, G. and Karaaziz, M. (2025). A Review on Social Anxiety Disorder and Cognitive Behavioral Therapy, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(8): 638-656.

GİRİŞ

İnsanlık tarihine bakıldığında, bireyin biyolojik, fizyolojik ve psikolojik boyutları dikkate alındığında, kaygı olgusunun tarih boyunca varlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Kaygı, bireyin çevresel ve psikolojik uyaranlara karşı geliştirdiği tepkisel bir durum olarak tanımlanabilir. Bu kavram, kökeni oldukça eski dönemlere uzanan ve farklı kültürlerde çeşitli biçimlerde ifade edilen evrensel bir duygudur. En erken kullanımlarından biri, Yunanca “anxietas” sözcüğüne dayanmaktadır ve bu terim, “kaygı” ya da “korku” anlamlarını içermektedir (Kaya ve Varol, 2004:124). Sosyal anksiyete bozukluğu, Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından yayınlamış olan *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı* DSM-5’te, bireyin başkalarının değerlendirmesine açık olabileceği sosyal ortamlarda belirgin bir korku ya da kaygı yaşaması bununla birlikte bu durumlarda olumsuz biçimde yargılanmaktan duyulan yoğun endişe ile tanımlanmaktadır. “Sosyal fobi” ya da “sosyal kaygı bozukluğu” terimleriyle de ifade edilen bu durum, bireyin yaşam kalitesini düşüren ve işlevselliğinde bozulmalara yol açan yaygın bir ruhsal bozukluktur (APA, 2013). Sosyal ortamlarda, bireyin olumsuz değerlendirmeye maruz kaldığını düşündüğü anlarda dikkatini dış dünyadan kendi içsel süreçlerine yönlendirdiği gözlemlenmektedir. Bu durum sıklıkla fizyolojik belirtilerle birlikte görülmektedir; örneğin, yüz kızarması, aşırı terleme ya da kalp atım hızında artış gibi semptomlar yaygındır. Ayrıca, bireylerde düşük benlik saygısı, sosyal eleştirilere karşı aşırı duyarlılık ve toplumsal becerilerde gerileme sıklıkla ortaya çıkmaktadır (Demir vd., 2000: 42). Bu tür sosyal kaygı durumları, mesleki işlevselliği ve günlük yaşantıyı olumsuz etkileyerek, bireyin kişilerarası ilişkilerine zarar verebilmektedir (Boer, 1997:796). Sosyal anksiyete bozukluğunu açıklamaya yönelik bilişsel kuramlar, sosyal bilgi işlemenin önyargılı doğasına vurgu yapmaktadır. Mellings ve Alden (2000) tarafından öne sürülen modele göre: a) sosyal anksiyete bozukluğu olan bireyler, toplumsal durumlara ilişkin olumsuz uyarıcılara seçici dikkat gösterir; b) bu seçicilik, olayların hatırlanma ve değerlendirilme biçiminde bilişsel çarpıtmalar yaratır; c) sonuç olarak, bu bilişsel önyargılar sosyal kaygının kronikleşmesine ve yoğunluğunun artmasına neden olur. Sosyal fobi, toplum genelinde oldukça yaygın bir kaygı bozukluğudur. Yapılan epidemiyolojik araştırmalar, bu bozukluğun genel popülasyonun %3 ile %13’ünde görüldüğünü ve kaygı bozuklukları arasında ikinci sırada yer aldığını ortaya koymaktadır. Ancak, bu yaygınlığa rağmen, tanı kriterlerini karşılayan bireylerin yalnızca %1,1’inin profesyonel yardım arayışına girdiği bildirilmektedir (APA, 2000). Sosyal anksiyete bozukluğu genellikle ergenlik döneminde ortaya çıkmakta olup, hastalığın başlangıç yaşının 20’nin altında olduğu çeşitli epidemiyolojik verilerle desteklenmektedir (Kessler vd., 2007:168). Bazı araştırmalarda, sosyal anksiyete bozukluğunun nadiren de olsa 25 yaş üzerindeki bireylerde görülebildiği ifade edilmektedir. Toplum geneline ilişkin bulgular, bu bozukluğun yaygınlık oranının %4 ile %8 arasında değiştiğini ve dolayısıyla prevalansın oldukça yüksek olduğunu göstermektedir (Ergün, 2005:84). Alanda gerçekleştirilen epidemiyolojik araştırmalar, sosyal fobinin kadın bireylerde erkeklere kıyasla daha sık görüldüğünü ortaya koymaktadır. Buna karşılık, klinik örneklemeler üzerinde yapılan çalışmalar, erkek bireylerde sosyal anksiyete bozukluğunun daha fazla saptandığını göstermektedir. Bu durum, kadınların sosyal kaygı belirtilerini daha yoğun bildirme eğiliminde olduklarını, erkeklerin ise tedavi arayışına kadınlara göre daha sık girdiklerini düşündürmektedir (APA, 2000). Sosyal anksiyete bozukluğunun tedavisinde yaygın olarak başvurulanan bilişsel davranışçı terapi (BDT), bireylerin kaygı yaratan sosyal durumlarla kontrollü bir şekilde karşılaşmalarını sağlamakta ve bu süreçte olumsuz düşünce kalıplarının yeniden yapılandırılmasını amaçlamaktadır. Bu terapötik yaklaşım, bireylerin işlevsel olmayan inançlarını fark etmelerini ve bunları sağlıklı bilişsel yapılarla değiştirmelerini hedeflemektedir (Boer, 1997:796). Özellikle ergenlik döneminde görülen anksiyete bozukluklarında, BDT’nin etkili bir müdahale yöntemi olduğu araştırmalarla desteklenmiştir (Silverman vd., 2008:105). Literatürde BDT, hem yaygın

kullanımı hem de bilimsel etkinliği en yüksek düzeyde kanıtlanmış psikoterapi yöntemi olarak değerlendirilmektedir (Çıtak, 2018: 141).

Sosyal Anksiyete Bozukluğu Tanımı

Sosyal anksiyete bozukluğu (SAB), ilk kez 1980 senesinde Amerikan Psikiyatri Birliği (APA) tarafından "sosyal fobi" isminde farklı bir ruhsal bozukluk olarak sınıflandırılmıştır. DSM-III'te sosyal fobi, bireyin sosyal durumlarda veya performans sergilediği anlarda gözlemlenme korkusu şeklinde tanımlanmış; bu korkunun "aşırı ve temelsiz" olması gerektiği vurgulanmıştır. DSM-IV ile birlikte tanı ölçütlerinde değişiklik yapılmış, bireyin yoğun kaygı belirtileri göstermekten korkmasının tanı kapsamına dahil edilmesi sağlanmıştır. DSM-5'te ise bu bozukluğun adı değiştirilmiş ve "sosyal anksiyete bozukluğu" olarak yeniden isimlendirilmiştir (APA, 2013). Sosyal fobi, bireyin birden fazla sosyal durumda diğer insanlar tarafından değerlendirileceği düşüncesiyle sürekli bir korku yaşaması olarak tanımlanmıştır. Bu kişiler, olumsuz yargılanmaktan, alay konusu olmaktan, utanılacak ya da küçük düşürücü bir duruma düşmekten yoğun bir biçimde endişe duymaktadır. Sosyal fobisi olan bireyler, sosyal etkileşimlerde kendilerine yönelik eleştirel düşüncelere daha fazla odaklanmakta ve çoğunlukla yüzde kızarma, kalp çarpıntısı, aşırı terleme veya titreme gibi bedensel tepkiler sergilemektedir (APA, 2000). Utanç, mahcubiyet ya da aşağılanma yaşanacağına dair beklenti, bireyin kaygı düzeyini artırarak içinde bulunduğu sosyal ortamda başarısızlık yaşama endişesini tetiklemektedir. Bu durum, zamanla sosyal anksiyete bozukluğunun oluşmasına neden olmaktadır. Başlangıçta olağan düzeyde olan kaygı, bu duygusal tepkilerle birlikte kontrolden çıkarak bireyin yaşam kalitesini düşüren psikolojik bir rahatsızlığa dönüşmektedir. Sosyal anksiyete, bireyin sosyal ortamlara her girişinde yeniden uyarılarak sürekli bir döngü halinde devam etmektedir (Heimberg vd., 2010:395). Sosyal anksiyete bozukluğunu açıklamada ve tedavi sürecinde en yaygın kullanılan yöntemlerden biri, bilişsel davranışçı terapidir (BDT) (Heimberg, 2002:36). BDT çerçevesinde sosyal anksiyete, çeşitli teorik yaklaşımlarla açıklanmakta; bu modellerin bazı yönleri benzerlik gösterse de aralarında anlamlı farklılıklar da bulunmaktadır. SAB'a yönelik geliştirilen ilk bilişsel model, A.T. Beck tarafından ortaya konulmuştur. Bu modele göre sosyal anksiyete, kişinin sosyal onay ve kabul görme konusunda aşırı hassasiyet geliştirmesi, başkaları tarafından izlenmekten kaygı duyması ve başarısızlık olasılığına karşı yoğun bir korku yaşaması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kişi, toplum içinde aniden ilgi odağı haline gelmekten, yetersizliklerinin fark edilmesinden ve bunun sonucunda olumsuz değerlendirmeye maruz kalmaktan endişe duyar (Beck vd., 2005). Sosyal anksiyete bozukluğu, bireyin günlük yaşamını belirgin şekilde olumsuz etkilemektedir. Yapılan çalışmalar, bu bozukluğun genellikle 13 ile 24 yaş arasında başladığını; ancak bireylerin genellikle 30 yaş civarında klinik destek arayışına girdiklerini göstermektedir. Bu gecikmenin temel nedenleri arasında, sosyal anksiyetenin tedavi edilebilir bir durum olduğuna dair yeterli bilincin olmaması veya bireylerin bu sorunu kişiliklerinin doğal bir parçası olarak değerlendirmeleri yer almaktadır (Dilbaz, 2000:3). Sosyal fobi ya da sosyal anksiyete bozukluğu, bireylerin hayat kalitesini azaltmasına, işlevselliğini negatif etkilemesine ayrıyeten ekonomik yük getirmesine rağmen, tanısı konulması zor olan psikiyatrik bozukluklar arasında yer almaktadır (Acarturk vd., 2008:273).

Sosyal Anksiyete Bozukluğunun Etiyolojisi

Sosyal anksiyete bozukluğunun kökenine ilişkin yapılan bilimsel araştırmalar, bozukluğun anlaşılmasını ve etkili müdahale yöntemlerinin geliştirilmesini mümkün kılan önemli bir zemin

oluşturmaktadır. Kalıtsal faktörlerden ebeveyn tutumlarına kadar uzanan geniş bir etkenler dizisi kapsamında ele alınan sosyal anksiyetenin nedenleri, birçok diğer psikiyatrik bozuklukta olduğu gibi, henüz tam anlamıyla kesinlik kazanmamıştır. Bununla birlikte, çeşitli psikososyal etmenler ışığında anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Genetik yatkınlık, çevresel etkileşimler, bireyin doğuştan getirdiği mizaç özellikleri, bilişsel yapılanmaları ve duygusal tepki biçimleri; bu bozukluğun gelişim sürecinde etkili olabilecek başlıca faktörler arasında değerlendirilmektedir (Demir, 2009:101).

Biyolojik Etkenler

Sosyal anksiyete bozukluğunun oluşum sürecinde genetik ve biyolojik faktörlerin belirleyici bir rol oynadığı düşünülmektedir (APA, 2013). Bu alandaki etiyolojik araştırmaların önemli bir kısmı, genetik yatkınlığın etkisini değerlendirmek amacıyla aile ve ikiz örneklemeleri üzerinden yürütülmüştür. Elde edilen bulgular, genetik unsurların bu bozukluğun gelişimine orta düzeyde katkı sağladığını göstermektedir. Örneğin, monozigot ikizlerde sosyal anksiyete bozukluğu eşleşme oranı %24,4 olarak saptanırken, dizigot ikizlerde bu oran %15,3 düzeyindedir. Bu veriler doğrultusunda, kalıtsal geçişin yaklaşık %30'luk bir katkı oranına sahip olduğu varsayılmaktadır (Kendler vd., 1992:273). Ayrıca, sosyal anksiyetesi bulunan kişilerin birinci derece akrabalarında bu bozukluğun görülme oranı %15 olarak rapor edilmiş ve bu oran, kontrol grubundakilerin yaklaşık 2,5 katı kadar bulunmuştur. Ancak, söz konusu bulgunun genelleştirilebilirliğini güçlendirmek için benzer sonuçlar elde edecek tekrarlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Fyer vd., 1993:286).

Sosyal Faktörler

Bireyin içinde bulunduğu çevresel koşullar ve erken dönem yaşantıları, sosyal fobi gelişiminde önemli bir etkiye sahiptir. Bu kuramsal bakış açısına göre, kişinin doğuştan getirdiği mizaç özellikleri, aile yapısı ve sosyal bağlamı, maruz kaldığı ebeveyn tutumları ve akran ilişkilerinin niteliği, sosyal anksiyete bozukluğunun ortaya çıkışında belirleyici faktörler arasında yer almaktadır (Demir, 2009:101). Mineka ve Zinbarg (2006) tarafından öne sürülen modern öğrenme kuramı çerçevesinde, bireyin doğrudan yaşadığı ya da dolaylı olarak gözlemlediği travmatik olayların, sosyal fobinin oluşmasında etkili olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda sosyal öğrenme süreçleri, davranışsal ketlenme gibi yatkınlık oluşturan mizaç özellikleri, stresli durumların kontrol edilebilirliğine ve öngörülebilirliğine dair algılar da bu bozukluğun gelişiminde kritik rol oynamaktadır. Hofmann ve çalışma arkadaşları (1995) tarafından gerçekleştirilen ve topluluk önünde konuşma kaygısının kökenlerini inceleyen bir araştırmada, sosyal konuşma fobisi olan 30 bireyle bu durumu yaşamayan 24 kişi karşılaştırılmıştır. Katılımcılara geçmişteki konuşma deneyimleri, sosyal kaygılarının olası nedenleri ve bu durumlara ilişkin duydukları korkular hakkında sorular yöneltilmiştir. DSM-III kriterlerine göre, konuşma kaygısı olan bireylerin sosyal fobi tanı ölçütlerini tam olarak karşıladığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, sosyal anksiyete gelişiminde; bireyin doğrudan yaşadığı olumsuz deneyimlerin (klasik koşullanma), başkalarının deneyimlerinin gözlemlenmesi yoluyla öğrenmenin (model alma) ve olumsuz içerikli bilgi aktarımının etkili öğrenme biçimleri olduğunu göstermektedir (Hofmann vd., 1995:567).

Psikolojik Faktörler

Bazı bireylerin karşılaştığı stres kaynaklı ya da travmatik nitelikteki yaşantılar, sosyal anksiyete bozukluğunun ortaya çıkmasında tetikleyici bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Conway ve

arkadaşlarının (2000) çalışmalarında, çevresel etkenlerle bağlantılı biçimde gelişen ve kişinin yaşadığı duygusal sıkıntılar üzerine sürekli düşünmesiyle ortaya çıkan bilişsel süreçlerin "ruminatif düşünme" biçimini oluşturduğu ifade edilmektedir. Bu düşünce yapısına sahip bireyler, içsel sorgulamalarını daha sık gerçekleştirmekte ve kendilerine yönelik değerlendirmelerde daha az açıklık sergilemektedir. Ayrıca, yüksek düzeyde ruminasyon eğilimi gösteren bireylerin dışadönüklük, açıklık ve içsel tutarlılık gibi kişilik özelliklerinde daha düşük seviyelere sahip olduğu saptanmıştır (Conway vd., 2000:404). Watkins (2008) ise bireylerin yaşam deneyimleri ve kaygılarıyla ilgili olarak geliştirdikleri sürekli ve tekrarlayan düşünsel süreçlerin, yalnızca psikopatolojisi olan bireylerle sınırlı kalmayıp sağlıklı kişilerde de gözlemlenebileceğini vurgulamıştır. Bu bağlamda ruminatif düşünme yapısının, klinik düzeyde bir bozukluk olmadan da ortaya çıkabileceği, fakat bazı psikiyatrik rahatsızlıklarla birlikte daha belirgin hale gelebileceği ileri sürülmektedir (Watkins, 2008:163). Özetle, ruminatif bilişsel eğilimler hem sağlıklı bireylerde görülebilir hem de çeşitli psikolojik bozuklukların bir parçası olarak daha karmaşık biçimlerde kendini gösterebilir.

Sosyal Anksiyete Bozukluğunun Epidemiyolojisi

Sosyal anksiyete bozukluğunun (SAB) yaygınlığına ilişkin gerçekleştirilen epidemiyolojik araştırmalar, bu bozukluğun gelişiminde pek çok değişkenin etkili olduğunu göstermektedir (Kurtoğlu, 2019). Elde edilen bulgular, bireylerin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi ve ekonomik durum gibi temel demografik değişkenlerle SAB arasında anlamlı ilişkilerin bulunduğu işaret etmektedir. Araştırmalar, sosyal anksiyetenin çoğunlukla 20 yaş öncesinde ortaya çıktığını ve en sık başlangıç yaşının 13 ile 14 arasında değiştiğini göstermektedir (Kessler vd., 2007:168). Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü tarafından yürütülen Epidemiyolojik Alan Taraması (ECA) çalışması, sosyal fobiye dair yaygınlık oranlarını belirlemek açısından önemli veriler sunmuştur (Regier vd., 1984:934). Benzer şekilde, 1994 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yayımlanan Ulusal Komorbidite Araştırması da sosyal anksiyete bozukluğunun yaşam boyu görülme sıklığını %13.3 olarak raporlamıştır (Kessler vd., 1994:8). ABD'de yürütülen bu tür araştırmalar, toplumda her 100 kişiden yaklaşık 7'sinin 12 ay veya daha uzun süreli SAB belirtileri yaşadığını ortaya koymuştur. Öte yandan, diğer ülkelerde bu oranın genellikle daha düşük olduğu; kısa süreli (12 aydan az) sosyal anksiyete vakalarının yaygınlık oranlarının %0.5 ila %2 aralığında değiştiği belirtilmektedir. Avrupa kıtasında ise bu oran bazı yerlerde %12.3'e kadar çıkabilmektedir (APA, 2013). Dünya Ruh Sağlığı Örgütü'nün verilerine dayalı çalışmalarda ise SAB'ın yaşam boyu ortalama yaygınlık oranı %4 olarak hesaplanmıştır. Bu oranlar ülkelere göre farklılık göstermekte olup; yüksek gelirli ülkelerde %5.5, orta gelirli ülkelerde %3.1 ve düşük gelirli ülkelerde %1.7 olarak bildirilmektedir. Coğrafi açıdan değerlendirildiğinde ise, sosyal anksiyete bozukluğunun en sık karşılaşıldığı bölgeler Kuzey Amerika ile Doğu Asya-Pasifik; en az rastlandığı bölgeler ise Afrika ve Doğu Akdeniz olarak saptanmıştır. Ayrıca yapılan çalışmalar, SAB'ın genellikle ergenlik dönemi ile 40'lı yaşların başları arasında ortaya çıktığını ve bazı bireysel ya da sosyoekonomik değişkenlerin bu bozukluk için risk unsuru olabileceğini göstermektedir. Bu risk faktörleri arasında kadın cinsiyeti, işsiz olma, evli olmama, düşük eğitim düzeyi ve düşük gelir düzeyi yer almaktadır (Stein vd., 2017:15). Bununla birlikte, gelir düzeyi ile sosyal anksiyete arasındaki ilişkinin literatürde net bir biçimde ortaya konamadığı, bazı araştırmaların yüksek gelir gruplarında SAB'a daha fazla rastlandığını, bazı çalışmaların ise bu bozukluğun düşük gelir düzeyine sahip bireylerde daha sık görüldüğünü bildirdiği dikkat çekmektedir. Ayrıca SAB'ın sıklıkla duygu durum bozuklukları, alkol ya da madde kullanımıyla ilişkili bozukluklar ve çeşitli kişilik patolojileri gibi eş tanı gruplarıyla birlikte seyrettiği de ifade edilmektedir (Turan vd., 2000:170).

Sosyal Anksiyete Bozukluğunun Belirtileri

Sosyal anksiyete bozukluğu (SAB) yaşayan bireylerde çok boyutlu belirtiler gözlemlenmektedir; bu belirtiler bilişsel, fizyolojik, davranışsal ve duygusal düzlemlerde kendini göstermektedir. Bilişsel düzeyde, bireylerin sıklıkla gerçekçi olmayan olumsuz düşüncelere kapıldıkları, sosyal değerlendirmeye karşı aşırı hassasiyet geliştirdikleri ve yoğun şekilde eleştirilme korkusu yaşadıkları bildirilmektedir. Somatik düzeyde ise nefes darlığı, mide rahatsızlıkları, yüzde belirgin kızarma ve kalp ritminde düzensizlik gibi tepkiler yaygın olarak görülmektedir. Davranışsal olarak, kişi kaygı uyandıran sosyal ortamlardan uzak durma eğilimindedir ve kaçınma davranışları sergileyebilir. Bu durumlara ek olarak, SAB'lı bireylerde sıklıkla hissedilen duygusal yanıtlar arasında yoğun korku, sinirlilik, huzursuzluk ve içsel gerginlik yer almaktadır (Kearney, 2005). Kaygı düzeyi yüksek bireyler, genellikle bu duygulara eşlik eden fiziksel ve davranışsal belirtileri birer tehdit işareti olarak yorumlamakta ve bu da anksiyeteyi artıran döngüsel bir süreci tetiklemektedir. Örneğin, sosyal ortamlarda yüzünün kızardığını fark eden bir birey, bu durumu başkaları tarafından küçümsenme ya da alaya alınma olarak değerlendirebilmektedir. Bunun yanı sıra, sosyal anksiyetesi olan bireylerin dikkatleri çoğunlukla kendi olumsuz düşüncelerine yönelmekte, bu da çevresel ipuçlarını doğru bir şekilde değerlendirme becerilerini sınırlandırmaktadır. Böylelikle, sosyal yeterliklerini gösterecek fırsatları kaçırmakta ve ortaya çıkan sosyal çekingenlik, çevreden gelen olumsuz geri bildirimleri artırabilmektedir. Örneğin, kişi başkalarına karşı daha mesafeli ya da soğuk davranabilir ve bu davranış başkalarının da benzer bir karşılık vermesine neden olabilir. Bu durum, bireyin olumsuz yargılanacağına dair inancını pekiştirir (Stopa ve Clark, 1993:255). Sosyal bir ortamı tehdit edici olarak değerlendiren birey, hem fizyolojik düzeyde (örneğin; aşırı terleme, yüz kızarması) hem de davranışsal düzeyde (örneğin; göz temasından kaçınma, sessiz kalma ya da hızla konuşma) yoğun anksiyete belirtileri gösterebilir. Bu belirtileri, yetersizlik ya da sosyal beceri eksikliği olarak yorumlama eğilimi taşıyan birey, bu nedenle sosyal ortamlardan uzaklaşma davranışları geliştirebilir. Bu kaçınma eğilimi zamanla sosyal gelişimini engelleyebilir ve olumlu sosyal geri bildirimleri deneyimleme olasılığını azaltır. Bu durum yalnızca bireyin içsel deneyimiyle sınırlı kalmayıp çevresindeki kişilerin tepkilerini de etkileyebilir; sosyal etkileşimlerden kaçınan bireylere karşı çevresel tepki zamanla azalabilir ya da olumsuzlaşabilir ve bu da bireyin mevcut sosyal korkularını doğrular nitelikte olur. Ancak, böyle bir geri bildirim objektif olarak gerçekleşmemesi durumunda bile, sosyal anksiyeteye sahip bireyler, bilişsel yanlışlıkları nedeniyle var olmayan olumsuzlukları seçici biçimde algılayabilir. Bu seçici dikkat, sosyal ortamlarda kendisine yönelik olumsuz değerlendirme işaretlerini büyütmesine neden olur (Musa ve Lepine, 2000:59).

Sosyal Anksiyete Bozukluğunun Kuramsal Temellerle Açıklanması

Psikanalitik Yaklaşım

Sosyal fobi, erken dönem psikanalitik kuram çerçevesinde; anal döneme özgü cinsellik, çocukluk dönemi gösteriş arzusu, kastrasyon korkusu ve bireyin denetimi kaybetme endişesi gibi psikoseksüel gelişim aşamalarıyla ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Psikodinamik yaklaşımın fobi oluşumuna dair genel görüşü, bastırılmış dürtülerin tehdit oluşturduğu anlarda ortaya çıkan uyarı anksiyetesiyle bağlantılıdır. Bu modele göre, toplum tarafından yasaklanmış saldırgan ya da cinsel içerikli dürtülerin bilince yaklaşması, bireyde savunma sistemlerinin aktifleşmesine neden olur. Bu savunmalar arasında yer değiştirme, yansıtma ve kaçınma gibi mekanizmalar bulunur; böylelikle birey, söz konusu dürtülerle doğrudan yüzleşmeden onları bastırarak anksiyeteyi başka bir hedefe yönlendirir ve böylece fobik belirtiler ortaya çıkar (Gabbard, 1994). Bu savunma süreçleri kısa vadede bireyin iç çatışmalarını denetim altında tutmayı başarabilse

de, uzun vadede fobik nevrozun gelişimine zemin hazırlayabilir. Klasik psikanalitik bakış açısına göre, sosyal fobi semptomları; kabul edilmesi mümkün olmayan bilinçdışı arzuların ve bu arzulara karşı geliştirilen psikolojik savunmaların çatışmalı birlikteliğinden türemektedir. Bu doğrultuda, sosyal fobi, bireyin bilinçdışında bastırılmış fantazileriyle, bu arzuların gün yüzüne çıkmasını önlemeye çalışan zihinsel süreçlerin bir sonucu olarak değerlendirilir (Gabbard, 1992).

Davranışçı Kuram

Davranışçı kuram çerçevesinde, özellikle bireyin erken çocukluk döneminde yaşadığı ya da gözlemediği travmatik deneyimlerin, klasik koşullanma yoluyla öğrenilmiş korkulara dönüşebileceği ileri sürülmektedir. Bu tür koşullarda edinilen korkular, zamanla benzer sosyal ortamlara genellenerek bireyde aynı türden kaygı tepkilerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin, sınıf içinde konuşurken kekelemesi sebebiyle yaşatlarının alayına maruz kalan ya da bu duruma tanıklık eden bir çocuk, ilerleyen zamanlarda sınıf ortamlarını ya da benzer konuşma gerektiren durumları tehdit unsuru olarak değerlendirme eğilimi gösterebilir. Bu tür durumlarda, bireyde otomatik olarak devreye giren kaygı mekanizmaları, stres düzeyini azaltmaya yönelik çeşitli başa çıkma davranışlarını tetikler. Sosyal kaygı yaşayan bireyler, sıklıkla anksiyete doğuran ortamlardan tamamen uzak durmayı (kaçınma) ya da bu ortamlarda zorunlu olarak bulunduklarında, mümkün olan en kısa sürede ortamdan ayrılmayı (kaçma) tercih ederler. Bu iki tür davranış –kaçınma ve kaçma– bireyde kısa vadede kaygının azalmasına neden olduğu için, gelecekte benzer durumlarla başa çıkmada tekrar tercih edilme eğilimindedir. Böylece, kaçma ve kaçınma davranışları hem klasik koşullanma ile edinilmiş korkuların sürdürülmesinde hem de edimsel koşullanma yoluyla bu davranışların pekiştirilmesinde rol oynamaktadır. Birey, kaygı uyandırıcı ortamlardan kaçınarak anksiyetesinin azaldığını gözlemediğinde, bu davranış ödül işlevi görerek kalıcı hale gelir. Bu öğrenme süreci, Mowrer'in "iki aşamalı öğrenme modeli" (Double Learning Theory) olarak bilinen yaklaşımla açıklanmaktadır. Bu modele göre, başlangıçta klasik koşullanma ile ortaya çıkan korku tepkileri, daha sonra edimsel koşullanma süreçleriyle devam ettirilir ve pekiştirilir. Böylelikle sosyal anksiyete bozukluğu süreklilik kazanır (Sungur, 1997; Türkçapar, 1999; Maseovitch vd., 2009; Hofmann, 2008).

Nesne İlişkileri Kuramı

Nesne ilişkileri kuramı, psikanalitik yaklaşımın bir alt disiplini olarak kabul edilmekte ve psikoloji literatüründe geniş ölçüde tanınan, etkili teorik yaklaşımlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Melanie Klein, Ronald Fairbairn, Harry Guntrip, Donald Winnicott, Otto Kernberg, Heinz Kohut ve John Bowlby gibi alanın önde gelen kuramcılarının geliştirdiği görüşler, bu yaklaşımın temelini oluşturan düşünsel yapılar arasında yer almaktadır (Greenberg ve Mitchell, 1989). Her biri insan doğasına ilişkin özgün, teorik bakış açıları sunmakta; bireyin iç dünyasını ve kişilerarası ilişkilerini farklı açıklamalarla yorumlamaktadır. Bu kuramların ortak paydası, insanın doğuştan başkalarıyla ilişki kurma eğiliminde olduğu ve yaşamının ilk dönemlerinde, özellikle birincil bakım vereni (çoğunlukla anne) ile etkileşime geçebilmek amacıyla bazı biyolojik olarak hazır becerilerle donanmış bulunduğudur. Bireyin kişilik yapının benlik algısı ve başkalarına yönelik zihinsel temsilleri; bu erken etkileşimsel süreçlerin doğal bir sonucu olarak şekillenmektedir. Bu içsel temsiller, bireyin ilerleyen dönemlerde kuracağı sosyal ilişkiler için temel bir çerçeve veya şematik model oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle, anne-çocuk arasındaki gündelik etkileşimler, zihinde bilişsel düzeyde

işlenerek benliğe ve başkasına dair temsillere dönüşmekte ve uzun vadeli bellekte kalıcı hale gelmektedir (Bowlby, 1969).

Sosyal Anksiyete Bozukluğunun DSM 5 Sınıflandırması ve Tarihçesi

Sosyal anksiyete bozukluğu (SAB), tanı sistematğine ilk kez DSM-III'te "sosyal fobi" adı altında bağımsız bir kategori olarak dahil edilmiştir (Heimberg vd., 1993). DSM-II'de ise sosyal fobi, diğer tüm fobik bozukluklarla birlikte genel bir başlık altında ele alınmakta ve ayrı bir teşhis olarak tanımlanmamaktaydı. DSM-III ile birlikte sosyal fobi, bireyin sosyal ortamlarda başkaları tarafından değerlendirileceği düşüncesiyle yoğun korku yaşaması ve bu ortamlardan kaçınma davranışı göstermesi biçiminde net bir şekilde tanımlanmıştır. Bu tanımlama, DSM-IV'te genişletilmiş ve sosyal durumlara karşı yalnızca kaygı değil, aynı zamanda belirgin bir korku duygusunun da bulunması tanı kriterlerine dahil edilmiştir (Dilbaz, 1997). DSM-III-R, DSM-IV ve DSM-IV-TR sürümlerinde yer alan "genellenmiş" belirleyicisi, bireyin sosyal ortamların büyük bir çoğunluğunda kaygı yaşadığını ima etmekle birlikte, bu ifade nesnel ölçütlere tam olarak dayandırılmamıştır. Ancak DSM-IV-TR'de bu sınıflama "sosyal fobi (sosyal anksiyete bozukluğu)" başlığı altında sürdürülmüş ve sosyal fobi ile SAB kavramlarının birbirinin yerine kullanılabilir olduğu yaklaşımı korunmuştur (APA, 2000). Bu dönemde yapılan bir diğer önemli katkı ise, sosyal anksiyetenin yabancı kişilerle etkileşim sırasında yoğunlaştığı ve bireylerin kendilerinde gelişen fiziksel semptomların (örneğin; yüz kızarması, titreme vb.) başkaları tarafından fark edilmesinden ötürü kaygı duyabilecekleri yönündeki açıklamaların tanı kriterlerine dahil edilmesidir. DSM'nin beşinci ve en güncel sürümü olan DSM-5'te (APA, 2013), terminolojik bir revizyon gerçekleştirilmiş ve "sosyal fobi" kavramı yerini "sosyal anksiyete bozukluğu"na bırakmıştır. Bu isim değişikliğiyle birlikte bozukluğun doğasını ve bağlamını daha doğru biçimde yansıttığı ifade edilmiştir. Ayrıca DSM-5'te, önceki sürümlerde yer alan "korkunun aşırı ve mantıksız olduğuna ilişkin düşünce" ölçütü çıkarılmış; yerine, yaşanan korku ve kaygının gerçek sosyal tehditlere oranla ölçüsüz olabileceği vurgusu getirilmiştir. Bunun yanı sıra, tanı sistemine yönelik teknik bir yenilik olarak, daha önce kullanılan "genellenmiş" belirleyicisinin yerine "yalnızca performans temelli" (sadece eylem sırasında yaşanan) anksiyeteyi ifade eden yeni bir belirleyici eklenmiştir. Bu değişikliklerle birlikte klinisyenlerin, bireyin sosyal kaygısını yalnızca belirli performans durumlarıyla sınırlı olarak gözlemlemesi durumunda bu hususu ayrıca raporlamaları beklenmektedir.

A. Birey, başkalarının değerlendirmesine açık olabileceği bir ya da daha fazla sosyal durumda belirgin ve sürekli bir korku ya da kaygı yaşar. Bu durumlar arasında sosyal etkileşimler (örneğin, sohbet etmek, yabancılarla karşılaşmak), başkalarınca izlenme (örneğin, yemek yerken ya da bir şey içerken) ya da topluluk önünde bir performans sergileme (örneğin, konuşma yapma) yer almaktadır.

B. Birey, bu tür durumlarda utanç verici ya da küçük düşürücü biçimde davranacağından ya da kaygı belirtileri göstereceğinden endişe duyar; bunun sonucunda olumsuz değerlendirilme, dışlanma ya da başkalarını rahatsız etme korkusu gelişir.

C. Korku veya kaygı, söz konusu sosyal durumlarla karşılaşıldığında neredeyse her zaman ortaya çıkar ve tekrarlayıcı bir biçimde gözlenir.

D. Bu tür sosyal durumlar ya tamamen kaçınılır ya da yoğun bir korku ve kaygı hissiyle zorlanarak deneyimlenir.

E. Yaşanan korku ya da kaygı, sosyal bağlamın nesnel koşullarıyla karşılaştırıldığında belirgin biçimde aşırı ya da uygunsuz düzeydedir.

F. Kaygı, korku ya da kaçınma davranışları sürekli niteliktedir ve genellikle en az altı ay boyunca devam eder.

G. Bu belirtiler, bireyin sosyal, mesleki ya da diğer işlevsel yaşam alanlarında anlamlı bir bozulmaya ya da ciddi bir psikolojik sıkıntıya yol açar.

H. Belirtiler, herhangi bir madde kullanımına (örneğin, ilaçlar, alkol, psikoaktif maddeler) ya da tıbbi bir durumun doğrudan fizyolojik etkilerine bağlanamaz.

İ. Korku ya da kaygı, panik bozukluğu, beden algısı bozukluğu ya da otizm spektrum bozukluğu gibi başka bir ruhsal durumla daha iyi açıklanamaz.

J. Eğer bireyde eşlik eden başka bir tıbbi durum varsa (örneğin, Parkinson hastalığı, obezite ya da fiziksel görünümü etkileyen bir yaralanma veya yanık), duyulan korku ve kaygı bu duruma orantısız düzeyde yoğun ya da belirgin biçimde ilgisizdir.

Belirleyici: Korku ya da kaygı, yalnızca topluluk önünde konuşma yapma ya da bir performans sergileme gibi durumlarla sınırlı kalıyorsa, bu durum sosyal anksiyete bozukluğunun 'yalnızca performans durumlarında görülen' alt türü olarak sınıflandırılır" (APA, 2013).

Sosyal Anksiyete Bozukluğunun Tedavisi

Alan yazına bakıldığında, sosyal anksiyete bozukluğunun bilişsel kuramlar temelinde yapılandırılmış iki başlıca tedavi protokolü öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Amerika Birleşik Devletleri'nde Heimberg ve çalışma arkadaşları (1995) tarafından geliştirilen Bilişsel Davranışçı Grup Terapisi (BDGT) modelidir. Bu yaklaşım, bireyin işlevsiz sosyal bilişlerini tanımlamayı, bu düşünce kalıplarını yeniden yapılandırmayı ve sosyal yüzleşme uygulamaları ile bu bilişleri işlevselleştirmeyi amaçlamaktadır. İkinci model ise, İngiltere'de Clark ve Wells (1995) tarafından geliştirilmiş olan ve Heimberg'in kuramsal çerçevesi ile benzerlik taşıyan bir BDGT uygulamasıdır. Bu model, bireysel tedavi ilkelerinin grup terapisi biçimine uyarlanmış bir versiyonudur (McCarthy vd., 2013). Sosyal fobiye yönelik çok sayıda müdahale yöntemi geliştirilmiş olmasına karşın, literatürde yapılan karşılaştırmalı çalışmalar Bilişsel Davranışçı Terapi'nin (BDT) en yüksek etkililiğe sahip yöntem olduğunu göstermektedir. Birçok danışan, sosyal kaygı yaşadığını fark etmese dahi, bu belirtilerin ergenlik döneminden itibaren sürdüğü ve ancak yıllar sonra profesyonel destek arayışına girdikleri görülmektedir (Ergün, 2005). Bilişsel davranışçı yaklaşımlar, müdahale stratejileri bakımından üç temel kuramsal dalga altında sınıflandırılmaktadır. İlk dalga terapiler, öğrenme kuramı ve klasik/edimsel koşullanma süreçlerine odaklanarak davranışsal değişimi hedeflemektedir (Schultz ve Schultz, 2008). İkinci dalga ise düşünsel içeriklerin yapısını ve bu içeriklerin bireyin duygusal işleyişi üzerindeki etkisini değiştirmeye yöneliktir (Balcı, 2018). Üçüncü dalga bilişsel davranışçı terapiler ise, bilinçli farkındalık ve kabul temelli yaklaşımları temel alarak bireyin içsel deneyimlerine yönelik farkındalık geliştirmesini ve bu deneyimlerle mücadele yerine onları kabul etmesini teşvik etmektedir (Herbert ve Forman, 2011). Sosyal anksiyete bozukluğunun tedavisinde hem bireysel seanslar hem de grup terapileri olumlu sonuçlar verebilmektedir. Her iki yaklaşım da danışanın kişilik özellikleri, yaşadığı semptomların şiddeti ve sorunun doğasına göre farklı avantajlar sağlayabilir. Bu nedenle, hangi terapi yönteminin uygulanacağına karar verilirken bireyin klinik tablosu kapsamlı biçimde değerlendirilerek terapi formatının kişiye özgü olarak belirlenmesi daha etkili olacaktır (Andrews vd., 2003).

BDT Tanımı

Literatürde yer alan bulgular, Bilişsel Davranışçı Terapi'nin (BDT) kaygı bozukluklarının tedavisinde en sık başvuru yöntemlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal anksiyete bozukluğunun da bu terapi modeliyle etkili biçimde ele alındığı ve klinik süreçlerde olumlu sonuçlar sağladığına dair çok sayıda araştırma mevcuttur (Ahi ve Yurtseven, 2022). BDT uygulamaları her bireye özel olarak yapılandırılmasına rağmen, tüm vakalara yönelik geçerliliğini koruyan ortak kuramsal ilkelere sahiptir. Judith Beck (2014), bu temel ilkeleri on ana başlık altında düzenlenmiştir.

Bilişsel Formülasyon: BDT, danışanın problemlerini bilişsel kavramlar aracılığıyla öğrenmesine yardımcı olmayı ayrıyeten bu çerçevede yapılandırılmış bir formülasyon geliştirmeyi hedefler. Bu yapı, Beck'in geliştirdiği "bilişsel üçlü" (self, dünya, gelecek) modeli üzerinden açıklanır.

Terapötik İttifak: Etkili bir terapi süreci, danışan ile terapist arasındaki güçlü terapötik ilişkiye dayanır. Bu bağ, zaman içinde gelişmekte ve terapistin empatik tutumu, profesyonel yeterliliği, dikkatli yaklaşımı ve içtenliği ile desteklenmektedir.

Danışanın Aktif Katılımı: Psikanalitik yaklaşımlardan farklı olarak BDT, danışanın terapi sürecinde aktif biçimde yer almasını esas alır. Seans hedeflerinin belirlenmesi ve ev ödevlerinin uygulanması süreçlerinde terapist, danışanla iş birliği içerisinde çalışır.

Problem Odaklı Yaklaşım: Terapi sürecinin başlangıcında danışanın mevcut sorunları ve ulaşmak istediği hedefler tanımlanır. Bu hedefler doğrultusunda sistematik veri toplanır ve hedefler, bireyin yetkinlik düzeyine göre yapılandırılır.

Mevcut Zaman ve Duruma Odaklanma: BDT, geçmiş yaşantılar yerine "şimdi ve burada" ilkesi çerçevesinde bireyin mevcut düşünsel ve duygusal tepkilerine odaklanır. Bu yaklaşım, geçmiş olayların değiştirilemez doğası göz önüne alındığında daha işlevsel görülmektedir.

Bilişsel Eğitim ve Farkındalık: Terapideki nihai hedef, bireyin düşünce ve davranış örüntülerinde kalıcı değişiklikler gerçekleştirmesidir. Bu değişim, danışanın terapi sürecinde edindiği bilişsel model bilgilerini gündelik yaşamına entegre etmesiyle pekiştirilir.

Zaman Sınırlılığı: BDT kısa süreli bir terapi modelidir. Çoğu durumda 6–14 seans arasında tamamlanan süreç, katı bilişsel şemalara sahip bireylerde daha uzun sürebilir. Terapi, semptomların azalması ve nükslerin önlenmesini amaçlar.

Yapısal Seans Planlaması: Terapi oturumlarının her biri yapılandırılmış bir plana dayalı olarak gerçekleştirilir. Bu yapı hem süreci disipline eder hem de terapötik hedeflere ulaşılmasını kolaylaştırır.

Bilişsel İçeriğin Belirlenmesi: Oturumlar süresince danışanın otomatik düşüncelerini, temel inançlarını ve ara varsayımlarını değerlendirmek terapistin temel görevlerindendir. Bu süreçte "sokratik sorgulama" ve "yönlendirilmiş keşif" gibi tekniklerden yararlanılır (Beck, 2011).

Temel Teknikler: BDT, sözlü etkileşim ve yapılandırılmış bilişsel sorgulama yöntemlerini temel alır. En yaygın kullanılan teknikler arasında yer alan "sokratik sorgulama", danışanın kendi içsel farkındalığını artırmaya yöneliktir. "Yönlendirilmiş keşif" yöntemi ise beş aşamadan oluşur: bilgi edinme, etkin dinleme, özetleme, sentezleyici analiz soruları ve uygulamaya dönük soru üretimi (Türkçapar, 2015).

BDT Tarihçesi

Depresyon tedavisinde etkili bir psikoterapi yöntemi olarak geliştirilen "Bilişsel Terapi", ilk kez 1960'lı yılların başında Aaron Beck tarafından yapılandırılmıştır. Bu yaklaşım, bireyin mevcut

yaşantısındaki sorunlara odaklanarak, işlevselliğini bozan düşünce kalıplarını ve davranış örüntülerini dönüştürmeyi amaçlayan, kısa süreli ve şimdiye yönelik bir terapi biçimi olarak tanımlanmaktadır (Beck, 1964). 1980'li yıllarda, davranış terapisi alanında çalışan klinik uzmanlar bu modeli kendi yaklaşımlarına entegre ederek "Bilişsel Davranışçı Terapi" (BDT) adıyla yeniden yapılandırmış ve bu kuramsal çerçeveyi uygulamaya almışlardır (Türkçapar, 2015). Kuramsal gelişim çizgisi 1920'li yıllara dayanan bilişsel davranışçı kuramlar, tarihsel bağlamda üç kuşak altında incelenmektedir. İlk kuşak, doğrudan davranışsal değişim süreçlerine odaklanmış ve öğrenme ilkeleri çerçevesinde terapötik müdahaleleri yapılandırmıştır. İkinci kuşak ise bilişsel unsurların davranışsal kuramla entegrasyonunu temel alarak, psikopatolojiyi bilişsel değerlendirmeler üzerinden açıklamaya yönelmiştir. Günümüzde "üçüncü kuşak" olarak adlandırılan modern yaklaşımlar ise, bireyin içsel deneyimlerine yönelik farkındalık geliştirmesini, duygularını ve düşüncelerini yargılamadan kabul etmesini önceleyen mindfulness temelli modelleri esas almaktadır (Vatan, 2016).

Sosyal Anksiyete Bozukluğunda BDT Terapisi

Chambless ve Ollendick (2001), bilişsel davranışçı terapileri (BDT), sosyal anksiyete bozukluğu (SAB) tedavisinde yapısal olarak tanımlanmış ve bilimsel geçerliliği yüksek müdahale yöntemleri arasında değerlendirmiştir. Bu kapsamda, bilişsel davranışçı grup terapisi (BDGT) de sosyal fobiyle baş etmede etkili bir terapi biçimi olarak tanımlanmıştır (Heimberg, 2001). Sosyal fobinin klinik müdahalelerinde BDT tabanlı grup terapileri sıklıkla tercih edilen yöntemlerden biri olmakla birlikte, maruz bırakma teknikleri ve sosyal beceri eğitimi gibi çeşitli bilişsel davranışçı müdahale biçimleri de etkin sonuçlar sağlamaktadır (Bilge vd., 2020). Bu yöntemler, bireyin kaygı uyandıran sosyal durumlarla yüzleşmesini sağlarken aynı zamanda sosyal performansını artırmaya yönelik beceri kazandırmayı hedeflemektedir. Bilişsel yaklaşım, sosyal anksiyete bozukluğunun dinamiklerini açıklamada en uygun kuramsal çerçevelerden biri olarak kabul edilmektedir. Sosyal fobiye sahip bireyler, sosyal çevrede gerçekleşen olayları sıklıkla tehdit edici veya değerlendirilme riski taşıyan durumlar olarak algılamaktadır. Bu kişiler, sergiledikleri davranışların beklentilerle örtüşmediğini düşünmekte ve bu durum, bireyin kendisine yönelik olumsuz şemalar geliştirmesine neden olmaktadır. Örneğin, sosyal ortamlarda kaygısını kontrol edemeyen birey, çevresindekilerin bunu fark etmemesi gerektiğine dair katı inançlara sahip olabilir. Bu düşünce yapısı ise bireyin kendisini "yetersiz", "değersiz", "ilgi çekmeyen" ya da "sevilmeyi hak etmeyen" biri olarak görmesine yol açan temel bilişsel inançların gelişimine zemin hazırlar (Kermen ve Erden, 2019).

Araştırmanın Amacı

Bu incelemenin temel hedefi derleme yöntemiyle, sosyal kaygı yaşayan bireylerde bilişsel davranışçı terapinin uygulanış biçimlerini ve etkilerini değerlendirmek amacıyla mevcut Türkçe akademik kaynakların kapsamlı şekilde gözden geçirilmesidir. Çalışma, alanyazındaki bilgi birikimini derinlemesine analiz ederek terapötik müdahalelere ilişkin genel bir bakış sunmayı amaçlamaktadır.

Sınırlılıklar

İnceleme, 2011 ile 2024 yılları arasındaki süreçte yayımlanmış ve Google Akademik platformu üzerinden erişilebilen Türkçe dilindeki bilimsel metinlerle sınırlıdır. İncelenen belgeler; özgün araştırmalar, kavramsal derlemeler, vaka temelli çalışmalar ve yüksek lisans düzeyinde

hazırlanmış tezlerdir. İnceleme yalnızca özetine ve tam içeriğine ulaşılabilen materyalleri kapsamaktadır; bu durum çalışmanın kapsamını belirli bir çerçeveye oturtmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma, herhangi bir nicel ya da nitel veri toplama süreci içermeyen, betimsel özellik taşıyan bir derleme niteliğindedir. Kullanılan yöntem, konuya ilişkin yazılı kaynakların sistematik biçimde taranarak kuramsal bağlamda eleştirel biçimde değerlendirilmesini amaçlamaktadır (bkz. Özer ve Görgülü, 2020). Kaynakların belirlenme sürecinde, önceden tanımlanmış anahtar kavramlara dayalı basit bir filtreleme yöntemi uygulanmış; yalnızca araştırma konusuyla doğrudan ilişkili çalışmalara yer verilmiştir. Bu yöntem hem içeriksel bütünlüğün korunmasını hem de değerlendirme aşamasında yönteme bağlılık ilkesinin sürdürülmesini hedeflemiştir.

BULGULAR

Sosyal anksiyete bozukluğunun (SAB) gelişiminde ve sürdürülmesinde etkili olan faktörler üzerine yapılan araştırmalar, bu bozukluğun temelinde bilişsel, davranışsal, çevresel ve biyolojik etkenlerin karşılıklı etkileşiminin yer aldığını ortaya koymaktadır. Beck ve arkadaşları (1985), bireylerin sosyal durumları değerlendirirken ya kendi sosyal yeterliliklerini küçümsediklerini ya da tehdit edici olayların ortaya çıkma olasılığını abarttıklarını belirtmiştir. Bu değerlendirme tarzı, bireyin sosyal ortamları tehdit olarak algılamasına yol açmakta ve sosyal kaygının artmasına neden olmaktadır. Clark ve Wells (1995) ile Clark ve McManus (2002) tarafından geliştirilen modelde, sosyal anksiyete bozukluğu olan bireylerin geçmiş olumsuz yaşantılarına atıfta bulunarak sosyal etkileşimler öncesinde olumsuz beklentiler geliştirdikleri ifade edilmektedir. Bu beklentiler, olumsuz kendilik inançlarını pekiştirmekte ve bireyin dikkatini içsel süreçlerine yönlendirmesine neden olmaktadır. Sonuç olarak, dışarıdan gelen objektif bilgiler göz ardı edilmekte, birey sosyal ortamı tehdit olarak algılamakta ve kaçınma veya güvenlik davranışları geliştirmektedir. Bu döngüsel yapı, bireyin sosyal becerilerinin gelişimini engellemekte ve sosyal kaygıyı pekiştirmektedir. Bu kuramsal çerçeveyi destekleyen deneysel araştırmalar da bulunmaktadır. Heimberg ve arkadaşları (1990) tarafından yürütülen çalışmada, BDT temelli grup terapisine katılan bireylerin sosyal anksiyete düzeylerinin, eğitimsel destek grubuna katılan bireylere kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük olduğu saptanmıştır. Bu farkın uzun dönem izlemelerde de devam ettiği gözlemlenmiştir. Aynı araştırma ekibi tarafından gerçekleştirilen bir diğer çalışmada (Heimberg vd., 1998), BDT temelli grup terapisi, plasebo ve medikal tedaviyle karşılaştırılmış; grup BDT'sinin diğer yöntemlere göre sosyal kaygı semptomlarını azaltmada daha etkili olduğu bulunmuştur. Chen ve arkadaşları (2007) Japon bireylerle gerçekleştirdikleri araştırmada, BDT'nin yalnızca Batı kültürlerinde değil, Japon kültüründe de sosyal anksiyete üzerinde anlamlı düzeyde etkili olduğunu belirtmiştir. Bu bulgu, BDT'nin kültürler arası geçerliliğini desteklemektedir. Tok ve arkadaşları (2016) ise anksiyete bozukluğu olan çocuklarla yürüttükleri araştırmada, yalnızca BDT, yalnızca ilaç tedavisi ve her ikisinin birlikte uygulandığı üç grubu karşılaştırmıştır. Tüm gruplarda anksiyete düzeylerinde azalma görülmesine rağmen, BDT ve ilaç tedavisinin birlikte uygulandığı grupta anlamlı düzeyde daha fazla azalma tespit edilmiştir. Öte yandan, yaşam kalitesindeki artış ve olumsuz otomatik düşüncelerdeki azalma, özellikle sadece BDT alan grupta daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. SAB'ın kalıtsal yönü, Manuzza ve arkadaşları'nın (1995) yaygın ve yaygın olmayan sosyal anksiyete bozukluğu ayrımı üzerinden ele aldığı çalışmada incelenmiştir. Yaygın sosyal anksiyete tanısı alan bireylerin birinci derece akrabalarında da SAB görülme oranı anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Bu bulgu, sosyal anksiyete bozukluğunun genetik yatkınlıkla

ilişkili olduğunu göstermektedir. SAB'ın küresel ölçekteki yaygınlığına ilişkin önemli veriler ise Stein ve arkadaşları'nın (2017) Dünya Sağlık Örgütü verilerine dayanarak gerçekleştirdiği çalışmada sunulmuştur. Bu çalışmaya göre, SAB'ın yaşam boyu ortalaması dünya genelinde %4 düzeyindedir. Belirlenen oran, yüksek gelirli ülkelerde %5.5'e kadar çıkarken, düşük gelirli ülkelerde %1.7'ye kadar düşmektedir. Ayrıca, kadın cinsiyet, düşük gelir düzeyi, işsizlik, bekar olma ve düşük eğitim seviyesi gibi faktörlerin SAB riskini artırdığı belirlenmiştir. Konuşma anksiyetesi bağlamında yapılan bir diğer çalışmada, Hofmann ve arkadaşları (1995), konuşma anksiyetesi yaşayan bireylerin bu durumu geçmişteki travmatik yaşantılar (doğrudan koşullanma), başkalarının deneyimlerine tanık olma (model alma) ve olumsuz bilgi aktarımı yoluyla öğrenmiş olabileceklerini ifade etmiştir. Araştırmacılar, bu bulguların Rachman'ın yeniden koşullanma kuramıyla tutarlı olduğunu belirtmiştir. Son olarak, Knappe ve arkadaşları (2011), sosyal anksiyete yaşayan bireylerin kaygı yaşadıkları durumlara göre altı farklı sosyal korku boyutunda (yemek yeme/içme, sınav olma, yazı yazma, topluluk önünde konuşma, parti/toplantıya katılma ve diğerleriyle konuşma) sınıflandırılabilirliğini ortaya koymuştur. Bu farklı sosyal korkuların bireylerin klinik profillerini ve tedavi ihtiyaçlarını farklılaştırabileceği vurgulanmıştır.

TARTIŞMA

Sosyal anksiyete bozukluğu (SAB) üzerine yapılan güncel çalışmalar, farklı yaş gruplarında ve çeşitli patolojik durumlarda bilişsel davranışçı terapi (BDT) temelli müdahalelerin yüksek düzeyde etkinlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Üniversite öğrencileri üzerinde yürütülen bir araştırmada, bilişsel davranışçı grup terapisinin sosyal anksiyete ve ruminatif düşünce düzeylerini azaltmada etkili olduğu, ancak öz-şefkat düzeylerinde anlamlı bir değişim yaratmadığı bulunmuştur (Kurtoğlu, 2019). Benzer biçimde, Sakarya Üniversitesi'nde gerçekleştirilen bir doktora çalışmasında BDT tabanlı grupla psikolojik danışmanın, sosyal anksiyetenin yanı sıra reddedilme duyarlılığı ve kişilerarası duyarlılık üzerinde de kalıcı ve anlamlı bir azalma sağladığı gösterilmiştir (Sapmaz, 2011). Bu sonuçlar, BDT'nin sadece anksiyete semptomları üzerinde değil, kişilerarası ilişkilerdeki duyarlılık gibi ikincil psikopatolojiler üzerinde de etkili olabileceğini göstermektedir. Çocuk ve ergen popülasyonuna yönelik yapılan sistematik bir gözden geçirme çalışmasında, BDT grup programlarının sosyal anksiyete bozukluğuna eşlik eden depresif belirtileri de azaltmada etkili olduğu vurgulanmıştır (Kaval ve Sütcü, 2016). Bu durum, yaş küçüldükçe sosyal anksiyetenin daha fazla eş tanımlı psikopatoloji ile birlikte görülmesi ve BDT'nin bu geniş etkili yapısının çocuk ve ergen gruplarda daha belirgin ortaya çıkması ile açıklanabilir. Öte yandan, bireysel müdahaleleri ele alan bir vaka çalışmasında, 27 yaşında bir yetişkin danışana uygulanan BDT teknikleri sonucunda olumsuz temel inançlarda değişim sağlanarak sosyal kaygı belirtilerinde önemli bir azalma gözlemlenmiştir (Akkoç ve Karaaziz, 2024). Sistematik derleme çalışmaları da benzer şekilde, BDT'nin sosyal fobiyi kısa sürede azaltarak iyileşmeyi hızlandırıcı bir etki yarattığını ve bu etkinin hem kısa vadede hem de uzun vadede sürdürülebilir olduğunu belirtmektedir (Okyay ve Karaaziz, 2024; Dindi ve Karaaziz, 2023). Yetişkin örneklem üzerinde mindfulness temelli müdahalelerin etkisini inceleyen çalışmalar, bilinçli farkındalık temelli yaklaşımların sosyal anksiyete bozukluğu semptomlarını azaltmada klasik BDT kadar etkili olabileceğini, ancak diğer aktif terapötik müdahalelerle kıyaslandığında farklılıkların her zaman anlamlı olmadığını ortaya koymuştur (Muhtar ve Çakmak Tolan, 2021). Bu bulgular, üçüncü dalga terapi yaklaşımlarının sosyal anksiyete tedavisinde tamamlayıcı bir rol üstlenebileceğini göstermektedir. Anadolu Üniversitesi'nde yürütülen bir araştırmada ise, BDT'ye dayalı sekiz oturumluk bir psiko-eğitim programının üniversite öğrencilerinde sosyal anksiyete ve kaçınma davranışlarını azaltmada etkili olduğu ve elde edilen kazanımların üç ay sonrasında da korunduğu bulunmuştur (Özer ve

Yalçın, 2020). Bu bulgu, grup bazlı BDT müdahalelerinin hem bireysel hem de grup dinamikleri üzerinde uzun vadeli olumlu etkiler yaratabileceğini desteklemektedir. Son olarak, sosyal anksiyete bozukluğunun alt tiplerine ilişkin yapılan çalışmalarda, belirtilerin çeşitliliği ve yoğunluğunun, müdahalelerin hedef belirleme sürecini doğrudan etkileyebileceği, dolayısıyla tedavi planlamasında kişiye özgü farklılaşmanın gerekli olduğu vurgulanmaktadır (Eldoğan, 2018). Alt tiplerin farklı belirtiler ve işlevsellik düzeyleri göstermesi, sabit ve standart bir terapi protokolünden ziyade esnek ve bireye özgü müdahalelerin tercih edilmesini zorunlu kılmaktadır. Tüm bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde, bilişsel davranışçı terapinin hem çocuk, ergen hem de yetişkin gruplarında sosyal anksiyete bozukluğuna etkili bir müdahale sunduğu, patolojiye eşlik eden diğer belirtiler üzerinde de anlamlı sonuçlar yarattığı ve üçüncü dalga terapilerle desteklendiğinde etkinliğinin daha da artırılabilceği söylenebilir. Yaş grubuna göre farklılaşan psikolojik ihtiyaçlar ve sosyal anksiyete belirtilerinin çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda, müdahalelerin bireyselleştirilmesi ve uzun dönemli izlem çalışmalarının artırılması önemli bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu derleme çalışmasının bulguları, sosyal anksiyete bozukluğunun (SAB) çok boyutlu etiyolojisi ve bireysel farklılıklara duyarlı, kanıta dayalı terapötik müdahale gereksinimini açık biçimde ortaya koymuştur. Özellikle bilişsel davranışçı terapinin (BDT), hem bireysel hem de grup formatında uygulandığında sosyal kaygıya neden olan işlevsel olmayan düşünce örüntüleri ile başa çıkmada etkili olduğu, bilimsel literatür tarafından güçlü biçimde desteklenmektedir. Sosyal anksiyete bozukluğunun erken yaşta başlaması, genellikle ergenlik döneminde belirginleşmesi ve tedavi edilmediği takdirde erişkin yaşlara kadar kronikleşme eğiliminde olması, erken müdahale uygulamalarının önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, BDT'nin yalnızca anksiyete semptomlarını değil, aynı zamanda eş tanımlı psikopatolojiler (örneğin depresyon, kişilerarası duyarlılık, ruminasyon gibi) üzerinde de olumlu etkiler sağladığı tespit edilmiştir. Grup terapileri sosyal destek sistemlerini güçlendirme potansiyeli taşıırken; bireysel terapiler, daha derinlikli bilişsel yeniden yapılandırma süreçlerine olanak tanımaktadır. Buna ek olarak, mindfulness temelli uygulamaların özellikle dirençli semptom örüntülerinde tamamlayıcı bir rol üstlenebileceği görülmüş ve bu bağlamda üçüncü dalga terapilerin geleneksel BDT'ye entegre edilmesi önerilmiştir. Bulgular, ayrıca sosyal anksiyete bozukluğunun alt türlerinin semptom çeşitliliği nedeniyle sabit protokollerle değil, bireyin özgün klinik tablosuna göre esnek biçimde yapılandırılacak terapötik planlamaların gerekliliğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, sosyal anksiyete bozukluğu tedavisinde bireyselleştirilmiş BDT protokollerinin geliştirilmesi, maruz bırakma tekniklerinin bilişsel yeniden yapılandırmayla bütünleştirilmesi, kültürel bağlamların dikkate alınması ve uzun dönemli izlem çalışmaları ile müdahale kalıcılığının değerlendirilmesi klinik uygulamalar açısından elzemdir. Ek olarak, okullarda ve üniversitelerde psiko-eğitim programlarının yaygınlaştırılması, sosyal kaygının fark edilmesi ve damgalanmanın önüne geçilmesi bakımından koruyucu ruh sağlığı çerçevesinde önem arz etmektedir. Nihayetinde, bilişsel davranışçı terapi hem kuramsal derinliği hem de ampirik geçerliliği sayesinde, sosyal anksiyete bozukluğu olan bireylerin işlevsellik düzeylerini artırmak ve yaşam kalitelerini iyileştirmek adına güvenilir ve etkili bir müdahale yöntemi olarak öne çıkmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Yakın Doğu Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Etik Kurulu 02.06.2025 tarihli yazısı ile izin alınmıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Acarturk, C., De Graaf, R., Van Straten, A., Have, M. T., and Cuijpers, P. (2008). Social phobia and number of social fears, and their association with comorbidity, health-related quality of life and help seeking: A population-based study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 43, 273–279.
- Ahi, Y., ve Yurtseven, C. S. (2022). Sosyal fobide bilişsel davranışçı terapi tedavi ve teknikleri: Bir olgu sunumu. *The Journal of Academic Social Science*, 132(132), 326–346.
- Balcı, Y. (2018). *Altı haftalık modifiye bilinçli farkındalık uygulaması yapılan bir örnekleme duygusal zeka ve psikolojik dayanıklılığın değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beck, A. T., Emery, G., and Greenberg, R. L. (2005). *Anxiety disorders and phobias: A cognitive perspective*. New York: Basic Books.
- Beck, A. T. (1964). Thinking and depression: II. Theory and therapy. *Archives of General Psychiatry*, 10(6), 561–571.
- Bilge, Y., Gül, E. and Birçek, N. I. (2020). Bir sosyal fobi vakasında bilişsel davranışçı terapi ve sanal gerçeklik kombinasyonu. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 158–165.
- Boer, J. A. (1997). Social phobia: Epidemiology, recognition, and treatment. *BMJ*, 315(7111), 796–800.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and Loss: Vol. 3. Loss: Sadness and Depression*. London, England: The Hogarth Press & Institute of Psycho-Analysis; New York, NY: Basic Books.
- Chambless, D. L., and Ollendick, T. H. (2001). Empirically supported psychological interventions: Controversies and evidence. *Annual Review of Psychology*, 52, 685–716.
- Chen, J., Nakano, Y., Ietzugu, T., Ogawa, S., Funayama, T., Watanabe, N., and Furukawa, T. A. (2007). Group cognitive behavior therapy for Japanese patients with social anxiety disorder: Preliminary outcomes and their predictors. *BMC Psychiatry*, 7, 69–79.
- Clark, D. M., and McManus, F. (2002). Information processing in social phobia. *Biological Psychiatry*, 51, 92–100.
- Clark, D. M., and Wells, A. (1995). A cognitive model of social phobia. In R. G. Heimberg, M. R. Liebowitz, D. A. Hope, & F. R. Schneier (Eds.), *Social phobia: Diagnosis, assessment and treatment* (pp. 69–93). Guilford Press.
- Conway, M., Csank, P. A., Holm, S. L., and Blake, C. (2000). On assessing individual differences in rumination on sadness. *Journal of Personality Assessment*, 75(3), 404–425.
- Çıtak, S. (2018). Anksiyete bozukluklarında tedavi yaklaşımları: Psikoterapi ve farmakoterapi. *Türkiye Klinikleri Family Medicine-Special Topics*, 9(3), 141–149.

- Demir, G. Ö. (2009). Sosyal fobinin etiyolojisinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen araştırmalara genel bir bakış. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 4(1), 101–123.
- Demir, T., Eralp, E., Demir, D., Türksoy, N., Özmen, E., ve Uysal, Ö. (2000). Çocuklar için sosyal anksiyete ölçeğinin gerçeklik ve güvenilirliği. *Düşünen Adam Dergisi*, 13(1), 42–48.
- Dilbaz, N. (1997). Sosyal fobi. *Psikiyatri Dünyası*, 1(1), 18–24.
- Dilbaz, N. (2000). Sosyal kaygı bozukluğu: Tanı, epidemiyoloji, etiyoloji, klinik ve ayırıcı tanı. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3(Ek 2), 3–21.
- Ergün, N. (2005). Gençlerde sosyal fobi. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 84–88.
- Fyer, A. J., Mannuzza, S., Chapman, T. F., Liebowitz, M. R., Klein, D. F., and Fyer, M. R. (1993). A direct interview family study of social phobia. *Archives of General Psychiatry*, 50, 286–293.
- Gabbard, G. O. (1992). Psychodynamics of panic disorder and social phobia. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 56(2A), 3–13.
- Gabbard, G. O. (2014). *Psychodynamic psychiatry in clinical practice*. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
- Greenberg, J. R., and Mitchell, S. A. (1983). *Object relations in psychoanalytic theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Heimberg, R. G. (2001). Current status of psychotherapeutic interventions for social phobia. *Journal of Clinical Psychiatry*, 62(Suppl 1), 36–42.
- Heimberg, R. G., Holt, C. S., Schneier, F. R., Spitzer, R. L., and Liebowitz, M. R. (1993). The issue of subtypes in the diagnosis of social phobia. *Journal of Anxiety Disorders*, 7(3), 249–269.
- Heimberg, R. G., Juster, H. R., Hope, D. A., and Matti, J. I. (1995). Cognitive-behavioral group treatment: Description, case presentation, and empirical support. In M. B. Stein (Ed.), *Research perspectives in anxiety disorders* (pp. 293–321). Washington: American Psychiatric Press.
- Heimberg, R. G., Liebowitz, M. R., Hope, D. A., Schneier, F. R., Holt, C. S., Welkowitz, L. A., and Klein, D. F. (1998). Cognitive behavioral group therapy vs phenelzine therapy for social phobia: 12-week outcome. *Archives of General Psychiatry*, 55(12), 1133–1141.
- Heimberg, R. G., Brozovich, F. A., and Rapee, R. M. (2010). A cognitive behavioral model of social anxiety disorder: Update and extension. In S. G. Hofmann & P. M. DiBartolo (Eds.), *Social anxiety: Clinical, developmental, and social perspectives* (pp. 395–422). London: Elsevier Academic Press.
- Hofmann, S. G. (2008). Cognitive processes during fear acquisition and extinction in animals and humans: Implications for exposure therapy of anxiety disorders. *Clinical Psychology Review*, 28(2), 199–210.
- Hofmann, S. G., Ehlers, A., and Roth, W. T. (1995). Conditioning theory: A model for the etiology of public speaking anxiety. *Behaviour Research and Therapy*, 33(5), 567–571.
- Kaya, M., ve Varol, K. (2004). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin durumluluk; sürekli kaygı düzeyleri ve kaygı nedenleri. *Doğu Batı Dergisi*, 2, 124.
- Kearney, C. A. (2005). *Social anxiety and social phobia in youth: Characteristics, assessment, and psychological treatment*. Boston: Springer.
- Kendler, K. S., Neale, M. C., Kessler, R. C., and Heath, A. C. (1992). The genetic epidemiology of phobias in women. *Archives of General Psychiatry*, 49, 273–281.

- Kessler, R. C., Angermeyer, M., Anthony, J. C., De Graaf, R., Demyttenaere, K., Gasquet, I., and Üstün, T. B. (2007). Lifetime prevalence and age-of-onset distributions of mental disorders in the World Health Organization's World Mental Health Survey Initiative. *World Psychiatry*, 6, 168–176.
- Kessler, R. C., McGonagle, K. A., Zhao, S., Nelson, C. B., Hughes, M., Eshleman, S., and Kendler, K. S. (1994). Lifetime and 12-month prevalence of DSM-III-R psychiatric disorders in the United States. *Archives of General Psychiatry*, 51(1), 8–19.
- Knappe, S., Beesdo-Baum, K., Fehm, L., Stein, M. B., Lieb, R., and Wittchen, H. U. (2011). Social fear and social phobia subtypes among community youth. *Journal of Psychiatric Research*, 45, 111–120.
- Kurtoğlu, M. (2019). *Bilişsel davranışçı grup terapisinin sosyal anksiyete bozukluğu olan üniversite öğrencilerinde anksiyete, ruminasyon ve öz-şefkat düzeyleri üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Mascovitch, D. A., Antony, M. M., and Swinson, R. P. (2009). Exposure-based treatments for anxiety disorders. In M. M. Antony & M. B. Stein (Eds.), *Oxford handbook of anxiety and related disorders* (pp. 461–475). New York: Oxford University Press.
- McCarthy, O., Hevey, D., Brogan, A., and Kell, B. D. (2013). Effectiveness of a cognitive behavioural group therapy for social anxiety disorder. *The Cognitive Behaviour Therapist*, 6, e1.
- Mellings, T. M., and Alden, L. E. (2000). Cognitive processes in social anxiety. *Behaviour Research and Therapy*, 38(3), 243–257.
- Mineka, S., and Zinbarg, R. (2006). A contemporary learning theory perspective on the etiology of anxiety disorders. *American Psychologist*, 61(1), 10–26.
- Muhtar, T., ve Çakmak Tolan, Ö. (2021). Bilinçli farkındalık temelli müdahalelerin sosyal anksiyete üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 24(48), 38–49.
- Musa, C. Z., and Lepine, J. P. (2000). Cognitive aspects of social phobia. *European Psychiatry*, 15(1), 59–66.
- Okyay, B., ve Karaaziz, M. (2024). Sosyal fobide bilişsel davranışçı terapi: Sistematik derleme. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 188–205.
- Özer, A., ve Görgülü, Z. (2020). Bir bilimsel derlemenin planlanması ve yazımı. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 699–713.
- Regier, D. A., Myers, J. K., Kramer, M., Robins, L. N., and Blazer, D. G. (1984). The NIMH Epidemiologic Catchment Area program. *Archives of General Psychiatry*, 41, 934–941.
- Silverman, W. K., Pina, A. A., and Viswesvaran, C. (2008). Evidence-based psychosocial treatments for phobic and anxiety disorders. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 37, 105–130.
- Stein, D. J., Lim, C. C., Roest, A. M., De Jonge, P., Aguilar-Gaxiola, S. A., Al-Hamzawi, A. O., and Scott, K. M. (2017). The cross-national epidemiology of social anxiety disorder. *BMC Medicine*, 15, 143.
- Stopa, L., and Clark, D. M. (1993). Cognitive processes in social phobia. *Behaviour Research and Therapy*, 31(3), 255–267.
- Sungur, M. Z. (1997). Fobik bozukluklar. *Psikiyatri Dünyası*, 1, 5–11.

Tok, S., Arkar, H., ve Bildik, T. (2016). Çocukluk çağı kaygı bozukluklarında bilişsel davranışçı terapi ve ilaç tedavisinin karşılaştırılması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 27(2), 110–118.

Türkçapar, H. (2015). *Bilişsel terapi*. Ankara: HYB Yayıncılık.

Türkçapar, M. H. (1999). Sosyal fobinin psikolojik kuramı. *Klinik Psikiyatri*, 2, 247–253.

Turan, M., Çilli, A. S., Aşkın, R., Herken, H., Kaya, N., ve Kucur, R. (2000). Sosyal fobinin diğer psikiyatrik hastalıklarla birlikteliği. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3(3), 170–175.

Vatan, S. (2016). Bilişsel davranışçı terapilerde üçüncü kuşak yaklaşımlar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(3), 190–203.

Watkins, E. R. (2008). Constructive and unconstructive repetitive thought. *Psychological Bulletin*, 134(2), 163–206.